

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

На правах рукопису

ОЛЕНИЧ ЯРОСЛАВ ІГОРОВИЧ

УДК 94 (477.83/.86)+930.85 (043.3/.5).

**ІСТОРИКО-СЛАВІСТИЧНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКИХ
УЧЕНИХ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.**

07.00.02 – всесвітня історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник:

Федорів Ірина Олегівна,
кандидат історичних наук,
доцент

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1. 1. Стан наукової розробки проблеми.....	10
1. 2. Джерельна база праці.....	22
1. 3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	29
РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ	36
2. 1. Формування наукового інтересу української громадськості Східної Галичини до славістичної проблематики (кін. XVIII ст. – поч. 1830-х рр.)	36
2. 2. Предмет, тематика та методологія історико-славістичних досліджень українських учених Східної Галичини (1830-ті – 1894 рр.).....	45
2. 3. Наукова співпраця істориків із зарубіжними та наддніпрянськими дослідниками у галузі славістики (1830-ті – 1894 рр.).....	71
РОЗДІЛ III. РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯН УКРАЇНСЬКИМИ УЧЕНИМИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ.....	91
3. 1. Етногенез та стародавня історія слов'янських народів.....	91
3. 2. Проблеми історії західних слов'ян у працях галицьких науковців.....	107
3. 3. Південні слов'яни у славістичних студіях дослідників.....	134
РОЗДІЛ IV. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ XI–XVIII СТ. У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ.....	144
4. 1. Висвітлення взаємин Київської та Галицької Русі з Польщею у період XI–XIII ст.....	144
4. 2. Становище Галичини в складі Польської держави: особливості інтерпретацій проблеми.....	151
4. 3. Польсько-козацькі війни у наукових студіях галицьких учених.....	159
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст., у зв'язку із національно-культурним відродженням слов'янських народів, зростає науковий інтерес громадськості до історії слов'ян. Активізація їх культурно-освітнього життя, поширення ідеологій слов'янофільства та панславізму посприяли становленню слов'янознавства як науки, зумовили появу спеціальних досліджень з проблем історії слов'янських народів.

Славістична тематика з'являється і в наукових працях українських учених Східної Галичини XIX ст.: Олександра Барвінського (1847–1926), Івана Вагилевича (1811–1866), Якова Головацького (1814–1888), Богдана Дідицького (1827–1909), Дениса Зубрицького (1777–1862), Степана Качали (1815–1888), Омеляна Партицького (1840–1895), Антона Петрушевича (1821–1913), Філіпа Свистуна (1844–1916), Ісидора Шараневича (1829–1901), Маркіяна Шашкевича (1811–1843). Незважаючи на германізаторську політику віденського уряду, домінування польської та німецької історіографій у Східній Галичині, відсутність у більшості українських дослідників фахової історичної освіти – вони зуміли запропонувати власне бачення окремих проблемних аспектів історії слов'янських народів та українсько-польських взаємин XI–XVIII ст.

Названі вчені у своїх працях спростували постулати польської історіографії про походження галицьких українців від польського народу, науково обґрунтували самостійність української мови, заперечили поширену тезу про споконвічну приналежність Галичини до Польщі, окреслили західні етнічні межі розселення українців. У цьому аспекті особливу цінність складають праці М. Шашкевича “Русини” (1835 р.), Д. Зубрицького “Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi” (1848 р.), А. Петрушевича “Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości” (1848 р.).

Актуальна сьогодні дискусія щодо геополітичного становища України, її цивілізаційного вибору викликає потребу дослідження витоків цивілізаційної ідентичності в українській науковій думці, а для його об'єктивності, серед низки праць національних істориків, потрібно врахувати доробок українських учених Східної Галичини XIX ст. Галицькі науковці у власних дослідженнях аргументували спільність походження слов'янських народів, обґрунтували тезу про самостійність “слов'янського світу”, його окремішність від романо-германської цивілізації.

Українські дослідники Східної Галичини XIX ст. підтримували наукові стосунки із зарубіжними та наддніпрянськими ученими того часу — В. Копітаром, Я. Колларом, П. Шафариком, А. Бельовським, В. Ганкою, Ф. Міклошичем, В. Ягичем, М. Погодіним, М. Максимовичем, І. Срезневським, О. Бодянським, В. Антоновичем та ін. Зміст їх наукових взаємин, зокрема співпраця у галузі слов'янознавства також вимагає предметного дослідження.

Детальний аналіз історико-славістичної спадщини О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича свідчить, що учені досліджували актуальні проблеми історії слов'ян, не залишили поза науковою увагою важливі події культурного та національно-політичного життя слов'янських народів. Це підтверджують наукові статті Д. Зубрицького “Ведомость о Черногорском народе” (1849 р.), А. Петрушевича “Польша. Русь й ромыны” (1849 р.), Я. Головацького “Болгари” (1877 р.) і синтетично-узагальнюючі праці А. Петрушевича “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ” (1878 р.), “Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодія” (1882 р.).

Вважаємо, що наукові дослідження цих учених з окремих аспектів історії слов'ян, українсько-польських взаємин XI–XVIII ст. мали свої особливості, які не завжди враховувалися у висновках національного слов'янознавства. Сучасна

українська історична славістика опирається передусім на дослідження наддніпрянських науковців XIX ст., слов'янознавчі студії українських учених Східної Галичини XIX ст. не отримали належної оцінки у наукових працях. Існує потреба в детальному та комплексному аналізі історико-славістичної спадщини досліджуваних науковців XIX ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Наукова робота виконувалась на кафедрі нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в межах науково-дослідних тем “Україна в контексті європейської історії” та “Україна–Європа–Світ: історико-політичні, соціально-економічні та духовні аспекти розвитку” (рішення вченої ради ТНПУ ім. В. Гнатюка від 29 грудня 2010 р., протокол № 4).

Мета наукової роботи полягає у комплексному дослідженні історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини в контексті становлення й розвитку українського слов'янознавства XIX ст.

Завдання, які необхідно вирішити у процесі дослідження вказаної наукової проблеми:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми, джерельну базу та методологію дослідження;
- простежити процес формування дослідницького інтересу української наукової громадськості Східної Галичини до слов'янознавства наприкінці XVIII ст. – на початку 30-х рр. XIX ст.;
- визначити предмет, тематику та методологію історико-славістичних студій українських учених Східної Галичини XIX ст.;
- охарактеризувати співпрацю істориків із зарубіжними та наддніпрянськими дослідниками у галузі славістики;
- висвітлити їх наукові погляди на етногенез та стародавню історію слов'янських народів;
- розкрити рецепцію ключових проблем історії західних слов'ян у працях дослідників;

– з’ясувати стан вивчення українськими ученими Східної Галичини історії південнослов’янських народів;

– виявити особливості викладу українсько-польських відносин XI–XVIII ст. у наукових дослідженнях істориків.

Об’єктом дослідження є – процес становлення й розвитку української історичної славістики у Східній Галичині XIX ст.

Предмет вивчення – тематика, зміст наукових поглядів та концепцій українських учених Східної Галичини зазначеного періоду з проблем історичного слов’янознавства.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють початок XIX ст. – 1894 р. Нижня хронологічна межа зумовлена діяльністю Руського інституту (“Studium Ruthenum”) та Перемишльського гуртка (І. Лаврівський, І. Могильницький, Й. Левицький, Й. Лозинський та ін.), появою у їхньому науковому середовищі славістичних досліджень. Верхня хронологічна межа роботи обумовлена відсутністю праць досліджуваних учених, у яких порушувались б проблеми історії слов’ян, а також новим методологічним періодом у розвитку історичної науки, зокрема й слов’янознавства, пов’язаним з діяльністю М. Грушевського у Львові після 1894 р. Однак, для того, щоб простежити процес формування інтересу української наукової громадськості Східної Галичини до слов’янознавства наприкінці XVIII ст. довелося виходити за межі окреслених хронологічних рамок.

Територіальні межі дослідження охоплюють історико-географічний регіон “Східна Галичина”, що входив до складу Австрійської (Австро-Угорської) імперії, на території якої жили й працювали вище зазначені українські учені у досліджуваний період, а також окремі держави Центрально-Східної Європи (Австрія, Литва), з якими була пов’язана їх наукова діяльність.

Методологічна основа дисертації. В основу наукової роботи покладені теоретичні положення (М. Алексієвця, С. Віднянського, Л. Зашкільняка, С. Копилова, М. Кріля, І. Куцого, І. Лисяка-Рудницького, І. Райківського, В. Чорнія та ін.), наукові принципи (науковості, об’єктивності, історизму,

системності викладу змісту роботи), концептуальні підходи (плюралістичний, міждисциплінарний, структурно-системний). Дослідження здійснено на основі комплексного використання загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, класифікація, узагальнення) та спеціально-історичних методів (проблемно-хронологічний, персоналогічний, ретроспективний, порівняльно-історичний, соціокультурний, метод історико-культурної атрибуції).

У дослідницькій роботі визначено науковий інструментарій та термінологічно-понятійний апарат (“знання про слов’ян”, “слов’янознавство”, “славістика”, “історична славістика”, “історична полоністика”, “українське слов’янознавство”, “слов’янознавство в Україні”, “історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини XIX ст”).

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв’язання.

У науковій роботі *вперше*:

- проведено комплексне спеціальне дослідження історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини XIX ст.;
- цілісно охарактеризовано предмет, тематику та методологію історико-славістичних студій науковців Східної Галичини;
- висвітлено погляди дослідників на проблеми історії західних (утворення перших слов’янських держав, етнічне походження правителя держави Само, введення християнства Кирилом та Мефодієм, фальсифікацію Краледворського і Зеленогорського рукописів) й південних слов’ян (становище цих слов’янських народів під владою Османської імперії, національно-визвольний рух на Балканах у XIX ст.);

поглиблено:

- вивчення форм та змісту наукової співпраці українських учених Східної Галичини XIX ст. із зарубіжними та наддніпрянськими дослідниками;
- аналіз історіографії та джерельної бази дослідження;

набуло подальшого розвитку:

- дослідження наукових поглядів учених на етногенез слов'ян та процеси становлення державності слов'янських народів;
- висвітлення розвитку українсько-польських відносин XI–XVIII ст. у наукових працях істориків;

уточнено:

- фактори, що сприяли формуванню дослідницького інтересу української наукової громадськості Східної Галичини до славістичної проблематики;

доведено, що:

- історико-слов'янознавчі студії займають помітне місце в науковому доробку українських учених Східної Галичини XIX ст. і є невід'ємною складовою в розвитку національного слов'янознавства.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали, теоретичні положення та висновки дисертації можуть бути використані для підготовки узагальнюючих та спеціальних праць з всесвітньої історії, навчальних курсів і спецкурсів з давньої, середньовічної й нової історії слов'янських країн, а також у навчальному процесі при викладанні нормативних курсів: історія слов'янських народів, історичне слов'янознавство, історичне краєзнавство.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і матеріали дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції “Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)” (Тернопіль, 26 квітня 2013 р.), VII Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету” (Київ, 24 квітня 2014 р.), Всеукраїнській науковій конференції “VIII Богданівські читання” (Черкаси, 10 грудня 2014 р.), VIII краєзнавчій конференції,

присвяченій Дню пам'яток історії та культури “Брідщина – край на межі Галичини й Волині” (м. Броди, 24 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 8 наукових публікаціях, з яких 5 – у фахових виданнях України (з них 3 входить до міжнародних наукометричних баз даних), 3 – матеріали конференцій.

Структура дисертації сформована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (499 позицій). Загальний обсяг дисертації складає 226 с. (основний текст роботи – 172 с.).

РОЗДІЛ І

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. 1. Стан наукової розробки проблеми

Аналіз української та зарубіжної історіографії свідчить, що історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини ХІХ ст. ще не була предметом окремого дослідження. Відсутня комплексна, синтетична наукова праця, у якій було б з'ясовано внесок О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича у становлення й розвиток українського історичного слов'янознавства в Східній Галичині ХІХ ст.

Історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини ХІХ ст., незважаючи на вперше поставлену проблему комплексного дослідження, в окремих аспектах вже була предметом вивчення. Проблемно-хронологічний та персоналогічний принципи аналізу історіографічної бази дає змогу умовно поділити її на чотири групи:

- публікації учених 1840-х – 1939 рр.;
- історичні студії радянської доби 1939–1991 рр.;
- дослідження українських науковців 1991–2015 рр.;
- праці діаспорних та зарубіжних учених 1939 р. – ХХІ ст.

До першої групи (1840-ві – 1939 рр.) належать прижиттєві публікації зарубіжних та національних істориків про учених Східної Галичини (рецензії, ювілейні брошури, науково-популярні нариси), а також праці західноукраїнських дослідників міжвоєнного періоду, у яких висвітлюється діяльність науковців Східної Галичини ХІХ ст. Українські радянські історики у

період 1922–1939 рр. історико-славістичну спадщину досліджуваних учених не вивчали.

Предметом уваги польських істориків була наукова діяльність Д. Зубрицького. У 1846 р. М. Балінський подав рецензію на працю ученого “Хроніка міста Львова”, у якій наголошував на антипольському характері дослідження українського науковця, звинувачував його в некритичності при вивченні джерел [471]. Також негативний відгук на “Хроніку” подали інші польські історики – Т. Кульчицький (1848 р.), М. Дзедушицький (1858 р.), С. Кунасевиц (1874 р.) [265, с. XVI]. Однак, вже В. Завадський у 1878 р. відзначив працю Д. Зубрицького як найкращу до історії Львова [481, с. 109].

Наукова спадщина А. Петрушевича зацікавила українських учених уже в 60-х рр. XIX ст. У статті під назвою – “Хто з Галицьких Русинів не знає Антонія Петрушевича!” (1862 р.) невідомий автор коротко проаналізував та склав перелік наукових праць дослідника із слов’янської філології, історії та археології [55]. У подібній за змістом ювілейній замітці, присвяченій 40-річчю наукової діяльності А. Петрушевича, В. Залозецький відзначив, що “ім’я нашого вченого Антона Степановича Петрушевича відоме не лише у всіх кутках Галицької Русі, але також по цілій Слов’янщині і навіть в усій Європі” [273, с. 1]. Отже, перші дослідження діяльності А. Петрушевича мали науково-популярний характер і не відзначились детальним аналізом його історичних праць.

Першими спробами ґрунтовної оцінки наукової діяльності, методології дослідження А. Петрушевича можна вважати низку рецензій галицьких і наддніпрянських учених на його працю “Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 г.” [154]. Рецензенти – В. Антонович [194], К. Шнейдер [466], І. Франко [359] подали свою оцінку науковому дослідженню А. Петрушевича. Вони критикували автора за важкий для сприймання стиль письма, значну кількість відхилень від проблеми дослідження, відсутність елементарних критичних прийомів, надмірне використання цитат, відсутність послідовності у викладі наукових положень, цитування часто застарілої або

випадкової літератури, суб'єктивізм, полемічний стиль, ненауковий характер, політизованість та тенденційність. І. Франко називав “Сводную Галицко-Русскую летопись” збіркою виписок, нотаток і матеріалів, які мали б прислужитись до написання великої синтетичної праці з історії Галичини [487, с. 13–14]. Водночас вищезгадані учені відзначили й позитивні сторони наукового дослідження А. Петрушевича. “Дійсно, – підкреслював В. Антонович, – матеріал зібраний п. Петрушевичем багатий і різноманітний і видана ним книга по кількості даних може бути поставлена на ряд з кращими археографічними збірниками” [194, с. 46]. “Як наукова робота, – писав К. Шнейдер, – вона поєднує в собі повну добросовісність і точність, сукупність дорогоцінного матеріалу і незвичайну клопітливість в його збірці і групуванні” [466, с. 774].

Після смерті А. Петрушевича, у 1913 р., русофільські історики П. Свистун, С. Шах, І. Свенціцький спробували об'єктивно оцінити наукову спадщину галицького ученого. Дослідники відзначили зусилля А. Петрушевича у колекціонуванні, збереженні писемних пам'яток до історії краю. Він залишив для “загальної наукової праці, – наголошував І. Свенціцький, – чималу бібліотеку по слов'янознавству, археології та історії” [487, с. 15].

Таким чином, позитивна/негативна оцінка наукових досліджень А. Петрушевича певним чином залежала від політичних переконань рецензентів, їх українофільських або русофільських світоглядних позицій.

Перші відгуки про науково-історичні праці О. Партицького подали Ф. Моріель [362], І. Копач [297], М. Грушевський [261]. Названі учені критикували дослідника за вибрані методи і прийоми дослідження, писали про хибність його наукових положень та висновків. Однак, І. Копач зауважував, що усі статті О. Партицького визначаються самостійністю дослідженням, любов'ю до свого предмету, прозорістю викладу і рішучістю висновків. У підсумках І. Копач підкреслив, що “праці О. Партицького все таки важливі для нас духом самостійності та енергії чим своїм заключенням. І це цілком не обнижує наукової вартості його праць” [297, с. 9]. Попри критичні зауваження,

М. Грушевський справедливо оцінив зібрані О. Партицьким історичні, лінгвістичні та етнографічні матеріали, відзначив “совісну і невтомну працю автора, його посвячення до науки” [261, с. 5].

Наукову працю О. Барвінського “История Руси” (Ч. IV–V) схвально оцінив В. Антонович. Учений відзначив, що український дослідник стежив за розвитком історичної науки, використав сучасні методи аналізу джерел, доступно і об’єктивно виклав матеріал [193–194].

Важливе значення для з’ясування політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього становища Східної Галичини наприкінці XVIII – XIX ст., вивчення передумов становлення національної історичної науки і славістики, зокрема, мають дослідження українських учених кінця XIX – початку XX ст. У наукових працях І. Франка знаходимо характеристику становища українських земель під владою Австрії (Австро-Угорщини), відомості про особливості національного відродження Галичини у 1848–1849 рр. Дослідник визначив роль українських учених, а насамперед “Руської трійці”, у збагаченні історії, мови, літератури власного народу та слов’янських країн загалом. До найважливіших розвідок І. Франка, відносимо: “Галицьке українофільство” [445], “Два панславізми” [446], “З останніх десятиліть XIX віку” [447], “Нарис з історії українсько-руської літератури до 1890 р.” [451], “Поступ славістики на Віденським університеті” [452].

Михайло Тершаковець та М. Возняк досліджували окремі аспекти літературної, у тому числі, славістичної спадщини учасників “Руської трійці”. Так, М. Возняк проаналізував переклади М. Шашкевичем Я. Головацьким, І. Вагилевичем слов’янських пісень, відзначив інтерес М. Шашкевича до історії Чорногорії, опублікував перекладену ним з польської мови замітку про зарубіжних славістів – “Любителі слов’янщини і народів чужосторонніх” [223, с. 93].

Питання культурного та політичного розвитку Галичини у XIX ст., як загального фону для становлення науки і освіти у регіоні, відображені у працях

В. Гнатюка [248], Я. Гординського [246], М. Лозинського [349], О. Терлецького [425], В. Щурата [468].

Наукові контакти українських істориків Східної Галичини із зарубіжними та наддніпрянськими ученими – Й. Добровським, В. Копітаром, Я. Колларом, П. Шафариком, В. Ганкою, Ф. Міклошичем, М. Погодіним, М. Максимовичем, І. Срезневським та ін., досліджували І. Свенціцький [397–398], М. Тершаковець [427], І. Брик [202–203], К. Студинський [412–422], Є. Тишинська [433], Ф. Свистун [78]. У контексті галицько-наддніпрянських стосунків ХІХ ст., М. Кордуба в дослідженні “Зв’язки В. Антоновича з Галичиною” висвітлив взаємини київського професора із українськими ученими Східної Галичини ХІХ ст. [299]. Особливо відзначив вплив В. Антоновича на наукову діяльність С. Качали, І. Шараневича, О. Барвінського [299, с. 53].

Окремі аспекти нашої теми досліджували автори міжвоєнного періоду. Ф. Аристов коротко висвітлив життя та наукову діяльність І. Шараневича, склав детальну бібліографію наукових праць цього ученого [194–195].

Василь Ваврик проаналізував діяльність та науковий доробок І. Шараневича, Я. Головацького, І. Вагилевича, А. Петрушевича [207–210]. У монографії “Яков Федорович Головацький” науковець подав перелік основних історичних праць дослідника, висвітлив його здобутки у галузі етнографії. [210]. Простежуючи вплив слов’янофільства на погляди ученого, В. Ваврик відзначив, що початком формування слов’янофільських ідей Я. Головацького були його переклади сербських народних пісень [210, с. 11]. Дослідник звернув увагу на славістичні студії І. Вагилевича. В. Ваврик з’ясував погляди історика на етногенез слов’ян, підкреслив, що науковець один з перших почав досліджувати польсько-моравські відносини ІХ–ХІ ст. й середньовічну історію Чехії та Польщі [207, с. 16].

Таким чином, аналіз історіографії проблеми періоду 1846 – 1939 рр. дозволяє стверджувати, що історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини ХІХ ст. не була предметом спеціального наукового дослідження. Автори 40-х ХІХ – початку ХХ ст. аналізували наукову діяльність

Д. Зубрицького, І. Шараневича, А. Петрушевича, О. Партицького, О. Барвінського крізь призму національної приналежності, власних ідейно-політичних переконань, належності українських істориків до русофільського чи українофільського табору. Відсутність відповідного часового проміжку не дозволила дослідникам виробити усталену систему поглядів на наукову діяльність українських учених Східної Галичини, належно оцінити їх історико-славистичну спадщину. Попри це, історики періоду 1846–1939 рр. висвітлили культурно-освітні, соціально-економічні, політичні умови наукової діяльності українських дослідників Східної Галичини, розкрили їх взаємини із зарубіжними та наддніпрянськими ученими XIX ст.

Друга історіографічна група охоплює наукові дослідження періоду 1939–1991 рр. Праці цього часу не позбавлені марксистсько-ленінської методології, класового підходу, заполітизованості. Наукова діяльність українських учених Східної Галичини XIX ст. не отримала комплексного вивчення, оскільки радянська історична наука вимагала досліджувати лише “революційно-демократичних” діячів Східної Галичини (“Руську трійцю”, І. Франка). Народовців та москвофілів оцінювали як “буржуазних націоналістів”.

Вагомий внесок у дослідження західноукраїнсько-слов'янських взаємин XIX ст. здійснив Г. Гербильський. Він розкрив зв'язки “Руської трійці” із зарубіжними ученими – Я. Колларом, П. Шафариком, А. Бельовським, М. Погодіним. Історик також простежив стосунки М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького із наддніпрянськими науковцями – М. Максимовичем, І. Срезневським, О. Бодянським [241–242].

Наукові статті З. Матисякевича – “Я. Ф. Головацький і Болгарія” [358] та “Зв'язки Я. Головацького з югослов'янами” [355] висвітлюють відомості про контакти цього ученого з південними слов'янами. Міжслов'янські взаємини І. Вагилевича та Я. Головацького у 30–60-х рр. XIX ст. досліджувала Л. Ільницька [280].

Наукові діяльності Я. Головацького присвячені Тернопільські славистичні історико-філологічні читання у 1989 р. на тему: “Яків Головацький і рух за

національне відродження та культурне єднання слов'янських народів” [469]. Серед низки доповідей, учасники конференції проаналізували й історико-славістичну спадщину ученого, з'ясували особливості його концепції панславізму, простежили відносини Я. Головацького із зарубіжними діячами, зокрема недослідженими до того часу, взаємини історика з лужицькими сербами, чеськими науковцями А. Патерою, К. Ербеном, словенським славістом Ф. Міклошичем.

У дослідницьких працях Т. Комаринця [292], С. Трусевича [437], О. Петраша [381], Є. Гриніва [394], Р. Кирчіва [394], З. Паславського [394], комплексно охарактеризовано діяльність “Руської трійці”, суспільно-політичний рух у Східній Галичині в другій половині ХІХ ст.

Таким чином, українські науковці радянського періоду основну увагу приділяли “прогресивним, революційно-демократичним” діячам — М. Шашкевичу, І. Вагилевичу, Я. Головацькому, їх взаєминам із зарубіжними та наддніпрянськими діячами. Історики акцентували увагу передусім на соціально-економічні погляди дослідників, перебільшували вплив російських суспільно-політичних діячів на українську історичну думку Галичини ХІХ ст. У працях українських учених Східної Галичини ХІХ ст. радянські науковці “шукали” ідею єдності українського і російського народу, наголошували на ролі істориків Східної Галичини у зближенні слов'янських народів, “культурного взаємозбагачення братніх народів”.

До третьої групи відносимо праці періоду 1991–2015 рр. Для науковців незалежної України характерний якісно новий методологічний підхід у дослідженні національної і всесвітньої історії. Історики переосмислюють маловідомі або заідеологізовані події минулого. У цей період виходить друком низка узагальнюючих біографічних праць, в яких автори акцентують на слов'янознавчих дослідженнях українських учених Східної Галичини ХІХ ст.

Григорій Дем'ян у праці “Іван Вагилевич — історик і народознавець” детально охарактеризував концепцію науковця стосовно фрако-іллїрійського походження слов'ян й висловив критичні зауваження до окремих аргументів

історика із цієї проблеми [268, с. 58]. Також автор писав про науковий інтерес І. Вагилевича до історії Польщі та Чехії [268, с. 70].

Історико-славістичні дослідження А. Петрушевича привернули увагу А. Королька. Учений відзначив внесок українського науковця у доведенні фальсифікації Краледворського та Зеленогорського рукописів, наголосив на участі А. Петрушевича в полеміці навколо проблеми знаходження місця поховання апостола Мефодія [487].

Шляхи формування славістичної бібліотеки А. Петрушевича простежила О. Колосовська. Особливу увагу дослідниця зосередила на особистих контактах ученого з численними вітчизняними та зарубіжними дослідниками, що уможливило і сприяло комплектуванню фундаментального бібліотечного зібрання, в якому з вичерпною повнотою представлена історія, філологія, археологія слов'янських народів [290–291].

Сергій Копилов у монографії “Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина XVII – початок XX ст.)” подав відомості про історико-славістичні дослідження Д. Зубрицького [298]. Історик підкреслив, що наукові зацікавлення ученого стосувалися історії Польщі та українсько-польських відносин XI–XVIII ст. [298, с. 184].

Ольга Кравець, аналізуючи діяльність О. Барвінського в контексті літературного процесу України кінця XIX – початку XX ст., наголосила на славістичних студіях ученого, відзначила про його наукові взаємини з відомими науковцями – В. Ягичем, Ф. Міклошичем, Д. Даничичем та Ю. Штроссмаєром [309–314].

Погляди С. Качали на українсько-польські відносини XI–XVIII ст. висвітлив Є. Дорош [269].

Зеновій Матисякевич у дослідженні “Український історик Яків Головацький” комплексно проаналізував наукову діяльність ученого, прослідкував становлення Я. Головацького як історика, підкреслив, що на науковий світогляд ученого мали вплив науковці із слов'янських країн [356]. Автор звернув увагу на концепцію походження слов'ян, погляди

Я. Головацького стосовно польської політики у Галичині в XIV–XVIII ст. [356, с. 67–68].

Досить ґрунтовно славістичні студії Я. Головацького розкрито в наукових розвідках І. Галенко [233–236]. Дослідниці належить узагальнююча стаття “Яків Головацький як славіст” [236]. І. Галенко виокремила такі основні аспекти наукової діяльності Я. Головацького у галузі славістики:

1. Налагодження культурно-наукових зв’язків між слов’янськими народами.
2. Питання генезису та етнічної єдності давніх слов’ян.
3. Давньослов’янська ідеологія (вірування).
4. Виникнення і поширення слов’янського письма та писемності.
5. Церковнослов’янська мова та її роль у слов’янському світі.
6. Історія книгодрукування у слов’ян та налагодження бібліографічної справи.
7. Дослідження давніх слов’янських рукописів.
8. Участь Я. Головацького у створенні слов’янської лексикографії та термінології.
9. Впровадження засад славістичної теорії в освіту галичан.
10. Проблема запозичень.
11. Міжслов’янський переклад, рецензування та ін. [236, с. 13–14].

У монографії М. Кріля “Слов’янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772–1867” знаходимо цінну інформацію для з’ясування освітніх та наукових взаємин слов’янської інтелігенції з галицькими українцями у період 1772–1867 рр. [328]. Учений також опублікував окремі листи до Я. Головацького чеських науковців – П. Шафарика та К. Запа. Статті М. Кріля – “З чеської кореспонденції Якова Головацького” [319], “Невідомий лист Якова Головацького” [323], доповнюють та уточнюють взаємини Я. Головацького з чеськими славістами. Водночас, як слушно зауважує М. Кріль, ще багато листів, які містять важливі дані про наукові дослідження Я. Головацького та його чеських колег – залишаються невідомими [319, с. 217].

Низка наукових розвідок Ф. Стеблія присвячена стосункам М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького із слов’янськими ученими XIX ст. [405–407, 411]. У статті “П. Й. Шафарик і “Руська трійця”: до історії взаємин”, дослідник наголосив, що чеський славіст і зазначені українські учені

започаткували міцну традицію західноукраїнсько-чесько-словацької громадсько-культурної і наукової співпраці, яка здійснила вагомий внесок у розвиток національної славістики [406, с. 127].

Ігор Райківський простежив взаємини наддніпрянських інтелектуалів з українськими ученими Східної Галичини XIX ст. [389–391].

У монографії І. Куцого “Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): рецепція національної історії” комплексно досліджено особливості сприйняття та інтерпретації національної історії у синтетично-узагальнюючих працях українських істориків Галичини 1830–1894 рр., а також вплив цих науково-історичних інтерпретацій на процес національної самоідентифікації галицьких українців. Окреслено визначальні концепції, теорії, схеми стосовно походження слов’ян, українсько-польських відносин у контексті литовсько-польської та козацької доби [342].

Проблеми методології та історії українського слов’янознавства розкриті у наукових статтях В. Чорнія [459–462]. Дослідник окреслив предмет української славістики, запропонував власну періодизацію її становлення та розвитку. За словами ученого, перший етап власне наукової славістики припадає на час українського національного відродження (30–40-ті рр. XIX ст. – Перша світова війна). Другий період, на думку В. Чорнія, тривав із 1918 р. і до утворення незалежної Української держави. Третій етап розвитку української славістики розпочався з проголошенням незалежності України [461, с. 122].

Роман Голик у статті “Формування галицької славістики в контексті наукових теорій та етнокультурних стереотипів (XIX ст. – 30-ті роки XX ст.)” простежив еволюцію славістичних досліджень у Галичині на тлі розвитку “слов’янського міфу” у суспільній ментальності [244].

Питання методології та історії української славістики також відображені у наукових статтях С. Віднянського [213], М. Гольберга [247], Л. Зашкільняка [275; 279], С. Копилова [213; 298], І. Федорів [438–443].

У дисертаційній роботі враховуємо висновки учених, які висвітлюють проблеми становлення української історичної науки, культурний та суспільно-

політичний рух у Східній Галичині досліджуваного періоду. Це праці таких істориків як М. Алексієвець [190], О. Аркуша [197], Я. Грицак [256], І. Колесник [289], К. Кондратюк [295], В. Кравченко [315], В. Масненко [352], М. Мудрий [367], В. Потульницький [388], О. Сухий [423], О. Турій [492], Н. Яковенко [470], В. Яровий [284] та ін.

Певним внеском у вивчення історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини ХІХ ст. є наукові статті автора цієї дисертації [370–376].

Таким чином, сучасна українська історіографія періоду 1991–2015 рр. не охоплює усіх аспектів поставленої проблеми. Дослідники здебільшого зосереджувалися на вивченні зв'язків західноукраїнської наукової громадськості ХІХ ст. із зарубіжними та наддніпрянськими ученими того часу. Аналіз історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини ХІХ ст. у сучасних монографічних виданнях з біографістики займає незначне місце і висвітлюється крізь призму широкої наукової, а інколи, й краєзнавчої діяльності українських учених Східної Галичини.

До четвертої групи відносимо історичні дослідження українських учених в еміграції – І. Лисяка-Рудницького [347–348], П.-Р. Магочія [350], І. Максимчука [351], С. Павлишин [378], І.-П. Химки [456–457; 473–474]. Зазначені науковці з'ясовують проблеми становлення та розвитку української суспільно-політичної думки ХІХ ст. й мають вагому цінність у методологічно-теоретичному плані.

Зарубіжні дослідники здебільшого акцентують на міжслов'янських взаєминах українських учених Східної Галичини ХІХ ст. Значний внесок у дослідження українсько-чеських стосунків здійснили чеські та словацькі учені другої половини ХІХ ст. Так, І. Панькевич проаналізував взаємини Я. Коллара з Я. Головацьким та Б. Дідицьким, висвітлив погляди словацького діяча на процес національного відродження західних українців [379]. Досліджуючи стосунки чеських і українських учених, В. Гостічка слушно зауважив, що чесько-українські взаємини у Східній Галичині ХІХ ст. мали інтенсивний

характер і взаємно впливали на чеське та українське наукове середовище [250, с. 303]. В. Жачек розкрив зв'язки чехів і західних українців у революції 1848–1849 рр. [271]. Наукові та літературні зв'язки українських учених Східної Галичини ХІХ ст. з чеськими і словацькими діячами також вивчали Є. Лазар [344], В. Жидліцький [272], Ф. Тіхий [434], М. Неврлий [368] та ін.

Контакти українських і польських учених ХІХ ст. досліджували польські науковці С. Козак [475], Я. Козік [476].

Українсько-словенські зв'язки ХІХ ст. проаналізували словенські дослідники Р. Штефанова [480], Є. Погачнік [383] та американський учений Х. Купер [472].

Російські історики – Л. Лаптева [345], Н. Пашаєва [380] подали відомості про національне відродження в Галичині, міжслов'янські взаємини українських учених Східної Галичини ХІХ ст.

Таким чином, починаючи з 40-х рр. ХІХ ст. – і до сьогодні предметом досліджень і сферою наукових зацікавлень вітчизняних та зарубіжних істориків були лише окремі аспекти історико-славістичних студій українських учених Східної Галичини ХІХ ст. Аналіз історіографії проблеми показує, що на сучасному етапі історико-славістична спадщина науковців викликає зацікавлення дослідників, проте вивчення вітчизняною історичною наукою питань методології, змісту, тематики їх слов'янознавчих досліджень потребує детальної предметності та спеціальної уваги українських істориків.

1. 2. Джерельна база праці

Необхідність детального всебічного аналізу історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини XIX ст. спонукала до пошуку та опрацювання відповідної джерельної бази дослідження.

Наукова робота ґрунтується на широкому масиві неопублікованих і опублікованих джерельних матеріалів, які умовно можна об'єднати в такі групи:

- офіційні документи (неопубліковані та опубліковані);
- праці українських науковців Східної Галичини;
- мемуари дослідників;
- епістолярій учених.

Неопубліковані, важливі для дослідження, офіційні документи – (протоколи, розпорядження, звіти, списки, заяви), представлені у фонді 180 (“Головна Руська Рада”) Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України) [7–8] та фондом 26 (“Львівський університет, м. Львів”) Державного архіву Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.) [63–69]. Цінний за змістом джерельний матеріал зберігають збірники опублікованих документів – “Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції” [70], “Історія Львова в документах і матеріалах” [72], “Москвофільство: документи і матеріали” [76], “Русалка Дністрова. Документи і матеріали” [81]. Використані у науковій роботі офіційні документи (неопубліковані та опубліковані) дозволили проаналізувати культурно-освітню політику імперії Габсбургів у Галичині наприкінці XVIII–XIX ст., з’ясувати суспільно-політичні умови наукової діяльності українських учених Східної Галичини XIX ст. у галузі славістики.

Неопубліковані історико-славістичні дослідження українських учених Східної Галичини XIX ст. зберігаються у фондах ЦДІАЛ України. Зокрема, у фонді 129 ЦДІАЛ України (“Львівський Ставропігіївський інститут”)

знаходиться російський переклад праці Д. Зубрицького “Historyczne badania o drukarniach rusko-slowianskich w Galicji” [3], рукопис статей, нотатки з історії Польщі і Галичини XIV–XVI ст. Д. Зубрицького [4].

Історико-славістичні дослідження А. Петрушевича відображені у фонді 765 ЦДІАЛ України (“Колекції Петрушевича Антона Степановича”). “Нотатки А. Петрушевича про Григоровича Віктора, Гриневецького Модеста, Лодія Петра і Петрушевича Степана, становище української мови серед слов’янських мов та найдавніші початки письменства і вірувань слов’ян” свідчать про інтерес А. Петрушевича до історії славістики, прагнення ученого визначити місце української мови серед слов’янських мов, з’ясувати витоки культурного та релігійного життя стародавніх слов’ян [16]. У дослідженні використовуємо збережені матеріали розвідки науковця про старовинні чеські пісні, Краледворський та Зеленогорський рукописи [14].

Особливе місце у роботі займають матеріали ВР ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України, де також знаходяться історико-славістичні дослідження українських учених Східної Галичини XIX ст. Рукописні праці О. Барвінського зберігаються у фонді 11 (“фонд Барвінських”). Серед них – “Записки з української і всесвітньої історії” [17], “Наукові записки з історії, географії та етнографії” [18].

У фонді 19 (“фонд Вагилевича І.”) зберігається незавершена праця І. Вагилевича “Вивід початків слов’ян від фрако-іллїрійців. З приводу “Вступу критичного до історії Польщі” А. Бельовського” [21]. Серед матеріалів фонду викликають інтерес, невеликі за обсягом, хронологічні довідки І. Вагилевича про ряд слов’янських народів: “Хронологія історичних подій болгарського народу за 521–1595 pp.” [23], “Хронологія історичних подій північних сербів за 454–1462 pp.” [25], “Хронологія історичних подій сербського народу за 635–1811 pp.” [26], “Хронологія історичних подій слов’янських племен на острові Рана за 43–1404 pp.” [27], “Хронологія історичних подій слов’янського племені бодричів за 180–1416 pp.” [28], “Хронологія історичних подій хорватського

народу за 634–1699 рр.” [29], “Хронологія історичних подій чеського народу за 453–1784 рр.” [30].

Рукописні матеріали Я. Головацького відображені у фонді 36 (“фонд Головацького Я.”), де зберігаються його розвідки “Нововідкрите джерело до історії Польщі XIII ст.” [33], “Нариси з Чорногорії” [35], чернетка статті “Про слов’ян задунайських, що живуть на Балканському півострові” [36].

Фонд 77 (“фонд Петрушевича А.”) містить його виписки з історії Болгарії, Польщі, Сербії, Хорватії, Чехії, Словаччини [51–52]. Важливу цінність для висвітлення християнізації Польщі, аналізу українсько-польських взаємин XI–XVIII ст. становлять відомості дослідника про історію козачини і гайдамаччини [47]. Також у фонді зберігаються матеріали про діяльність єзуїтів в Польщі [49], стаття “Греко-слов’янський обряд в м. Гнезно” [53], чернетка розвідки “Походження короля Іоана III Собецького” [54].

У фонді 154 (“фонд Партицького О.”) представлені його “Подорожньо-етнографічні записки” [57].

Матеріали фонду 170 (“фонд Шараневича І.”) висвітлюють відомості про становище православної церкви під владою Речі Посполитої, українсько-польські релігійні відносини у Галичині в період XIV–XVIII ст. Це підтверджують праці І. Шараневича – “Про бенефіції руської церкви за часів Речі Посполитої Польської з сучасних історичних джерел” [60], “Погляд на бенефіції руської церкви за часів Речі Посполитої” [61].

Фонд 188 (“Фонд Свистуна Ф.”) містить “Нотатки і виписки Ф. Свистуна з історії, філософії, літератури” [62].

У роботі використовуємо опубліковані дослідження українських учених Східної Галичини. Наукові статті істориків вміщені у періодичній пресі XIX ст. – “Науковий Сборникъ”, “Славянскій сборникъ”, “Литературный Сборникъ”, “Всемирная иллюстрация”, “Пчола”, “Галичанинъ”, “Зоря Галицька”, “Киевская Старина”, “Чтенія Московского общества Истории и Древностей Россійскихъ”, “Слово”, “Правда”, “Діло” та ін.

Денис Зубрицький в праці “*Rus do historyi narodu ruskiego w Galicyi*” (1837 р), яка перекладена Москві О. Бодянським під назвою “Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси” (1845 р.) розкрив власну концепцію походження слов’ян, висвітлив українсько-польські стосунки XI–XVIII ст. та становище Галичини під владою Польщі (Речі Посполитої) [112]. У дослідженні “Хроніка міста Львова” (1844 р.) Д. Зубрицький подав не тільки історію цього міста [121]. У цій праці учений розглянув окремі аспекти українсько-польських взаємин, зокрема боротьбу галицьких українців проти національних й релігійних утисків зі сторони польського уряду. Гіпотезу польських дослідників про споконвічну приналежність Галичини і галицьких українців до Польщі Д. Зубрицький спростував в науковій розвідці “*Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi*” (1848 р.) [181]. Історичні погляди Д. Зубрицький узагальнив у тритомному виданні “История древняго Галичско-русского княжества” (1852–1855 pp.) [116–118]. У праці “Анонимъ Гнензенскій и Іоаннъ Длугошъ” (1855 р.) дослідник проаналізував процес входження галицьких земель до складу Польщі [119]. У статтях “Начало унии” (1848 р.) [113], “Галицкая Русь в XVI веке” (1855 р.) [120] науковець висвітлив релігійно-конфесійні відносини між галицькими українцями та поляками у XVI ст. Особливу цінність складає наукова розвідка Д. Зубрицького “Ведомость о Черногорском народе, или Монтегринцах” (1849 р.), у якій знаходимо відомості про політичний устрій Чорногорії, звичаї, традиції населення цієї слов’янської країни [114].

Серед досліджень Я. Головацького вагомою є його праця “Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь”, що вийшла друком російською (1841 р.), чеською (1843 р.), українською (1847 р.) мовами [102]. Наукові погляди на проблеми історії Болгарії учений висвітлив у розвідці “Болгари” (1877 р.) [97].

Концепція етногенезу слов’ян, їх стародавня історія детально висвітлена у працях О. Партицького “Велика славянська держава передь двома тисячами

лѣтъ” (1889 р.) [128], “Старинна історія Галичини” (1894 р.) [134]. Окремі аспекти стародавньої історії слов’ян О. Партицький розкрив у статтях “Червона Русь в часах передісторичних” (1863 р.) [125], “Туни – предки русинів”, (1890 р.) [129], “Трацька історія в традиції слов’ян” (1891 р.) [131], “Галичина і Поділля в другім віці по Христі” (1891 р.) [130], “Германські впливи на наш народ” (1892 р.) [132], “Про Білу Хорватію і Білу Сербію” (1892 р.) [133].

У праці А. Петрушевича “Лингвистическо-историческіи изслѣдованія о начаткахъ города Львова” (1893 р.) [157] та статті “Словене, ихъ древнія жилища и образование между ними первыхъ словенскихъ государствъ” (1855 р.) детально розкрита авторська концепція етногенезу слов’ян [137]. Також на сторінках цих видань, учений подав ґрунтовні відомості про стародавню історію слов’янських народів, висвітлив формування перших слов’янських держав. В історико-славістичних дослідженнях “Введенія христіанства въ Великопольщѣ” (1876 р.) [147], “Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодія” (1882 р.) [150], “Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства на Галичской Руси” (1882 р.) [151] А. Петрушевич проаналізував діяльність слов’янських просвітників – Кирила та Мефодія, простежив процес прийняття християнства слов’янськими народами, вказав на приналежність Галичини до слов’янсько-християнського цивілізаційного простору. У праці “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ” (1878 р.), на основі детального порівняльного історико-філологічного аналізу, А. Петрушевич науково обґрунтував фальсифікацію Краледворського і Зеленогорського рукописів [149]. Власну рецепцію окремих проблем з історії Польщі, українсько-польських стосунків XI–XVIII ст. А. Петрушевич помістив на сторінках наукових розвідок “Польша. Русь й Ромыны” (1849 р.) [135], “Кієво-польская земля и Роска” (1876 р.) [148], “Лингвистическо-историческіи разсужденія”

(1887 р.) [153], “Вопросы и отвѣты. Библиографическо-историческія письма” (1893 р.) [156].

Ісидор Шараневич у працях “Исторія Галицько-Володимирської Руси отъ найдавнішихъ временъ до року 1453” (1863 р.) охарактеризував українсько-польські взаємини XI–XIV ст. [167]. У статті “Слов’янські начатки у склоновъ Карпатъ” (1870 р.) дослідник запропонував власну концепцію походження слов’ян [169].

Важливі відомості до історії Польщі, польсько-українських взаємин знаходимо у праці С. Качали “Polityka Polaków względem Rusi” (1879 р.) [174], яка видана О. Барвінським під назвою “Коротка історія Руси” (1886 р.) [123]. Для об’єктивної характеристики польсько-українських відносин дослідник використав польські джерела та зарубіжну історичну літературу.

З науково-історичних праць Б. Дідицького аналізуємо тритомну монографію “Народная история Руси от начала до новѣйшихъ временъ” (1868–1870 рр.) [105–107] та хронологічні нариси “Лѣтопись Руси отъ 862 до 1340 года (1885 р.) [109], “Лѣтопись Руси отъ 1340 до 1887 года” (1887 р.) [111].

Олександр Барвінський присвятив литовсько-польській добі монографію “Исторія Руси” (1880 р.), матеріали якої згодом помістив у “Илюстрованій історії Руси одъ найдавніѣйшихъ до нынѣшнихъ часовъ” [85].

Науковий доробок Ф. Свистуна представлений працею “Споръ о Варягахъ и началѣ Руси” (1887 р.) [162].

У дисертації використана неопублікована кореспонденція досліджуваних учених, що зберігається у фондах ЦДІАЛ України – 129 “Львівський Ставропігійський інститут” [1; 5], 309 – “Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів” [10–12], 362 – “Студинський Кирило – академік” [13] та фондї 154 (“фонд Партицького О.”) ВР ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України [58–59].

Особливу цінність складають опубліковані збірники листів українських учених Східної Галичини: “Письма къ В’ячеславу Ганкѣ изъ слав’янскихъ

земель” (1905 р.) [79], “Письма къ М. П. Погодину изъ слав’янскихъ земель” (1879 р.) [80], “Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62” (1905 р.) [73], “Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49” (1909 р.) [74], “З кореспонденції Дениса Зубрицького” (1901 р.) [77], “Кореспонденція Д. Зубрицького з Копітаром” (1906 р.) [78] та ін. Епістолярій українських учених Східної Галичини ХІХ ст. подає багаті відомості їх взаємини з наддніпрянськими та зарубіжними діячами, висвітлює наукові інтереси досліджуваних науковців у галузі славістики.

Ще однією групою джерел дисертації є мемуари істориків. В опублікованих спогадах О. Барвінського “Спомини з мого життя” (1912–1913 рр.) [183–184], Я. Головацького “Воспоминания о Маркияне Шашкевиче и Иване Вагилевиче” (1885 р.) [185], “Пережитое и перестраданное” (1965 р.) [186], Б. Дідицького “Своежитъевые записки” (1906 р.) [187] простежуємо процес формування наукового світогляду цих дослідників, їх взаємини з тогочасними зарубіжними та українськими ученими.

Таким чином, джерельну базу дисертації склали офіційні документи, рукописні та опубліковані дослідження, мемуари, епістолярій українських учених Східної Галичини ХІХ ст. Праці дослідників, у яких висвітлюються ті чи інші аспекти слов’янознавчої проблематики, залишаються маловідомими для широкого кола істориків. Вони, за винятком праць Д. Зубрицького, не були перевидані. Окремі славістичні розвідки українських учених Східної Галичини ХІХ ст. досі перебувають у рукописному варіанті. Використані в дослідженні джерела дозволили досягнути поставленої мети та завдань, здійснити сучасний науковий аналіз історико-славістичної спадщини українських істориків Східної Галичини ХІХ ст.

1. 3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Поставлена проблема дослідження вимагає з'ясувати дефініції цілої низки понять, – “знання про слов'ян”, “слов'янознавство”, “славістика”, “історична славістика”, “українське слов'янознавство”, “слов'янознавство в Україні”, “історична полоністика”, “історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини ХІХ ст.”. Знання будь-якого етносу про минуле, дійсність і мову сусідніх народів становлять складний соціально-культурний та історико-психологічний феномен. Однак вони стають наукою, коли формується теоретичний підхід до них, робляться спроби виявити закономірності, зробити узагальнення. У галузі історії наука з'являється тоді, коли виникає не лише теоретичний підхід до вивчення минулого, але й досліджуються історичні джерела і має місце їх критика [298, с. 12].

Слов'янознавство (славістика) – це комплекс наукових дисциплін, що має відповідну внутрішню єдність і включає лінгвістику, літературознавство, історію (у тому числі історію культури) та інші науки, що вивчають суспільне життя слов'янських народів, їх взаємовідносини один з одним і з сусідніми народами [298, с. 12]. Термін “слов'янознавство” або його відповідник – “славістика” ми вживаємо в тому значенні, як його сьогодні прийнято трактувати у слов'янських країнах, тобто не включаючи до нього власної національної історії. Слушна думка С. Копилова в тому, що вивчення вітчизняних сюжетів ученими кожного слов'янського народу збагачує науку про слов'ян в цілому, але це не змінює визначення названого предмета для кожного народу окремо [298, с. 13]. Відтак, йдеться про історію тієї частини української славістики, що стосується зарубіжних слов'янських народів та загальнослов'янської проблематики [461, с. 119]. В. Чорній до предмету славістики також відносить міжслов'янські зв'язки і взаємовпливи (в тому

числі українсько-слов'янські взаємини), дослідження внеску слов'ян у створення європейської цивілізації [385, с. 237].

Відомо, що в процесі розвитку слов'янознавства як науки визначилися дві точки зору до неї. Одна із них суто філологічна – її прихильники (В. Ягич, М. Мурко, С. Смаль-Стоцький) вважали, що славістика є синонімом поняття слов'янська філологія. Основи другої, загальнокультурологічної, концепції розвитку слов'янознавства були закладені чеськими й польськими “будителями”. Прихильники цього погляду включали до славістики історію, культуру право й етнографію слов'ян. У становленні загальнокультурологічної концепції значну роль відіграли такі учені, як: О. Бодянський, І. Срезневський, В. Григорович, І. Франко [443, с. 140]. Погоджуємося з думкою С. Віднянського та С. Копилова, котрі підкреслюють, що славістика з'являється як одна із форм вираження національної самосвідомості слов'янських народів, їх боротьби за національну та культурну незалежність, тож нелогічним є вилучення з предмету дослідження славістики історії та культури слов'ян [213, с. 99]. Таким чином, історична славістика, окрім вивчення політичних, економічних і соціальних аспектів буття слов'янських народів, включає у себе історію суспільної думки, культури і права слов'ян [298, с. 12].

Уже згаданий дослідник В. Чорній застерігає, що є суттєва різниця між поняттями “українське слов'янознавство” і “слов'янознавство в Україні”. Учений вважає, що під українським слов'янознавством потрібно розуміти той науковий доробок у галузі славістики, що створений як в Україні, так і за її межами, українською та іншими мовами, що належить перу учених, які усвідомлювали свою приналежність до української нації та незалежно від політичних поглядів та методологічної орієнтації, захищали українські національні інтереси і намагалися визначити самостійне місце українців серед інших слов'ян. Поняття “слов'янознавство в Україні” є ширшим, оскільки охоплює все, зроблене на теренах України в галузі славістики, незважаючи на національну приналежність самих славістів. Чимало з них (зокрема, українців за походженням) були налаштовані індіферентно, а то й вороже до українських

національних інтересів. У цьому випадку, очевидно, доцільно говорити про російську, польську, австрійську славістику в Україні [461, с. 119].

Не менш важливими є методологічні зауваження Л. Зашкільняка стосовно предмету дослідження історичної полоністики, яку учений визначив як вивчення питань історичного розвитку польського народу у всіх його суспільних проявах – політичному, соціальному, етно-культурному, економічному тощо. На думку Л. Зашкільняка, є необхідність відокремлення від історичної полоністики багатьох праць, які лише певною мірою стосуються історії Польщі і польського народу у його взаєминах, наприклад, з українцями, і мають на меті поглиблення знань насамперед про українців. У таких випадках Польща і поляки перебувають на другому плані, як тло для дослідження України й українців. Л. Зашкільняк слушно наголошує, що такого плану праць чимало, але вони не збагачують наших знань про Польщу та поляків і тому не можуть входити до історичної полоністики [275, с. 34].

Невід’ємною складовою національного слов’янознавства є історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини ХІХ ст. – сукупність наукових праць цих дослідників у яких порушуються проблеми історії слов’янських народів. Потрібно наголосити, що дослідницькі праці українських учених Східної Галичини ХІХ ст. – М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича Д. Зубрицького, О. Партицького, Б. Дідицького, С. Качали, О. Барвінського, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича містять відомості з мови та історії слов’янських народів. Однак, ми аналізуємо лише ту частину славістичної спадщини, що стосується історичного аспекту. Наукові розвідки зарубіжних учених ХІХ ст., які проживали у Східній Галичині, – Б. Гакета, М. Куральта, Й. Маусса, І. Гануша, К. Запа, М. Чопа та ін. до аналізу не залучаємо.

У науковій роботі звертаємось до окремих аспектів біографій українських дослідників Східної Галичини ХІХ ст. В цьому контексті використовуємо методологічні зауваження М. Алексієвця котрий стверджує, що біографічне дослідження має показати історичну постать у хронологічно-послідовній формі,

у її конкретно-історичному розвитку, через різноманітні взаємодії із суспільством, встановити причинно-наслідкові зв'язки, історичну, національну і соціальну обумовленість, психологічний тип особистості, з'ясувати її роль в історичному процесі через контекст історичних подій [191, с. 6–7]. У цьому зв'язку враховуємо також методологічні зауваження В. Чишка [458].

Поширені в науковій літературі XIX ст. поняття та ідентифікаційні етноніми “русин”, “руський” в дисертації вживаємо у формі (за винятком прямої мови) “українець”, “український” та похідні від них. Український учений в діаспорі І. Лисяк-Рудницький слушно зауважував, що “доречно ретроспективно застосовувати сучасне національне поняття “Україна” до минулих епох у житті країни й народу, коли цей термін ще не існував або мав інше значення [347, с. 43–44]. Приклад України щодо цього не унікальний. Французькі історики, не вагаючись включають кельтів, романських та французьких галлів в історію Франції, незважаючи на той факт, що термін “Франція” з'явився пізніше і спершу стосувався району самого Парижу [347, с. 43–44].

Історія Білорусії та Росії (Володимиро-Суздальського, Новгород-Сіверського, Смоленського князівств; Московського царства) не виступала окремим предметом слов'янознавчих досліджень українських учених Східної Галичини XIX ст., а лише розглядалась крізь призму дискусії русофілів та українофілів про участь цих країн, роль й значення в національній історії. В ідеологічних схемах русофілів – Д. Зубрицького, Б. Дідицького, І. Шараневича, А. Петрушевича російські землі, поряд з білоруськими та українськими, входили до “руського світу”, яким охоплено увесь панруський простір. Для русофілів “руський світ” також був одним із видів національної ідентичності. У цілому можна виділити декілька рівнів самоідентифікації прихильників цієї течії: регіональний (“галицько-руський”, “австро-руський”); мегарегіональний (“південноруський”, “малоруський”); загальнонаціональний (“общеруський”, “руський світ”); цивілізаційний (“всеслов'янський”, “слов'янський світ”). Натомість українофіли – О. Барвінський, І. Вагилевич, С. Качала,

О. Партицький заперечували панруську форму ідентичності [342, с. 44]. Отже, рецепцію історії Білорусії та Росії українськими ученими Східної Галичини ХІХ ст., в дисертації не розглядаємо, оскільки названі держави не виступали предметом власне наукового вивчення дослідниками, відсутня спеціальна, узагальнююча праця з історії цих двох слов'янських держав. Виділені І. Куцим особливості ідентифікації русофілів та українофілів використовуємо при дослідженні їх поглядів на слов'янсько-романо-германські цивілізаційні взаємини.

Теоретико-методологічну основу нашого дослідження складають:

- принцип історизму, що дає змогу з'ясувати історичні передумови, внутрішні та зовнішні фактори зародження й становлення українського історичного слов'янознавства в Східній Галичині ХІХ ст.;

- принцип об'єктивності вимагає комплексного, всебічного вивчення і дослідження історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини ХІХ ст.;

- системний принцип диктує потребу розглядати наукову діяльність учених в галузі славістики крізь призму суспільно-політичного, національно-культурного становища Східної Галичини у ХІХ ст., а також враховувати основні тенденції і зміст європейського та українського слов'янознавства того часу;

- принцип комплексності джерел передбачає використання різних видів носіїв інформації, їх системності, єдності та узгодженості.

Для реалізації вказаних принципів обрана методологія дослідження, що включає спеціально-історичні та загальнонаукові методи:

- проблемно-хронологічний метод застосовувався для визначення конкретних історичних етапів, хронологічних меж, відтворення послідовності подій, наукової діяльності досліджуваних постатей в галузі історичної славістики тощо;

- метод періодизації дозволив провести періодизацію розвитку української історичної славістики у Східній Галичині ХІХ ст.;

– історико-порівняльний метод слугував для порівняння, пошуку спільних та відмінних рис української славістики Східної Галичини з наддніпрянським та європейським науковим слов'янознавством XIX ст.;

– соціокультурний метод, згідно з яким слов'янознавчі дослідження українських учених Східної Галичини розглядались через призму відповідного соціокультурного середовища;

– персоналогічний метод дав можливість проаналізувати внесок окремого українського ученого Східної Галичини XIX ст. у вивчення історії слов'янських народів;

– метод історико-культурної атрибуції допомагав з'ясувати приналежність науково-історичних праць дослідників до певної інтелектуальної та національної традиції, соціально-професійного середовища й визначити наукові, суспільно-політичні та релігійні позиції українських учених Східної Галичини XIX ст.;

– ретроспективний метод відкривав можливість об'єктивно оцінити науково-методологічний та пізнавальний потенціал історико-славістичної спадщини учених Східної Галичини.

Загальнонаукові методи – логічний, аналізу, синтезу, індукції та дедукції, класифікації, абстрагування та узагальнення застосовувались на всіх етапах наукового дослідження.

Таким чином, теоретико-методологічна основа дослідження опирається на здобутки М. Алексієвця, С. Віднянського, Л. Зашкільняка, С. Копилова, М. Кріля, І. Куцого, І. Лисяка-Рудницького, В. Чорнія та ін. учених, праці яких враховувались при визначенні структури наукової роботи, методів дослідження. Наукові принципи і методи історичного пізнання були обрані відповідно до поставленої проблематики, мети, завдань, особливостей джерельної бази та дозволили комплексно проаналізувати історико-славістичну спадщину учених Східної Галичини XIX ст.

Отже, аналіз історіографії та джерельної бази проблеми, що формує фактологічну основу дисертаційної роботи, дозволив визначити її тематичну

спрямованість, ступень наукового вивчення. Історико-славістична спадщина О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича досі не була предметом окремого наукового дослідження. Українські та зарубіжні історики періоду 40-х рр. XIX – XXI ст. здебільшого вивчали взаємини українських учених Східної Галичини XIX ст. із слов'янськими та наддніпрянськими діячами того часу, з'ясовували погляди науковців на стародавню історію слов'ян та українсько-польські взаємини. Праці українських дослідників Східної Галичини XIX ст. з проблем історії західних та південних слов'ян в сучасній історичній науці згадуються побіжно й недооцінюються фахівцями-славістами. Відтак, більшість аспектів поставленої проблеми вивчено поверхово, фрагментарно, що зумовило вибір теми наукової роботи, пошук джерельної бази та формування відповідної методології дослідження історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини XIX ст.

РОЗДІЛ II

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

2. 1. Формування наукового інтересу української громадськості Східної Галичини до славістичної проблематики (кін. XVIII ст. – поч. 1830-х рр.)

Становлення славістики як науки про мову, історію та культуру слов'янських народів припадає на кінець XVIII – першу половину XIX ст. Інтерес наукової громадськості Східної Галичини до слов'ян зумовлювався зовнішніми і внутрішніми чинниками. Національно-визвольний рух слов'янських народів, поділи Речі Посполитої, проживання на території Австрійської імперії західних і південних слов'ян – фактори, які стимулювали учених до слов'янознавчих досліджень. Наукове зацікавлення слов'янськими народами поєднувалось з ідеями просвітництва, зокрема культом знань та принципом об'єктивного пізнання оточуючого світу.

Українські учені Східної Галичини мали сприятливі умови для наукових студій у галузі славістики. Західноукраїнський регіон упродовж століть був тісно пов'язаний з польськими, чеськими, словацькими, сербськими, хорватськими землями. Галичани, передусім їх освічена верства, як правило, володіли, декількома мовами, що давало їм змогу уже наприкінці XVIII ст. – початку XIX ст., коли розпочалося слов'янське національне Відродження, читати польські, чеські та німецькі наукові праці, художні твори, часописи і завдяки цьому бути обізнаними з життям своїх слов'янських сусідів [460, с. 303]. Важливе значення для розвитку славістики мали фонди бібліотеки Львівського університету, куди віденський уряд передав на постійне зберігання велику книгозбірню Гареллі (понад 11 000 томів). Окрім цього, після ліквідації

церковних монастирських книгозбірень, до бібліотеки університету з різних місць Галичини поступило (станом на 1885 р.) близько 40 000 томів книг. Охоронцем цих фондів і головним бібліотекарем став словенець М. Куральт [327, с. 43–44]. У представлених в бібліотеці працях подавались відомості про історію, культуру, мову слов'янських народів. Відомий український дослідник М. Кріль слушно наголошує, що саме наявність цих видань стала значним поштовхом для славістичних зацікавлень галицьких учених, у тому числі українців [327, с. 50].

Перші прояви дослідницького інтересу української інтелігенції Східної Галичини до славістики безпосередньо спостерігаємо в науковому середовищі Руського інституту (*Studium Ruthenum*), який існував при Львівському університеті в період 1787–1809 рр. В цьому навчальному закладі, а після його закриття, на теологічному факультеті університету для студентів, що готувалися стати греко-католицькими священиками, викладалася церковно-слов'янська мова [462, с. 145]. У навчальному процесі основну увагу викладачі спрямовували на те, “щоб питомці навчилися добре церковного письма” [234, с. 45–46]. Для цього на заняттях з герменевтики, полеміки, філософії поруч із текстами, написаними грецькою, латинською та давньоєврейською мовами, використовувалися також церковнослов'янські та давньоукраїнські писемні пам'ятки [234, с. 45–46]. Також під час вивчення цієї дисципліни подавались певні відомості про виникнення слов'янської писемності, про апостольську діяльність Кирила і Мефодія, і про слов'янські народи в цілому [462, с. 145]. У Руському інституті та греко-католицькій семінарії студенти і семінаристи мали можливість тодішньою українською мовою слухати лекції релігійних діячів та українських учених, які поширювали ідеологію просвітництва з притаманними їй культом розуму, ідеями вдосконалення людини і суспільства шляхом вільного розвитку науки і поширення освіти [234, с. 45–46].

Ідеї просвітництва у Східній Галичині зазнавали творчого переосмислення, узгодження із місцевою етнокультурною традицією й набували рис національного просвітництва. Саме носії просвітницької ідеології

першими в Галичині звернули увагу на своє історичне минуле, на життя простого народу, живу народну мову, вони вперше здійснили спробу піднести народну освіту, визначити територію розселення українців. До відомих представників просвітництва серед української інтелігенції Східної Галичини належать – Л. Шептицький, А. Ангелович, М. Гарасевич, М. Шадурський, І. Гудз, А. Радкевич, П. Білянський, М. Гриневецький. З-поміж них виділявся П. Лодій, професор філософії (1787–1802). Він висловлював похвалу освіченим монархам, окремим представникам українського вищого духовництва, єпископам А. Бачинському, М. Скородинському, А. Ангеловичу за їх сприяння у розвитку народної освіти, створення згаданого Руського інституту. Ідеї просвітництва простежуються у науковій діяльності М. Гарасевича. Учений поширював серед студентів та семінаристів твердження про етнічну єдність галицьких українців із українським населенням Поділля, Волині й Київщини [219, с. 154–155]. Таким чином, М. Гарасевич один з перших дослідників, що торкнувся проблеми розселення українського етносу, спільних коренів українського народу Східної Галичини і Наддніпрянщини.

У Східній Галичині наукові відомості про слов'ян також поширювали зарубіжні учені-славісти, які проживали у Львові. Протягом 1787–1805 рр. у Львівському університеті працював професор Б. Гакет, який цікавився життям, побутом, звичаями, культурним та суспільно-політичним становищем слов'янських народів. На цю тему учений в 1801–1810 рр. опублікував праці під спільною назвою “Зображення і описи південно-західних і східних венедів, ілірів і слов'ян” [462, с. 145]. Спеціаліст з політичних наук та статистики Й. Рогрер у 1804 р. видав свої географічно-етнографічні записи про слов'ян [328, с. 191–193]. Завідувач кафедри загальної історії в 1811–1850 рр. Й. Маусс у власних курсах з австрійської та загальної історії чималу увагу приділяв польській проблематиці, зокрема національно-визвольному руху під проводом Т. Костюшка [327, с. 50].

У 1818 р. згідно постанови Франца І у Львівському університеті відкрилась кафедра польської мови і літератури. Хоча тривалий час наукова

діяльність кафедри не виходила за межі навчальних інструкцій, встановлених австрійським урядом, проте сам факт відкриття в онімеченому університеті кафедри однієї зі слов'янських мов і літератур, був помітною подією [234, с. 46]. На пожвавлення наукового життя Львова, зокрема й поширення знань по слов'ян впливали культурно-освітні осередки міста. У 1817 р. засновано Інститут Оссолінських, в якому знаходилась бібліотека із значною кількістю книжкових фондів. У місті функціонували книгарні як науково-мистецькі та культурні установи, де влаштовували художні виставки, читали наукові та популярні лекції, давали приватні уроки [327, с. 43].

Окрім наукової громадськості Львова, інтерес до славістики проявляла українська інтелігенція Перемишля. На початку ХІХ ст. у місті просвітницькою і науковою діяльністю займалася плеяда визначних релігійних діячів – І. Могильницький, І. Снігурський, І. Лаврівський, Й. Левицький, Й. Лозинський, А. Добрянський. Також у Перемишлі в цей час проживав український історик Д. Зубрицький. У 1809 р. він був обраний секретарем Перемишльського повітового управління, створеного військами герцогства Варшавського під егідою Наполеона. Скориставшись перебуванням у цей час в Галичині російських військ, Д. Зубрицький оволодів російською мовою. Це дало йому можливість обіймати в 1809–1812 рр. посаду судового перекладача з російської мови при крайовому апеляційному суді. Після цього він працював юстиціарієм у Перемишльському повіті. У 20-х рр. ХІХ ст. Д. Зубрицький переїхав до Львова [377, с. ХІІ]. Слід підкреслити, що протягом 1810–1811 р. учений писав “Хроніку Французької революції від року 1789 до року 1811”. “Хроніка” – це перше в українській історіографії дослідження зарубіжної історії, побудоване на основі критичного використання джерел [189, с. 503].

У 1816 р. в Перемишлі, з ініціативи І. Могильницького утворено “Товариство галицьких греко-католицьких священиків”. Як головний інспектор шкіл Перемишльської єпархії, він активно займався заснуванням, організацією шкіл, підготував і видав низку навчальних підручників: “Буквар” (1816 р.), “Наука християнська” (1816 р.), “Катехизм малий” (1817 р.), “Повинності

підданих” (1817 р.), “Правила школьні” (1817 р.), які неодноразово перевидавались. І. Могильницький став ініціатором і першим ректором відкритого в Перемишлі інституту (1818 р.) для підготовки дяків, вчителів парафіяльних шкіл, які утримувались за коштів спеціального фонду, заснованого єпископом І. Снігурським. Спираючись на численні вимоги українського селянства та міщанства навчати дітей рідною мовою, він розгорнув енергійну боротьбу за впровадження викладання в народних школах Східної Галичини тодішньою українською мовою, яку підтримав також митрополит М. Левицький [407, с. 8–9].

Окрім важливої просвітницької діяльності, вагомим є його науковий доробок із славістики. У дослідженні “Відомість о руській мові” (1823 р.) І. Могильницький заперечив поширену тезу про походження української мови від польської та російської мов, стверджував про її самостійність, використання та поширення української мови на території Наддніпрянської України та Галичини [124]. “Відомість”, – писав І. Брик, – це перша наукова розвідка про українську мову, яка є доказом великого таланту, праці й знання її автора, що бажав на підставі достовірних історичних дат і документів дати знавцям змогу справити не один фальшивий погляд на український народ і його мову” [202, с. 30].

Характерно, що перемишльська бібліотека І. Могильницького мала в той час “Збірку народних пісень” В. Караджича, котрий популяризував її серед інших діячів, які цікавились слов’янським фольклором [263, с. 30]. Про наукові праці І. Могильницького знав В. Копітар, який використав його “Граматику руської мови” у своїх українознавчих студіях [292, с. 54]. Відомо, що з І. Могильницьким кореспондував П. Шафарик, однак, це листування не збереглося. Слов’янський учений висловлював свої співчуття з приводу смерті І. Могильницького у 1831 р., знав про підготовлену науковцем граматику [406, с. 222]. З І. Могильницьким та професором церковнослов’янської мови І. Лаврівським налагодив контакти відомий словенський науковець М. Чоп, який у 20-х роках ХІХ ст. проживав і працював у Львові. Названі

перемишльські учені, поряд з хорватом К. Петровичем, поляком В. Залеським допомогли словенському славісту розшукати необхідні матеріали для наукових досліджень з української мови [328, с. 227–228].

Вже згаданий І. Лаврівський також проявляв інтерес до славістики. Учений переклав польською мовою “Повість минулих літ”, уклав словники з українською частиною (церковно-народний, українсько-польсько-німецький у шести томах) [234, с. 46]. Додамо, що від 1820 р. український дослідник був уже почесним членом Наукового Товариства у Кракові. У 20-х рр. ХІХ ст. діяльністю І. Лаврівського зацікавився Й. Добровський. У листі від 28 лютого 1822 р. до В. Копітара, Й. Добровський просив про адресу каноніка І. Лаврівського. В. Копітар, у листі від 25 березня 1822 р., прохання виконав і адресу надіслав. Вже у листі від 6 грудня 1824 р. Й. Добровський писав П. Кеппенові, що І. Лаврівський має мати декілька листків Острозької Біблії, котрі відрізняються від виданих друком. На жаль, матеріали безпосереднього листування І. Лаврівського з чеським славістом невиявлені. І. Брик, підсумовуючи взаємозв’язки Й. Добровського з І. Лаврівським слушно наголошував, що “ті люди котрі стояли в якому-небудь зв’язку з Добровським, були загорілі бібліофіли, інтересувались слов’янською наукою взагалі, а студіями Добровського зокрема” [202, с. 10].

Російський дослідник П. Кеппен у програмі своєї наукової подорожі планував спільно з І. Лаврівським оглянути міський архів у Перемишлі. Особисте знайомство П. Кеппена з І. Лаврівським відбулось у січні-лютому 1822 р. [202, с. 6]. Предметом їх спілкування була українська література, зокрема праці І. Котляревського. За допомогою перемишльського ученого, П. Кеппен визначив межі поширення галицьких діалектів, торкнувся питання про кількість населення Галичини на початку ХІХ ст. Російський історик довідався, що І. Лаврівський уже знайомий з графом М. Румянцевим, оскільки на прохання російського діяча учений переписав літопис ХVІ ст. [398, с. 47]. З 1822 р. налагоджується листування українського ученого з О. Востоковим, оскільки останній у листі від 7 липня 1822 р. повідомив П. Кеппенові, що

надіслав І. Лаврівському копію з календаря, приложеного до Остромирового Євангелія. Про те саме згадував О. Востоков у листі до Й. Добровського [202, с. 6].

Протягом 1824–1847 рр. Перемишльський філософський ліцей очолював І. Снігурський. На вказаній посаді він проявив себе як талановитий педагог і наставник молодой української інтелігенції. З метою популяризації історичних знань, І. Снігурський видав працю “Коротка історія хрещення Руси за князя Володимира Великого”. Водночас для потреб книжкової справи, єпископ у 1824 р. заснував власну друкарню [407, с. 8].

З-поміж тогочасних учасників Перемишльського гуртка на особливу увагу заслуговує Й. Левицький та Й. Лозинський. Перший, у 1819 р. відправився у Відень, де вивчав богослов'я. Під час навчання Й. Левицький познайомився зі студентами з різних слов'янських народів, прихильниками слов'янського національного відродження та єднання, що вплинуло на світогляд українського ученого. “Я почав промишляти, – писав Й. Левицький, – о обясненію языка руського й над правописаниєм” [382]. У 1825 р. Й. Левицького призначили на посаду капелана перемишльського єпископа І. Снігурського. Відзначимо, що з Й. Левицьким кореспондував В. Копітар. Так, у 1832 р. учений просив Й. Левицького надіслати йому копію Супрасльського рукопису. Однак, В. Копітар одержав копію друкованого тексту, замість копій оригіналу. Після цього він розірвав контакти з Й. Левицьким. У 1834 р. з аналогічним проханням словенський учений звернувся до І. Снігурського. Однак і цей нічим не зміг допомогти, заявивши, що у Супраслі оригіналу немає. Натомість І. Снігурський у грудні 1834 р. надіслав В. Копітарові, на його прохання, частину списку Остромирового Євангелія, який знаходився у І. Лаврівського. Останній його копію, а саме календар (“Синаксар”) отримав, як уже зазначалось, від російського мовознавця О. Востокова. Використавши рукопис, В. Копітар повернув його через І. Снігурського І. Лаврівському [328, с. 75]. Й. Лозинський, автор “Граматики української мови” також цікавився славістикою. В четвертому класі теології, – згадував учений, – я читав

слов'янську граматику Й. Добровського. Вже тоді я полюбив книжки про слов'янські нарідчя або народи” [379, с. 254]. Як бачимо, наукові дослідження чеського ученого впливали на формування наукового інтересу Й. Лозинського до славістичної проблематики.

У 1830 р. завдяки підтримці І. Снігурського до Відня відправився перемишльський учений А. Добрянський, де протягом чотирьох років вивчав богослов'я. Канонік з церкви св. Варвари П. Паславський у своїй домашній бібліотеці мав працю М. Гарасевича “Історія церковної унії Русі з Польщею”, яку він рекомендував і дозволив опрацювати українському семінаристу. А. Добрянський, – за словами Б. Дідицького, – “не тільки вивчив і переписав працю собі слово в слово, але ще з більшим старанням прагнув подібні праці до історії Русі читати і вивчати, щоб і з них чим раз детальніше довідатись про причини довговічної суперечки між Руссю і Польщею” [108, с. 14]. У “Автобіографії” А. Добрянський писав, що у вільний від навчання час у Надвірній бібліотеці вивчав історію і літературу слов'ян. Використовуючи поради працівника бібліотеки – В. Копітара, А. Добрянський вивчав наукові праці з історії українського народу. Серед них були: “Повість минулих літ” Нестора, “Історія унії в Польщі” М. Бантиш-Каменського, “Історія Малоросії” Д. Бантиш-Каменського, “Історія Росії” М. Карамзіна [108, с. 18–19].

Потрібно додати, що в 20–30-х рр. ХІХ ст. в освітньо-навчальних закладах Перемишля працювали чеські музиканти і педагоги – А. Нанке, В. Серсаві, М. Терлей, Й. Нагловський, М. Канавал та ін., що сприяло міжслов'янській освітньо-культурній взаємності й породжувало інтерес українських учених Східної Галичини ХІХ ст. до історії та культури слов'янських народів [328, с. 210–212].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Формування наукового інтересу української громадськості Східної Галичини до славістичної проблематики відбувалось під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх факторів слід віднести – поширення просвітницької ідеології, національне відродження слов'янських народів,

налагодження наукових контактів українських учених Східної Галичини із Й. Добровським, В. Копітаром, П. Шафариком, О. Востоковим, П. Кеппенем. у Львові жили і активно займались славістикою зарубіжні учені – Б. Гакет, М. Куральт, Й. Рогрер, Й. Маусс.

- Особливу роль у формуванні інтересу до історії, мови, літератури слов'ян відіграв Львів, який наприкінці XVIII – на початку XIX ст. стає одним із осередків зародження наукового слов'янознавства в Україні. У місті діяла низка наукових установ – Львівський університет, Руський інститут, Інститут Оссолінських. В бібліотеках та архівах міста зберігались фонди славістичної книги, що висвітлюють відомості про історію, культуру слов'янських народів. Наукова громадськість Східної Галичини володіла вагомим потенціалом для слов'янознавчих студій – українські дослідники вільно розмовляли чеською, польською, німецькою мовами.

- Українські учені кінця XVIII – початку 30-х рр. XIX ст. порушували актуальні, зумовлені національним відродженням, питання – єдність українців Галичини й Наддніпрянщини, самостійність української мови та її рівність з іншими слов'янськими. Наукова діяльність І. Лаврівського, І. Могильницького, М. Гарасевича, Й. Левицького вплинула на розвиток національної славістики й подальших досліджень у цій галузі М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, Д. Зубрицького, Д. Дідицького, О. Партицького, А. Петрушевича, О. Барвінського та ін.

2. 2. Предмет, тематика та методологія історико-славістичних досліджень українських учених Східної Галичини (1830-ті – 1894 рр.).

Історико-славістичні студії науковців упродовж 1830-х – 1894 рр. обумовлювались внутрішніми і зовнішніми факторами, що певним чином визначило предмет, тематику та методологію їх досліджень у галузі слов'янознавства.

З 30-х рр. XIX ст. просвітницькі ідеї поступово замінюються нормами романтизму. Характерною рисою романтизму є те, що його представники відтворювали минулі події не завжди таким яким вони були, а яким воно уявлялось тоді. Слов'янський фольклор, який вони колекціонували та досліджували повинен був створити образи відомих або призабутих історичних діячів, як героїв народно-визвольної боротьби. Проте представники романтизму не завжди в усній народній творчості змогли відшукати те, чого вони прагнули, тому часто фальсифікували фольклорні твори, оскільки були переконані, що відновлюють втрачене, чи вірніше, конструюють його на основі історичних даних [292 с. 32].

Утвердженню романтизму сприяла філософія Й. Гердера. На поширення ідей Й. Гердера в слов'янських країнах вплинув той факт, що він досліджував їх фольклор. Німецький філософ критикував слов'янських учених за те, що вони не збирають народні пісні – “вони дали б тим самим в руки живу граматику, найкращий словник і справжню історію свого народу” [292, с. 87]. Й. Гердер вважав, що слов'янські народи вкажуть шлях “Європі, що ще спить, і заставлять її служити тому ж духовному началу” [292, с. 87].

Під впливом філософії Й. Гердера, романтизму, виходять збірники народних слов'янських пісень: сербських – В. Караджича, чеських – Ф. Челаковського і Л. Ріттерсберга, моравських – Й. Галаша, словацьких – П. Шафарика, хорватських – А. Качича-Міюшича, українських – М. Максимовича. З'являються наукові праці Й. Добровського, В. Ганки,

К. Бродзінського, Ю. Венеліна, О. Бодянського, присвячені пісенному фольклору слов'ян, дослідження про давні слов'янські писемні пам'ятки (В. Суровецький, П. Шафарик), словники слов'янських мов (С. Лінде, І. Юнгмана, В. Караджича). У Галичині друкуються збірники народних пісень Вацлава з Олеська, Ж. Паулі, К. Вуйціцького [382].

Появі слов'янознавчих студій українських учених Східної Галичини ХІХ ст. сприяла ідеологія панславізму. Панславізм своїм корінням сягає ще ХVІІ ст. – часів панславіста Ю. Крижанича (1617–1683). Хорватський мислитель і громадський діяч був найпослідовнішим проповідником слов'янського єднання, котрий прагнув виробити концепцію культурного і політичного згуртування слов'ян. Все своє життя Ю. Крижанич присвятив тому, щоб примирити православ'я з католицизмом і на цій основі створити союз слов'янських народів з метою вигнання османських завойовників з Європи [459, с. 185]. Погляди прихильників слов'янського єднання не відзначались однотайністю: одні з них не виходили за межі літературно-культурної спільності, тобто залишились на позиції невтручання у політичну сферу міждержавних відносин, інші поділяли думки про політичне об'єднання слов'янських народів під скіпетром російського царя чи австрійського цісаря (австрославізм) в конституційно-монархічних імперіях [292, с. 146].

Концепція австрославізму, яку на початку ХІХ ст. теоретично обґрунтували чеські й словацькі будителі – Я. Коллар, П. Шафарик, Й. Добровський, І. Юнгман була спробою національної ідентичності поневолених слов'янських народів, зброєю проти германізації, мадяризації, русифікації (у поляків, українців і білорусів) та інших родів національного й соціального поневолення [368, с. 290]. Згідно з ідеєю Я. Коллара, з усіх слов'янських мов лише чотири – російська, польська, чеська і сербська – мають майбутнє. Всі інші, як менш розвинуті, повинні добровільно злитися з ними. Незважаючи на дискримінаційний підхід до низки слов'янських мов, висунута ним ідея культурного єднання слов'ян знайшла широкий відгомін у всіх слов'янських країнах, у тому числі в Східній Галичині. Активними її

прихильниками були М. Шашкевич, Я. Головацький, І. Вагилевич, котрі налагодили контакти з слов'янськими ученими – Я. Колларом, П. Шафариком, Ф. Міклошичем. Будучи непогано поінформованим про літературне життя в Галичині, Я. Коллар в одному з листів до Я. Головацького висловлював задоволення тим, що слов'янська ідея так успішно розповсюджується і серед українців [459, с. 186]. Додамо, що ідеї Я. Коллара у Львові популяризували слов'янські учені – Я. Коубек, К. Зап, М. Чоп, І. Гануш та ін., які у 30–40-х рр. XIX ст. працювали тут і успішно вели славістичні дослідження [462, с. 146].

Ідеологію російського панславізму представляли М. Погодін, І. Аксаков, М. Данилевський. Прикметно, що М. Погодін, повертаючись в 1835 р. з Чехії у Росію, відвідав Галичину. У Львові учений зустрівся з російським мандрівниками – Д. Княжевичем, М. Надеждіним, П. Кириєвським. За допомогою польського ученого О. Завадського вони відвідали Святоонуфріївський монастир василіан, де познайомилися з ігуменом В. Компаневичем, котрий погодився переслати М. Погодіну давні церковнослов'янські книги і рукописи. Російський науковець у Львові налагодив контакти із польськими ученими – Я. Камінським, Ю. Росцишевським та К. Туровським [398, с. 51–52]. На основі власних спостережень, інформації з кореспонденції українських науковців Східної Галичини, М. Погодін склав програму підтримки розвитку української літератури, матеріальної допомоги українським ученим Галичини. Вказана програма відповідала слов'янофільським поглядам М. Погодіна, оскільки науковець стверджував, що Росія повинна збільшити свій вплив у житті слов'янських народів і очолити слов'янську цивілізацію як протиположність Заходу [76, с. 37]. Ідеї всеслов'янської спільності як у австрійському, так і російському різновиді, в наукових дослідженнях українських учених Східної Галичини стали основою концепції про спільне походження всіх слов'янських народів [342, с. 33].

У наукових працях українських учених Східної Галичини помітний вплив слов'янофільства. Названа доктрина базувалася на постулатах про самобутній

шлях історичного розвитку слов'янських народів, про общину як ідеальну форму самоорганізації суспільства, православ'я як справжнє втілення християнства, особливу (месіанську) роль слов'ян у світовій історії [342, с. 33]. Потрібно відзначити, що є відмінності між панславізмом та ідеологією слов'янофільства. Перш за все – панславізм і слов'янофільство не збігалися і в часі, тоді, коли слов'янофільство, як концепція, існувала в Росії приблизно 60 років XIX ст., то панславізм, як уже зазначалось, сягає ще до часів Ю. Крижанича. Панславізм за життя слов'янофільства виповнював політичний зміст слов'янофільства, становив його політичне ядро, був тільки частиною слов'янофільства [262, с. 3–4].

Слов'янознавчі дослідження українських учених Східної Галичини XIX ст. стимулювались польським національним рухом та польською історичною наукою. Власне, свою громадську та наукову діяльність М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький розпочали в середовищі польських конспірацій початку 30-х років XIX ст., де поширювались ідеї міжслов'янського єднання. Цьому сприяла, зокрема, діяльність створеного у Львові “Товариства прихильників слов'янщини”. Участь у таємних товариствах М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, поширення в їхньому середовищі агітаційної літератури про єднання слов'ян підтверджують численні донесення, розпорядження керівника президії галицького губернського управління Ф. Кріга [81, с. 55–58, 86, 121], директора львівської поліції Л. Захер-Мазоха [81, с. 84], міністра внутрішніх справ Австрії Й. Зедльницького [81, с. 100–102, 141]. Однак, коли ще в 1833 р. М. Шашкевич “дихав Польщею, писав вірші тільки по-польськи”, то у 1835 р. він перейшов на українофільські погляди [432, с. 111]. Це саме стосується до Я. Головацького та І. Вагилевича.

Яків Головацький, І. Вагилевич, М. Шашкевич не стояли осторонь від процесу національного відродження слов'ян, цікавилися славістичними дослідженнями зарубіжних учених, які згодом використали для власних слов'янознавчих студій. Так, у щоденнику читального залу бібліотеки Інституту Оссолінських в Львові за період 1832–1836 рр. знаходимо відомості

про дослідження цими науковцями праць Й. Гердера, Й. Добровського, В. Копітара, Я. Коллара, В. Караджича, П. Шафарика, С. Лінде, Й. Лелевеля, І. Раковецького, Ф. Челаковського, М. Максимовича та ін. [81, с. 18–51]. Підкреслимо, що М. Шашкевич, аргументуючи доцільність впровадження кириличного алфавіту, у розвідці “Азбука і abecadlo” (1834 р.) посилається на праці Й. Добровського, П. Шафарика, Г. Гротефенда, Ю. Кляпрота [172].

Використовуючи пораду Я. Коллара – різноманітні взаємозв'язки і єднання в слов'янських літературах поширювати та заохочувати, Д. Зубрицький, Я. Головацький, І. Вагилевич, М. Шашкевич звертають увагу на слов'янський фольклор [81, с. 73]. У статті “Про простонародні пісні” (1823 р.) Д. Зубрицький писав про В. Караджича як громадського діяча і фольклориста [263, с. 138]. У 1833 р. М. Шашкевич на українському й сербському джерельному матеріалі написав розвідку “Чорногора”, в якій продемонстрував свої знання з географії, історії та мови південних слов'ян, перекладав з польської мови статтю “Любителі слов'янщини і народів чужосторонніх” та етнографічну розвідку “Гостинність в Сербії” [223, с. 93]. Він також переклав з чеської мови на українську уривки з Краледворського та Зеленогорського рукописів [263, с. 140–141]. У збірнику “Русалка Дністрова” було надруковано вісім перекладів сербських пісень, з яких шість – належать М. Шашкевичу і два Я. Головацькому [162]. Додамо, що Я. Головацький не тільки перекладав сербські пісні на українську мову, але і написав наукову статтю про сербські народні пісні [263, с. 154].

Окрім перекладів слов'янських народних пісень, М. Шашкевич, І. Головацький, І. Вагилевич подали відомості про походження українців, етнічні межі розселення українського народу. Зокрема, в історичному нарисі “Русини” (1835 р.) М. Шашкевич стверджував про слов'янське походження українського народу, визначив етнічні межі розселення українців – від середини Галичини за Дон аж до Кавказу, від Тиси, Карпат і Чорного моря [173, с. 6–7]. Він наголошував на спільності для її населення мови, народних вірувань, звичаїв і обрядів, однорідність способу життя, суголосність “серця й

душі”, наявність для їхньої ідентифікації різних етнонімів (русини, червоноруси, малороси, козаки) [173, с. 6–7]. Дослідник навів статистичні дані про чисельність українців (до 14 мільйонів, з яких близько 3 мільйонів у Галичині, у східній частині якої вони є головним етносом, та Угорщині – на Закарпатті). М. Шашкевич визначив в українців характерні риси у мові та характері, які дозволяють відокремити їх як поляків і від російського народу і, отже, на неправомірності ідентифікації їх із цими етносами [173, с. 6–7]. Під час допиту у справі видання в обхід місцевої цензури альманаху “Русалка Дністрова” 13 червня 1837 р., М. Шашкевич вкотре наголосив, що українська мова значно відрізняється від російської, тому для її подальшого дослідження й розвитку він збирав народні пісні, перекази [81, с. 94].

Іван Вагилевича у “Передговорі к народним руским пѣсням” визначив український народ “як одне з поколінь слов’янських”, що розселилось “з-поза гір Бескидських за Дон” [87, с. IX]. І. Головацький у передмові до “Вінка русинам на обжинки” (1846 р.) етнічну територію українців визначив від “Сяна, Вісли, Бугу аж по Дону і Донець, а поза Бескиди, Дністра і Чорного моря ген ген за Припечь і Десну” [173, с. 7].

Потрібно відзначити, що у “Русалці Дністрові” Я. Головацький помістив статтю “Коротка вѣдомость о рукописах славянских”, в якій повідомив про слов’янські рукописні книги, знайдені у бібліотеці монастиря св. Василя у Львові [93]. Як слушно стверджує І. Галенко, вказане дослідження започаткувало висвітлення болгарської тематики у науковій діяльності українського історика, оскільки Я. Головацький звернув увагу на рукописну книгу, в якій тлумачилося Євангеліє від Матвія болгарського архієпископа Теофілакта і твір про життя Кирила [236, с. 27]. Він продовжив пошук рукописних книг і в бібліотеці Львівського університету виявив серед пам’яток XV ст. “Житія св. Кирила” [236, с. 27].

У 30-х рр. XIX ст. вийшла друком низка історичних досліджень Д. Зубрицького – “Літопис Львівського Ставропігійського братства” (1832 р.)

[115], “Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicji” (1836 p.) [3], “Rus do historyi narodu ruskiego w Galicyi i hierarchij cerkiewney w témże krolestwie” (Ч. I., 1837 p.) [182]. У 1844 р. він опублікував свою фундаментальну працю “Хроніка міста Львова” [121]. Незважаючи на тематичну спрямованість цих досліджень, все ж на сторінках наукових видань Д. Зубрицького знаходимо відомості про походження слов’ян, українсько-польські відносини XI–XVIII ст.

Отже, переклади слов’янських творів, наукові розвідки М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича та праці Д. Зубрицького дають підстави стверджувати про появу дослідницького інтересу названих українських учених Східної Галичини до історичної славістики.

Підкреслимо, що наукова діяльність досліджуваних учених у 1830-х – 1848 рр. відбувалась в умовах централізаторської політики канцлера Австрійської імперії К. Метерніха, посиленої цензури книг як зі сторони офіційного уряду, так і місцевої влади у Львові (Цісарсько-королівський уряд для перегляду книжок). Як відомо, були заборонені збірники “Зоря”, “Русалка Дністрова”. Окрім цього, цензор і водночас ректор Львівської духовної семінарії В. Левицький “під загрозою найсуворішого покарання” заборонив Я. Головацькому, І. Вагилевичу, М. Шашкевичу листуватись із зарубіжними науковцями [81, с. 100]. Львівська цензура не пропустила до друку праць Д. Зубрицького “Хроніка міста Львова” та “Нарис історії руського народу в Галичині” (Ч. II.) під приводом образи польських королів. Остання вже ж таки вийшла у Росії під назвою “Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси” (1845 p.) [112]. У свою чергу, віденський цензор дозволив видати “Хроніку”, однак викреслив п’ять місць, які стосувалися релігійних переслідувань польською владою та єзуїтами у 1595–1664 рр. українського населення Львова [265, с. V]. Науковці розуміли, що розвиток національної літератури перебуває у важкому становищі. Про проблеми розвитку народної літератури у Східній Галичині в період 30–40-х рр. XIX ст., Я. Головацький вказував у статті “Становище русинів у Галичині” (1846 p.).

“Чехи, хорвати, словенці й далматинці, серби та словаки, – писав науковець, – змагаються між собою. Такі жменьки людей, як словенці, далматинці, лужицькі серби, словаки, видають часописи, а 3 млн. русинів не можуть похвалитися чимось таким, що могло би бути ознакою їх літературного життя” [81, с. 247–251].

Також місцева влада пильно стежила за поширенням у Східній Галичині творів, періодичних видань, в котрих порушувались питання історії, розвитку літератури слов’ян. Так, у 1838 р. предметом притягнення до відповідальності М. Устияновича стали знайдені в нього уривки з віршів А. Міцкевича [81, с. 121]. Тим же роком датується донесення Львівської дирекції поліції, президії галицького губерньського управління про небезпечну спрямованість празького журналу “Ost und West”, в якому публікувались праці Я. Коллара, П. Шафарика про літературне та культурне єднання слов’ян, висувались пропозиції вивчати мову, історію слов’янських народів [81, с. 126–128]. У 1843 р. Ф. Кріг видав розпорядження керівництву львівської цензури систематично слідкувати за номерами варшавського журналу “Денница” на предмет виявлення нових матеріалів, здатних пробуджувати прихильність до Росії [81, с. 228].

Славістичні дослідження українських учених Східної Галичини значною мірою відбивали загальні тенденції розвитку слов’янознавства в Австрійській імперії. Галицький науковець К. Гарасимович у розвідці “Нѣсколько мыслей о студіяхъ Слав’янщины” (1862 р.) з цього приводу писав: “П’ятдесят років тому про слов’ян ніхто не думав, сорок років – мало хто про них писав, три десятки літ – мало хто хотів розправлятися про них. Студія слав’янщини лежала облогодом” [237, с. 150]. На думку К. Гарасимовича, причини такого становища славістичних студій полягають в тому, що слов’янські учені не досліджували національної історії, а вивчали історію та культуру греків, римлян та німецького народу [237, с. 151]. Автор статті наголошував на відсутності єдиного науково слов’янознавчого центру, оскільки учені-славісти на початку XIX ст. не приділяли собі уваги, не думали про славу [237, с. 150]. “Однак з

часом, – продовжував К. Гарасимович, – студія слов'янщини, визволена з тісних закутків учених, перейшла до академій столиць європейських. З публічних кафедр стали вони вчити як пізнавати себе, свій народ, його життя і становище” [237, с. 150]. Дійсно, незважаючи на входження більшості слов'янських народів до складу Австрійської імперії, у Відні слов'янам приділялось мало уваги. Зокрема, аналізуючи поступ славістики у Віденському університеті, І. Франко підкреслював, “що хоча Австрія в більшій половині слов'янська держава, в її столиці почали учені цікавитися слов'янщиною геть пізніше, ніж деінде в Західній Європі” [452, с. 7].

Переломним моментом у розвитку слов'янознавства в імперії Габсбургів стали події 1848–1849 рр. Під впливом революції, австрійський уряд змушений був піти на певні поступки, зокрема дозволити вивчення мови, історії, культури слов'янських народів. Уже в 1849 р. у Віденському університеті була заснована кафедра слов'янської філології, яку очолив Я. Коллар, а з 1852 р. – Ф. Міклошич. За словами І. Франка, “вплив Міклошича на студії слов'янські в Австрії був величезний. І майже для кожного слов'янського говору Міклошичеві ученики, йдучи протертою ним дорогою, поклали перші підвалини наукового дослідження мови і наукового її трактування по школах” [452, с. 9–10].

Події 1848–1849 рр. значною мірою посилювали інтерес українських істориків Східної Галичини до слов'янських народів. Так, Д. Зубрицький, пишучи розвідку “Ведомость о Черногорском народе, или Монтегринцах” (1849 р.) наголошував, що “в теперішній час, коли слов'янство звертає на себе всезагальну увагу, коли мало-помалу починає знайомитися зі своїми одноплемінцями, не завадить познайомити Галичину з чорногорським народом” [114, с. 135]. Під впливом ідей революції “Весни народів” А. Петрушевич помістив у часописі “Пчола” й свою статтю “Польша. Русь і Румуни” (1849 р.) [135].

У Галичині революція 1848–1849 рр., як відомо, актуалізувала питання самостійності походження галицьких українців, поділ Галичини за етнічною

ознакою на дві провінції – польську та українську. Враховуючи вказані обставини, Д. Зубрицький у розвідці “*Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi*” (1848 р.) науковими аргументами довів автохтоність українців у Галичині та визначив західні етнічні межі української території [181]. А. Петрушевич у брошурі “*Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości*” (1848 р.) наголошував на окремійності українців від польського народу [175].

Отже, наукові дослідження Д. Зубрицького та А. Петрушевича у галузі історичного слов’янознавства зазначеного періоду обумовлювались насамперед соціальним замовленням.

Революція “Весни народів” вплинула на пожвавлення наукового життя. Протягом 19–25 жовтня 1848 р. відбувся з’їзд української інтелігенції Східної Галичини – “Собор руських учених”, ініціатором якого виступили М. Устиянович, І. Борискевич та ін. Робота з’їзду тривала у 9 секціях. Секцію історії і географії очолив А. Петрушевич. Учений склав програму секції, яка складалась з трьох частин 1) предмет вивчення історії південно-західної Русі; 2) Джерела до цього вивчення; 3) засоби для розширення знань з вітчизняної історії [487, с. 42–43]. А. Петрушевич запропонував досліджувати історію українського народу в Галичині від його стародавньої епохи до сучасності. На його думку, дослідження має ґрунтуватись на використанні широкого спектру джерел: усних, письмових, речових, археологічних, топонімічних. А. Петрушевич особисто досліджував та закликав науковців вивчати окрім літописів, грамот та інших писемних пам’яток, надписи на церковних книгах, спорудах, посуді, могильних каменях, пам’ятниках та інших художніх речах – дзвонах, хрестах [142, с. 7–8]. Важливо, що А. Петрушевич наголошував на критичному дослідженні польських літописів, скільки “вони викладають історію з власних поглядів – в свою національну користь” [142, с. 6]. З метою популяризації та поширення історичних знань серед українського народу, А. Петрушевич запропонував відкрити історичне товариство та археографічної комісію для видавництва давніх слов’янських писемних пам’яток, вивчати власну історію в народних школах і училищах, заснувати бібліотеки, читальні.

Доповідь А. Петрушевича не залишилась поза увагою. М. Куземський висловив міркування про укладення підручника з історії України, учасник секції М. Синовідський переконував відкрити окружні слов'яно-українські читальні товариства [487, с. 42–43].

Яків Головацький на з'їзді “Собору руських учених” виступив з доповіддю “Розправа о язиці южноруським і його наріччях”, в котрій науковими аргументами довів етнічну і мовну єдність українського народу, наголошував на спільному походженні слов'янських народів [89]. “Народ слов'янський, – писав Я. Головацький, – з давен-давен простягнувся широко і далеко, а племена його займають нині такий простір, який ледве коли який народ у світі займав” [218, с. 144].

В грудні 1848 р. у Львівському університеті відкрито кафедру української мови і літератури, яку очолив Я. Головацький. Учений у викладі власних лекцій використовував комплексний науково-методологічний інструментарій, який включав і здобутки європейського слов'янознавства, зокрема, поширений тоді порівняльно-історичний метод, принципи компаративізму, еволюції історичних процесів. Особливістю лекцій з історії української літератури була їх багатоаспектність, комплексність. Тема здебільшого розглядалася в широкому культурно-історичному контексті з висвітленням побуту, звичаїв, віри народу та інших чинників, які впливали на розвиток літератури. Лекції засвідчують увагу Я. Головацького до проблеми спорідненості слов'янських народів, їхніх зв'язків із сусідніми країнами, до пам'яток, які зберігають сліди історії і допомагають відтворити процес становлення і розвитку слов'янської літератури. У згаданій доповіді “Розправа о язиці южноруським і його наріччях” [89], лекціях “Три вступительніи предподаванія о русской словесности” [88], “Введение въ историю русской словесности” [104] та ін., Я. Головацький висвітлив процеси розселення слов'ян, територію поширення слов'янської мови, з'ясував рівень розвитку їх культури та освіти. Прикметно, що славістичні дослідження професора ґрунтувались на наукових висновках відомих учених – Й. Добровського, П. Шафарика, Ф. Палацького, Ф. Боппа,

П. Шлейхера, О. Востокова, М. Надеждіна. Зауважимо, що Я. Головацький критично поставився до класифікації слов'янських мов, здійсненої Й. Добровським, у якій заперечувалась самостійність української мови. “Цей поділ здійснив “учений патріарх Слов'янщини” тоді, коли знання слов'янських мов стояло на дуже низькому ступені, наріччя і різноріччя простого народу не були ще дослідженні і описані, мало хто журився народними піснями, тим живим відгуком протонародного слова і народного життя” [218, с. 144]. На нашу думку, відкриття кафедри української мови і літератури, наукова діяльність у Львівському університеті Я. Головацького сприяли становленню української славістики у Східній Галичині, яка мала все ж філологічну спрямованість. Попри висвітлення Я. Головацьким окремих проблем історії, культури слов'ян, національна історична славістика не отримала інституційного оформлення – ні у Львівському університеті, ні в інших українських науково-освітніх закладах Східної Галичини ХІХ ст.

Значний вплив на розвиток славістики у Східній Галичині, налагодження взаємин із слов'янським діячами, мала участь українських представників – І. Борискевича, Г. Гинилевич, О. Заклинського у роботі Слов'янського з'їзду 1848 р. Рішення про участь галицьких українців в цьому з'їзді обґрунтовувався необхідністю інформувати слов'ян, що зібрались у Празі, про українців як окремий народ, оскільки їх у Східній Галичині вважали за частину польського народу [271, с. 349]. Чеський дослідник В. Жачек слушно зауважує, що польсько-українська угода, визнання слов'янською спільнотою самостійності українського народу в Східній Галичині є “найреальнішими результатами Слов'янського з'їзду, оскільки інші постанови з'їзду були лише виразом зусиль і сподівань, далеких від реалізації” [271, с. 361]. Вважаємо, що вказані обставини мали вплив на предмет історико-славістичних досліджень українських учених Східної Галичини, оскільки зникла потреба науковими аргументами доводити окремішність українського народу від польського (як відомо, в польській історіографії галицьких українців вважали підвидом

польської нації) і перенести славістичні студії у площину вивчення окремих, проблемних аспектів українсько-польських взаємин XI–XVIII ст.

Не менш важливою була участь в 1849 р. Я. Головацького у комісії, що розробляла слов'янську юридично-правничу термінологію. Комісія зібралась у Відні під керівництвом П. Шафарика і до якої входили відомі учені – В. Караджич, К. Ербен, Ф. Міклошич, Я. Коллар, А. Шембера та ін. Українську делегацію, окрім уже згаданого Я. Головацького, представляли також Г. Шашкевич та Ю. Вислобоцький. Українські учасники комісії дивились на її скликання як на важливу подію, результатом якої може бути не тільки національне піднесення слов'ян, але й взаємне зближення слов'янських народів. Галицькі українці здобули повагу в комісії і були задоволені результатами її роботи. “Руська мова, – писав Я. Головацький, – по визнанню всіх членів комісії відповідає потребам діловодства: всі визнали її повноту вираження, цільність етимологічну, корінність і чистоту – властивості, якими не кожна слов'янська мова повеличатися може” [203, с. 258–259].

Отже, у період 1848–1849 рр. склались сприятливі зовнішні і внутрішні обставини для історико-славістичних досліджень українських учених Східної Галичини. Однак, поразка революції “Весни народів” та відновлення абсолютизму, відсутність у планах Відня стратегії розвитку українського історичного слов'янознавства у Східній Галичині – це умови історико-славістичних студій досліджуваних учених в період другої половини XIX ст. – 1894 р., що суттєво відрізнялись від обставин розвитку національного історичного слов'янознавства на українських територіях, які входили до складу Російської імперії. Так, в Наддніпрянській Україні у 1863 р. вступив у дію новий університетський статут, яким передбачалося створення в університетах двох славістичних кафедр: слов'янської філології на історико-філологічному факультеті та кафедри історії слов'янських законодавств на юридичному. І хоча не очікувалося створення самостійної кафедри слов'янської історії, вивчення минулого слов'янських народів у курсі “Слов'янських старожитностей” фактично вважалось обов'язковим предметом історико-філологічних

факультетів. Воно включало в себе елементи джерелознавства, археології, етнографії, історії писемності, історіографії історії давніх слов'ян. Водночас, у Харківському університеті читалися курси “Історія південних слов'ян”, “Слов'янська історіографія” [298, с. 212–213].

У свою чергу, українські науковці Східної Галичини (за винятком Я. Головацького та І. Шараневича) не викладали історію, в тому числі слов'ян, у вищих навчальних закладах. Цей фактор не дозволив ученим професійно утвердитись у славістиці, розробляти навчально-методичні плани, програми та наукові лекції з слов'янознавства. Незважаючи на це, проблеми історії слов'янських народів широко представлені у наукових дослідженнях “позауніверситетських” учених. Комплексний аналіз історичних праць українських науковців – О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича дозволяє стверджувати, що вони заклали вагому основу для становлення української історичної славістики у Східній Галичині, яке припадає на 1848–1894 рр.

Предметом історико-славістичних досліджень вищеназваних науковців стають проблеми стародавньої історії та етногенезу слов'ян, окремі аспекти середньовічної та нової історії слов'янських народів, українсько-польські стосунки XI–XVIII ст. Це підтверджують опубліковані протягом 1848–1894 рр. їх наукові статті та праці. Серед них назовемо дослідження Д. Зубрицького – “Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi” (1848 р.) [181], “Ведомость о Черногорском народе” (1849 р.) [114], “Исторія древняго Галичско-русскаго княжества (Ч. III., 1852–1855 рр.) [116–118]; А. Петрушевича – “Польша. Русь й ромыны” (1849 р.) [135], “Словене, ихъ древнія жилища и образование между ними первыхъ словенскихъ государствъ” (1855 р.) [137], “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ” (1878 р.) [149], “Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодія” (1882 р.) [150], “Где умер св. Мефодий?”

(1884 р.) [152]; Я. Головацького – “Болгари” (1877 р.) [97], “Новооткрытыя свѣдѣнія о св. Меѳодіи” (1881 р.) [34]; О. Партицького – “Червоная Русь въ часахъ предъисторичныхъ” (1863 р.) [125], “Велика славянська держава передъ двома тисячами лѣтъ” (1889 р.) [128], “Про Білу Хорватію і Білу Сербію” (1892 р.) [133]; С. Качали – “Коротка історія Руси” (1886 р.) [123]; Ф. Свистуна – “Споръ о Варягахъ и началѣ Руси” (1887 р.) [166]; І. Шараневича – “Слов’янські начатки у склоновъ Карпатъ” (1870 р.) [169]; Б. Дідицького – “Народная історія Руси” (Ч. I–III., 1868–1870 рр.) [105–107]; О. Барвінського – “Илюстрована історія Руси” (1890 р.) [85] та ін. Названі праці українських учених Східної Галичини аналізуємо у наступних розділах дисертації.

Історико-славістичні дослідження учених обумовлені науково-пізнавальним інтересом авторів до проблем історії слов’ян, що особливо посилився у зв’язку з революцією 1848–1849 рр., тисячоліттям місії Кирила і Мефодія в Моравії (1863 р.), смерті Кирила (1869 р.) і Мефодія (1885 р.), національно-визвольним рухом на Балканах у 1870-х рр. Про сталий науковий інтерес до славістики свідчать видані, чи не кожного року, дослідження учених, у яких порушуються проблеми історії слов’янських народів. Показовою у цьому контексті є постать Я. Головацького. Переїхавши в 1867 р. у Вільно й очоливши археографічну комісію (1867–1888), науковець не полишив сферу слов’янознавчих досліджень. Власне у Литві, історик написав вищезгадані славістичні розвідки – “Болгары” (1877 р.) [97], “Новооткрытыя свѣдѣнія о св. Меѳодіи” (1881 р.) [34], а також “Географическій словарь западнславянскихъ и южнославянскихъ земель” (1884 р.) [100]. Як бачимо, зміна місця проживання, трудовітка робота Я. Головацького над видавництвом археографічних джерел не завадила славістичним студіям науковця.

Збережені у ЦДІАЛ України “Нотатки А. Петрушевича про з’їзд славістів у м. Москві 14 травня 1867 р., затвердження статуту та діяльність слов’янського

благодійного товариства в м. Петербурзі за 1867 р.” також підтверджують науково-пізнавальний інтерес А. Петрушевича до слов’янознавства [15].

Потрібно наголосити, що окремі українські учені Східної Галичини ХІХ ст. у дослідницькій роботі використовували матеріали власних наукових експедицій в зарубіжні країни, у тому числі й слов’янські. Я. Головацький побував у Польщі, Чехії, Австрії, Росії, Словаччині, Угорщині. А. Петрушевич відвідав Чехію, Австрію, Румунію, Молдовію. На особливу увагу заслуговує той факт, що історики писали та володіли старослов’янською, німецькою, французькою, грецькою, латинською, польською мовами, а також студіювали слов’янські, вірменську, єврейську й скандинавські мови, які розкривали можливості для історико-славістичних досліджень.

Українські науковці Східної Галичини ХІХ ст. для власних славістичних студій цілеспрямовано колекціонували праці зарубіжних та наддніпрянських учених. Найбільше вони представлені у колекціях та Я. Головацького та А. Петрушевича. У славістичній бібліотеці останнього збережені подаровані йому книги. Серед тих, що дарували свої праці А. Петрушевичу – відомі українські та зарубіжні славісти, професори Київського, Харківського, Одеського, Варшавського, Московського та Санкт-Петербурзького університетів, духовних академій [291, с. 198]. У особистій бібліотеці Я. Головацького і А. Петрушевича широко представлені сербські книги, які висвітлюють інформацію про мову, історію та культуру сербського народу [369, с. 9–10]. Додамо, що славістична книга до Львова потрапляла і завдяки діяльності Галицько-руської матиці. Так, у 1865 р. з ініціативи Я. Головацького до усіх слов’янських наукових і культурно-просвітницьких організацій була надіслана відозва, в якій зазначались завдання діяльності Матиці у Львові – не тільки поширення знань про слов’ян, але і збагачення бібліотеки Матиці [401, с. 218].

Попри зовнішні чинники, здобутки національного та зарубіжного слов’янознавства, наукові студії українських учених Східної Галичини у галузі славістики мали місцеві особливості. Досліджувані науковці проживали на

території ймовірного первісного розселення слов'ян, тому для підтвердження власних поглядів на етногенез слов'ян та їх стародавню історію, учені вивчали регіональні топонімічні джерела. “В Галичині, Волині, Поділлі, – писав А. Петрушевич, – все звучить слов'янізмами – ріки, населені пункти, урочища” [137, с. 1]. І. Вагилевич, для аргументації гіпотези про існування письма у слов'ян в дохристиянський період, досліджував надскельні надписи з печер у районі сіл Бубнища, Розгірча, Урича (Львівська, Івано-Франківська області). Вагому роль мала і та обставина, що у львівських архівах, бібліотеках, музеях зберігались рукописи, книги, журнали, газети, твори мистецтва, картографічні та інші джерела, що стосуються історії слов'янських народів, міжслов'янських взаємин й активно використовувались українськими ученими Східної Галичини XIX ст. для власних слов'янознавчих досліджень [460, с. 303]. Так, Я. Головацький у бібліотеці Львівського університету віднайшов, вже вищезгадане “Життя св. Кирила” (XV ст.), а також Чеський молитовник XIV–XV ст., “Сербську хроніку” XIV ст. Д. Зубрицький, І. Вагилевич у 1838–1839 рр. та 1857–1861 рр. відповідно, впорядковували міський архів Львова і мали змогу використовувати збережені джерела у цій установі для дослідження українсько-польських взаємин.

Також історико-славістичні студії українських учених Східної Галичини XIX ст. детермінувались актуальним на той час соціальним замовленням – довести культурно-цивілізаційну самобутність “слов'янського світу” та його окремішність від романо-германській цивілізації. Така спрямованість наукових праць досліджуваних учених – це не особливість чи недолік, а загальна риса слов'янознавства кінця XVIII–XIX ст., оскільки славістика виникає як одна з форм національної самосвідомості слов'янських народів, їх боротьби за національну й культурну незалежність [213, с. 92]. Зокрема, П. Шафарик у “Слов'янських старожитностях” наголошував, що метою його дослідження є вивчення історії слов'ян “щоб таким чином, якщо можна, позбавити наші стародавності від темряви забуття і зневаги й зробити їх предметом поваги як всіх любителів історії так і наших іншонародців зокрема” [465, с. 4]. У листі до

М. Погодіна П. Шафарик писав: “звичайно ми не такі багаті на старожитності, як німці, однак з твердою рішучістю повинні ми протидіяти їхньому шкідливому впливу” [464, с. 279–280]. Однак, як наголошує відомий учений І. Куций, серед досліджень галицьких істориків ми не зустрічаємо жодної праці, яка б була тематично присвячена з’ясуванню проблеми власної цивілізаційної приналежності. Положення і дискусії з цього приводу були “вписані” в тексти їх узагальнюючо-синтетичних праць [340, с. 288].

Окрім названого цивілізаційного фактору, історичні праці українських учених Східної Галичини містять національний контекст – зумовлена національним рухом, національною ідентичністю спроба науковців “розширити” межі українського цивілізаційного простору, за допомогою славістичних досліджень “вписати” українську історію в слов’янську цивілізацію. “Потрібно всесторонньо роз’яснити нашу старовину, – підкреслював О. Партицький, – і врятувати з минулого не одну світлу картину для нашої історії. Згадати про видатні постаті, як Болемір і Атіла (він вважав, що вони мали слов’янське походження – Я. О.), а не жити досі знудженими згадками про Рюрика, про осліплення Василька, про битву над Калкою” [130, ч. 110]. Підкреслимо, що подібні тенденції наукових досліджень простежуються і в працях П. Шафарика, Ф. Палацького, які з патріотичних мотивів захищали автентичність давньочеських писемних пам’яток – Краледворського і Зеленогорського рукописів. Погоджуємось з міркуваннями діаспорного історика Б. Крупницького, котрий стверджував, що “історіографія ХІХ ст., не дивлячись на спільні основні лінії індивідуалізується. Національна лінія переважає універсальну. Кожний історик є передусім репрезентантом своєї країни і свого народу. В основі історіографії європейських країн лежать не тільки потреби свого часу, скільки загальні потреби своєї власної країни” [330, с. 2]. На нашу думку, вказане твердження Б. Крупницького значною мірою пояснює відсутність в українських учених Східної Галичини ґрунтовних, узагальнюючо-синтетичних досліджень з славістики, оскільки все таки першочерговим завданням цих істориків була потреба науково обґрунтувати

власну національну історію – як в українофільському так і русофільському проектах.

Історична славістика не виступала самодостатньою сферою наукових досліджень українських учених, а була тісно взаємопов'язана з філологічними, етнографічними, церковно-історичними, археологічними зацікавленнями дослідників. Українські учені Східної Галичини – Д. Зубрицький, Я. Головацький, І. Вагилевич, А. Петрушевич, Б. Дідицький, І. Шараневич, О. Партицький, С. Качала, О. Барвінський, Ф. Свистун не заснували у Східній Галичині національного наукового осередку з вивчення проблем історії слов'янських народів, не мали учнів і послідовників у галузі слов'янознавства. Учені не видавали спеціальної періодичної преси, однак, показовою у цьому контексті є думка А. Петрушевича, котрий “в інтересах загальнослов'янської історичної, етнографічної та філологічної науки закликав до заснування “Центрального загальнослов'янського журналу”, у якому можна було б кожному слов'янському автору в інтересах слов'янської науки, ставити та вирішувати питання” [152, ч. 140]. Наукові дослідження у галузі славістики учені Східної Галичини проводили в умовах педагогічної діяльності (О. Партицький, Б. Дідицький, О. Барвінських), праці на посаді бібліотекаря, архіваріуса (Д. Зубрицький, І. Вагилевич, А. Петрушевич) та громадсько-політичної діяльності (С. Качала, О. Барвінський, А. Петрушевич).

Як зазначалось, українська історична славістика у Східній Галичині не отримала інституційного оформлення, проте славістичні студії досліджуваних учених мотивувалась спільними зовнішніми факторами, умовами суспільно-політичного, культурно-освітнього становища Східної Галичини, методологічними засадами дослідження. Учені були особисто знайомі, обмінювались науковою літературою, прожили однаковий проміжок часу. Названі обставини, попри специфіку кожної окремої праці, зумовили єдині, загальні тенденції розвитку історичної науки, у тому числі слов'янознавства в Східній Галичині ХІХ ст.

Окрім цього, спостерігаємо організаційне об'єднання українських науковців навколо культурно-освітніх центрів та наукових періодичних видань Львова. Праці русофілів – Д. Зубрицького, Я. Головацького, Б. Дідицького, А. Петрушевича, І. Шараневича видавались коштом Ставропігійського інституту, Галицько-руської матиці. Наукові статті здебільшого публікувались у русофільських часописах “Галицкій историческій сборникъ”, “Науковий сборникъ”, “Литературный сборникъ”, “Галичанинъ”, “Слово”. Так, у газеті “Слово” А. Петрушевич помістив наукові статті – “Введенія христіанства въ Великопольщѣ” [147], “Кієво-польская земля и Polska” [148], “Где умер св. Мефодий?” [152].

Дослідницькі праці учених-українофілів – О. Партицького, С. Качали, О. Барвінського видавало товариство “Просвіта”, “Літературне (згодом наукове) товариство імені Тараса Шевченка”. В українофільській газеті “Діло”, О. Партицький опублікував низку розвідок з проблем стародавньої історії слов'ян. Зокрема, “Гуни – предки русинів” [129], “Галичина і Поділя в другім віці по Христі” [130], “Про Білу Хорватію і Білу Сербію” [133] тощо.

Потрібно підкреслити, що на сторінках української періодичної преси Східної Галичини публікувались статті із слов'янознавства. Так, у “Науковому сборнику” були поміщені славістичні дослідження П. Лаврова (“Труды В. Г. Васильевского по истории славян”), В. Францева “Из эпохи возрождения Угорской Руси”, “К биографии Ф. Миклошича, “Стихотворные опыты первых русских славяноведов”, А. Кралицкого “Сербия” [401, с. 214].

Привертає увагу уже згадана стаття К. Гарасимовича “Нѣсколько мыслей о студіяхъ Слав'янины”, поміщена у “Галичанині” (1862 р.). У розвідці автор подав методологічні зауваження стосовно предмету слов'янознавства у 60-х рр. XIX ст. “Література, філологія, народність та історія слов'ян: ото предмети студії слов'янины” [237, с. 153]. За його словами, “помилився б той, якщо б думав, що студія слов'янины розглядом літературної діяльності слов'ян закінчується і остаточною своєю метою вважає” [237, с. 151]. Досліджуючи

писемні літературні пам'ятки слов'янських народів, науковці зрозуміють філософію народу, його національний, слов'янський менталітет [237, с. 151]. На погляд К. Гарасимовича, завданням слов'янської філології має бути вивчення особливостей розвитку слов'янської мови, її різновидів та діалектів. Шляхом порівняльної філології знайти спільні й відмінні риси в слов'янських мовах.

Етнографія слов'янських народів зверне увагу дослідника на походження народу, його національний характер, спосіб мислення, побут, звичаї, традиції та обряди. З усіх перелічених складових предмету славістики, український учений виділив історію слов'янських народів. “Історія, – читаємо у К. Гарасимовича, – остаточно пояснить йому то, що пізнав він як літератор, як філолог, як етнограф. Правда, підкреслював автор, вивчення історії слов'ян і народностей слов'янських не є така легка справа як пізнання слов'янських літератур і народностей” [237, с. 153]. В підсумку наукової статті, автор визначив мету слов'янознавчих студій, згідно якої “потрібно пізнати себе і побратимів як одне плем'я слов'янське” [237, с. 153]. Є підстави вважати, що перелічені вище статті з слов'янознавства були відомі Я. Головацькому, Б. Дідицькому, А. Петрушевичу, оскільки учені були редакторами вказаних наукових видань.

Слід відзначити, що А. Петрушевич у власних історико-славістичних працях також звернув увагу на предмет, історію славістики. За його словами, з часів Г. Добнера, Ф. Дурича, Й. Добровського, К. Калайдовича, С. Лінде, О. Востокова слов'янська наука досліджувала церковну і світську історію слов'ян. З науковою діяльністю В. Копітара, Я. Коллара, П. Шафарика, Ф. Міклошича історик пов'язував лінгвістичні й археологічні дослідження слов'янських народів. “З тих часів, – продовжував А. Петрушевич, – з'явилися нові учені в галузі слов'янської науки або славістики: І. Юнгман, О. Бодянський, І. Срезневський, В. Григорович, В. Ламанський, П. Прейс, В. Ягич” [150, с. 7]. До учених, котрі досліджували слов'янознавчу тематику, А. Петрушевич використовував визначення “славісти”, “дослідники в області слов'янської науки”, “любителі слов'янських старожитностей”. Додамо, що А. Петрушевичу належить низка неопублікованих нотаток про відомих учених

кінця XVIII – початку XIX ст. – В. Григоровича, М. Гриневецького та П. Лодія [1, арк. 1–5]. Також А. Петрушевич коротко охарактеризував внесок у становлення славістики В. Караджича, Й. Домбровського [156, с. 21, 56, 402].

Отже, українські учені Східної Галичини XIX ст. мали достатньо потенціалу для власних славістичних студій – науково-пізнавальний інтерес до історії слов'ян, ґрунтовну джерельну та історіографічну базу із славістики, дослідники знали слов'янські мови, здійснювали експедиції до слов'янських країн.

Особливу увагу слід звернути на методологію та науковий стиль українських учених Східної Галичини XIX ст. Українська інтелігенція досліджуваного регіону на 9/10 складалася із священиків. З духовного стану вийшли І. Вагилевич, М. Шашкевич, Я. Головацький, А. Петрушевич, О. Партицький, С. Качала. Богословська освіта та духовний сан впливали на методологію наукових досліджень. І. Копач писав з цього приводу писав: “очевидно, з добром мусіли брати питомі семінарії й дещо не зовсім доброго від свого оточення і побіч гарної віри в правду своїх пересвідчень також значну долю апріорності і догматичності, котрі вільним індуктивним дослідом світської науки хіба шкоду принести можуть” [297, с. 6]. З досліджуваних українських учених Східної Галичини XIX ст. лише О. Барвінський, О. Партицький та І. Шараневич здобули фахову історичну освіту.

У наукових працях учених-русофілів – Д. Зубрицького, А. Петрушевича, Б. Дідицького, І. Шараневича спостерігаємо провіденціалістське тлумачення історії. Русофіли вважали суб'єктом історичного процесу не народ в цілому, а лише його вищі, аристократичні класи та суспільні групи. Належну увагу русофіли приділяли церковно-релігійній історії, яка у їх наукових працях часто мала антикатолицьку та антиуніатську інтерпретацію. Релігійно-конфесійне протистояння, в тому числі України і Польщі, вони вважали невід'ємною складовою національної боротьби. Учені-українофіли – О. Партицький, І. Вагилевич, С. Качала, О. Барвінський, як правило, вважали, що суб'єктом історичного процесу є народ в цілому, тому в їх наукових працях переважає

дослідження суспільних верств населення, виклад соціальної історії. Водночас науковці українофільського спрямування, як зауважує український історик І. Куций, надавали перевагу здебільшого публіцистично-популяризаторській діяльності й публікувались переважно у періодичній пресі. Від учених-русофілів їх помітно відрізняла нехоть до джерелознавчих досліджень [342, с. 69].

Проаналізувавши праці учених, можна помітити, що українські історики Східної Галичини здебільшого безсистемно поєднували елементи наукового, публіцистично-полемічного, популярного й літературно-белетристичного стилів викладу. Помітне переплетіння різноманітних стилів історіописання: просвітницького, романтичного, позитивістського [342, с. 37–38]. Дослідницькі праці учених переобтяжені фактами, цитатами. Помітні повтори викладу матеріалу, автори часто не дотримуються послідовності в аргументації власних міркувань. Наукові розвідки українських учених, передусім О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна мають науково-полемічний характер. О. Партицький вважав, що наукова полеміка потрібна для вияснення наукових питань “і без неї наука ні на крок не змогла б просунутися уперед. Навіть помилкові думки в науці, – продовжував учений, – приносять користь на стільки, що спонукають інших до їх заперечення, до нового дослідження і пошуку правдивої істини” [166, с. 172–173]. Оponentами уже згаданого О. Партицького були – Ф. Свитун, А. Петрушевич, Й. Щавинський. А. Петрушевич, досліджуючи давньочеські писемні пам’ятки – Краледворський та Зеленогорський рукописи, проблему місця знаходження поховання Мефодія полемізував з В. Ганкою, П. Шафариком, Ф. Палацьким, І. Срезневським, В. Григоровичем та ін. У наукових працях Я. Головацького, І. Вагилевича, Д. Зубрицького, С. Качали, Б. Дідицького, О. Барвінського помітне місце займає полеміка з польськими та австрійсько-німецькими ученими.

Дослідження науковців ґрунтувались на усних, писемних, речових, топонімічних, лінгвістичних джерелах. Помітне нехтування з боку учених досягненнями археологічної науки (за винятком І. Шараневича та

А. Петрушевича), особливо при дослідженні проблем стародавньої історії та етногенезу слов'ян. Для підтвердження власних аргументів, науковці ґрунтовно проаналізували античні, візантійські, єврейські, арабські, скандинавські, вірменські, західноєвропейські та давньоукраїнські писемні джерела.

Попри спільні риси в методології та науковому стилі українських дослідників Східної Галичини, окремі історики виробили власну методику досліджень та спосіб історіописання. В цьому контексті чітко вирізняється постать історика Д. Зубрицького. У своїх працях він ввів до наукового обігу значний фактичний матеріал, здобутий на основі дослідження архівних джерел. Як на юриста для нього характерна стислість і джерельність викладу, логічна послідовність [267, с. 252].

У свою чергу, більшість наукових гіпотез та концепцій І. Вагилевича, О. Партицького, А. Петрушевича з історичної славістики опираються передусім на фольклор та лінгвістичні джерела. Вивчення етнонімів, топонімів, міфів, звичаїв, обрядів, власних географічних та історичних назв – це головний зміст історико-славістичних досліджень цих учених. У наукових працях І. Вагилевича, О. Партицького, А. Петрушевича спостерігаємо, що в окремих випадках лише подібність чи співзвучність назв, спільні риси у звичаях, традиціях обрядах, міфології певних народів давало підстави дослідникам твердити про спільність походження цих народів. На нашу думку, на основі лише одного лінгвістичного аналізу учені не змогли відтворити цілісної картини окремої наукової проблеми. Більшість їх концепцій виявились хибними, висновки сумнівні та недостатньо аргументовані.

Слід додати, що незважаючи на помилки, передусім в галузі досліджень зі стародавньої історії слов'ян, українські учені Східної Галичини ХІХ ст. декларували принципи об'єктивності, науковості дослідження, звільнення від догматизму, відмежування національних і політичних ідеологій від історичної науки. На думку Ф. Свистуна, національні погляди в науці настільки можуть бути використані, на скільки цього потребує історична правда. “Требує цього сама наука а не ложний патріотизм” [166, с. 169]. “Потрібно, – читаємо у

А. Петрушевича, – переслідувати історичну істину, оскільки патріотизм є порушенням основного правила – досягнення цієї істини” [149, с. 209].

Підкреслимо, що за свою наукову діяльність Д. Зубрицький у 1842 р. отримав диплом члена-кореспондента імператорської Археографічної комісії в Санкт-Петербурзі, у 1844 р. – звання почесного члена Тимчасової комісії для розгляду давніх актів у Києві, у 1846 р. – був обраним почесним членом імператорського Товариства російської історії та старожитностей у Москві, у 1855 р. – членом-кореспондентом імператорської академії наук у Санкт-Петербурзі, у 1861 р. – членом Краківського товариства наук [377, с. XI]. А. Петрушевича обрали членом Петербурзької та Краківської академій наук, почесним членом Бухарестської академії, членом Імператорського археологічного товариства в Москві, членом Чеської матиці, а також – почесним членом багатьох громадських і наукових товариств. За значні наукові досягнення А. Петрушевич був удостоєний почесного звання доктора історії Київського та Одеського університетів [38–44].

Яків Головацький був почесним членом Московського товариства та старожитностей російських, дійсним членом Московського археологічного товариства, членом Імператорського російського географічного товариства, Товариства любителів російської словесності, а також Товариства природознавства антропології та етнографії в Москві [196, с. 50].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Поява наукового інтересу українських учених Східної Галичини до історичної славістики (1830-ті – 1848 рр.) зумовлювалась поширенням філософії Й. Гердера, романтизму, ідеологій слов’янофільства та панславізму. Значний вплив на слов’янознавчі студії українських учених Східної Галичини XIX ст. мали славістичні праці Й. Добровського, В. Караджича, Я. Коллара, П. Шафарика тощо. У 30–40-х рр. XIX ст. у Львові проживали і займались науковою діяльністю слов’янські учені, що сприяло популяризації та обміном інформацією про слов’янські народи.

- Незважаючи на негативне ставлення офіційного уряду до вивчення історії та культури слов'янських народів, значні досягнення у славістиці чеських, словацьких, польських, сербських дослідників, українські учені Східної Галичини не залишили поза науковою увагою актуальних проблем тодішнього слов'янознавства. У 1830–1848 рр. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький здійснили переклад чеських і сербських народних пісень, вивчали історію слов'ян, проблему походження українців та їх етнічні межі розселення. Свідченням цього є розвідка М. Шашкевича “Русини”, альманах “Русалка Дністрова”. Д. Зубрицький в публікованих у 30–40-х рр. ХІХ ст. працях – “Нарис історії руського народу в Галичині”, “Хроніка міста Львова” започаткував у Східній Галичині дослідження стародавньої історії слов'ян, українсько-польських відносин ХІ–ХVІІІ ст.

- Становлення української історичної славістики у Східній Галичині (1848–1894 рр.) пов'язане з науковою діяльністю О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича. У наукових працях цих учених представлені окремі проблеми стародавньої, середньовічної та нової історії слов'янських народів. Дослідники, у період 1848–1894 рр., продовжили вивчати та подали власну інтерпретацію українсько-польських взаємин ХІ–ХVІІІ ст. Все ж потрібно визнати, що в значній кількості історичних праць, окрім висвітлення питань історії слов'ян, репрезентується, зумовлена проблемою національної самоідентичності авторів, українознавча тематика.

- Методологія наукових досліджень українських учених Східної Галичини ХІХ ст. поєднувала риси просвітництва, романтизму, позитивізму. Русофіли вивчали народ не в цілому, а лише його вищі, аристократичні класи та суспільні групи. У працях українофілів переважає дослідження суспільних верств населення, виклад соціальної історії. Незважаючи на недоліки в методології, наукова діяльність українських істориків, зокрема

Я. Головацького, Д. Зубрицького, А. Петрушевича високо оцінена науковою спільнотою того часу.

2. 3. Наукова співпраця істориків із зарубіжними та наддніпрянськими дослідниками у галузі славістики (1830-ті – 1894 рр.)

Українські учені Східної Галичини ХІХ ст. підтримували наукові стосунки з провідними наддніпрянськими та зарубіжними діячами, що мали форму як особистих зустрічей так і кореспонденції. Ці взаємини зумовлювались подібними умовами суспільно-політичного, культурно-освітнього становища слов'янських земель у ХІХ ст., спільними завданнями та проблематикою славістичних досліджень у період 1830-х – 1894 рр. Стосунки з наддніпрянськими та зарубіжними істориками мали вагомий вплив на славістичні студії українських учених Східної Галичини, предмет та тематику їх наукових досліджень у галузі слов'янознавства.

Відомості про історію, мову, літературу слов'янських народів Я. Головацький отримував завдяки особистим зв'язкам з видатними славістами того часу. У 1834 р., покинувши Львів, Я. Головацький продовжував навчатися в словацькому місті Кошицях, а закінчив перший курс в Пештському університеті. У Пешті він опинився в товаристві словаків, чехів, сербів, хорватів, словенців, поляків, в якому Я. Коллар пропагував молодим ученим ідеї всеслов'янського єднання [356, с. 26]. За допомогою Я. Коллара, Я. Головацький познайомився і встановив особисті зв'язки з багатьма південнослов'янськими діячами, в тому числі з видавцем і редактором журналів “Матиця сербська” і “Сербський літопис”, газет “Сербські народні новини” і

“Сербський народний лист” – Т. Павловичем, сербськими студентами: Г. Петровичем, Й. Поповичем і хорватським етнографом і філологом Ф. Курелацом. У 1835 р. Я. Головацький з творами Я. Коллара повертається на навчання до Львова [404, с. 107]. З того часу між ними почалось листування. Вже у листі від 29 березня 1836 р. Я. Головацький інформує Я. Коллара про поступ на ниві слов’янознавства та міжслов’янських культурних взаємин, надає словацькому ученому відомості про польські історичні та літературні праці, що вийшли у Львові, Варшаві, Кракові та Вільно, окремо проаналізував ті, що стосуються чехів і словаків. Водночас Я. Головацький подав інформацію про праці українських учених Східної Галичини ХІХ ст., зокрема Д. Зубрицького [81, с. 68–69]. Також він наголошував, що М. Шашкевич та І. Вагилевич працюють над перекладами “Слова о полку Ігоревім” і Краледворського рукопису [356, с. 27]. “Я радію з тих поступів слов’янської літератури, – писав Я. Головацький, – і стараюся якнайнаполегливіше поширювати ідею всеслов’янства, пам’ятаючи завжди Ваші батьківські поради і зауваження” [81, с. 68–69]. З повагою до Я. Коллара ставився І. Вагилевич, з яким його об’єднував інтерес до слов’янської археології. У листах до П. Шафарика, І. Вагилевич писав про подібність між прикарпатськими пам’ятками і західнослов’янськими, згаданими Я. Колларом у “Дочці Слави”, причому використовував археологічні терміни, запропоновані Я. Колларом [242, с. 188].

На детальну увагу заслуговує наукова співпраця Я. Головацького та І. Вагилевича з П. Шафариком. Довідавшись із вміщеного у “Русалці Дністрові” Я. Головацьким опису списків “Житія св. Кирила”, наявних серед рукописів бібліотеки Онуфріївського монастиря у Львові, П. Шафарик зацікавився ними і попросив Я. Головацького та І. Вагилевича надіслати йому їх копії. Українські учені прохання виконали і львівські списки, що увійшли в число п’яти, відомих на той час П. Шафаріку, були використані ним при підготовці публікації “Пам’ятки давнього письменства південних слов’ян”. Подавши в ній “Житіє св. Кирила” за так званим Рильським списком (1479 р.), що складався з 18 розділів, він, у вигляді додатку до нього вмістив уривок з більш повного

другого львівського рукопису (розділи 19–20) з короткою розповіддю про продовження справи просвітителя його братом Мефодієм. Відомо, що надісланими зі Львова списками “Житія св. Кирила” користувався також О. Бодянський, який перебував в той час у Празі [406, с. 125].

Яків Головацький надіслав П. Шафарику детальний опис “Сербської хроніки” XIV ст., яку знайшов у бібліотеці Львівського університету. Історичне джерело було потрібне чеському ученому для його фундаментальної праці “*Monumenta Serbica*”. “Дуже Вам вдячний, – писав П. Шафарик до Я. Головацького, – за вислані мені витяги з сербської хроніки. Я хотів би дечим Вам якнайшвидше віддячитися” [81, с. 137]. Водночас чеський славіст інформував Я. Головацького, що “Хроніка” є твором сербського архієпископа Даниїла II (1325–1338), який подав біографії архієпископів до Никодима (помер у 1325 р.) [81, с. 137–138]. Окрім цього, Я. Головацький надсилав П. Шафарику й інші важливі джерела, знайдені ним у графа Я. Тарновського. Чеський славіст використав допомогу Я. Головацького та І. Вагилевича при написанні праці “Слов’янський народопис”. Українські учені допомагали П. Шафарику у тій частині розділу, де мова йшла про Галичину, західні й південно-західні етнічні та мовні кордони українського народу. Свій внесок у “Слов’янський народопис” зробив Я. Головацький. Зокрема, складений і надісланий Я. Головацьким у 1841 р. “Список німецьких осель в Галичині” був повністю використаний П. Шафариком. Після виходу в світ першого видання “Народопису”, Я. Головацький надіслав П. Шафарику “Деякі уваги і поправки”. Науковець звернув увагу на неточність, яку допускав І. Вагилевич, а слідом за ним і П. Шафарик, у використанні деяких місцевих назв. Допомога Я. Головацького чеському славісту в створенні “Слов’янського народопису” відчутна і в характеристиці округів “королівства Галіції і Лодомерії” [242, с. 184–186].

Відомо 7 листів І. Вагилевича до П. Шафарика: перший датований 3 жовтня 1836 р., останній – 5 січня 1841 р. У листах до П. Шафарика І. Вагилевич подав багатий фактичний матеріал, пов’язаний з розкриттям

характерних особливостей української мови, розвитком її діалектів, зокрема галицьких, з визначенням етнічних українсько-польських і українсько-румунських кордонів. Одночасно він повідомляв про новини наукового і літературного руху в Галичині, писав про слов'янську міфологію, давав пояснення до народних пісень, ділився своїми намірами написати дослідження про бойків і гуцулів. І. Вагилевич також переслав П. Шафарикові збірку народних пісень “Пісні малоруські з Галичини” (1838 р.). Слід простежити, як відобразились у працях П. Шафарика консультації І. Вагилевича. Уже в статті “O zemij mienowane Wojky” чеський славіст використав відомості, подані І. Вагилевичем. П. Шафарик, розповідаючи про українське населення Прикарпаття, помістив у своїй книзі, в перекладі з української на чеську мову, з дуже невеликими змінами, матеріали І. Вагилевича про лемків, бойків, гуцулів, подані в листі від 19 лютого 1839 р. Майже без змін прийняв П. Шафарик і запропоновані І. Вагилевичем мовні й етнічні кордони українського населення на Буковині [242, с. 184–186]. Отже, у свої славістичних студіях П. Шафарик використовував джерела до історії, мови, культури слов'ян, які ученому надсилали Я. Головацький та І. Вагилевич. У свою чергу, П. Шафарик допомагав українським дослідникам в налагодженні наукових зв'язків з ученими Росії та Наддніпрянської України. Через нього йшло інтенсивне листування Я. Головацького з О. Бодянським, І. Срезневським. П. Шафарик також допомагав у публікації краєзнавчих праць Я. Головацького та І. Вагилевича в чеських журналах [419, с. 10].

Денис Зубрицький підтримував наукові контакти з В. Копітаром. Словенський учений не знав особисто Д. Зубрицького – тільки його наукові праці. Як цензор, він детально проаналізував у 1840 р. розвідку Д. Зубрицького “Rus do historyi narodu ruskiego w Galicyi” [182]. З цієї розвідки та інших ранніх праць Д. Зубрицького, В. Копітар переконався, що має справу з ученою людиною, тому звернувся до науковця з низкою питань з історії України кінця XVI–XVII ст., просив про пересилку деяких книг. Д. Зубрицький прохання виконав, сприяючи, таким чином, українознавчим студіям В. Копітара [77, с. 5].

Також Д. Зубрицький налагодив наукові взаємини з В. Ганкою. У листі від 26 серпня 1846 р. Д. Зубрицький повідомляв ученому про знайдені ним в бібліотеці монастиря св. Онуфрія писемні пам'ятки про життя та діяльність Кирила, просив В. Ганку надіслати йому Краледворський рукопис. У свою чергу, український учений надіслав чеському славістові дві частини своєї “Історії галицько-руського князівства” [79, с. 388]. Додамо, що з В. Ганкою кореспондував Я. Головацький. Славіст опублікував деякі статті Я. Головацького в чеських журналах, у тому числі “Про літературні успіхи в Галицькій Русі” [356, с. 28].

Зв'язки Я. Головацького з чеським ученим К.-В. Запом, здебільшого мали науково-інформативний характер. У листах К.-В. Зап інформував українського історика про літературні новини, появу нових книг, газет, журналів у Чехії, Росії, Польщі, на Балканах [356, с. 28]. Водночас, у листі до К.-В. Запа від 12 грудня 1859 р. Я. Головацький зауважував, що відмовляється від співпраці у виданні Енциклопедії чеського словника, оскільки немає вільного часу. При цьому Я. Головацький зазначив, що запропонує дану роботу А. Петрушевичу [73, с. 438].

З чеським ученим К. Ербеном Я. Головацький особисто познайомився під час їхнього спільного перебування у Відні, як учасників комісії для укладу слов'янської правничої термінології, що проводила свої засідання у вересні й жовтні 1849 р. під керівництвом П. Шафарика [417, с. 12]. У 1860 р. Я. Головацький надіслав К. Ербену свою статтю “О рукописном молитвенникѣ старочешскомъ съ XIV–XV вѣковъ, хранящемся въ университетской библиотекѣ во Львовѣ”, який займався її редагуванням та видавництвом [91]. Чеський учений у листі до Я. Головацького висловив припущення, що молитовник міг бути власністю однієї з дочок короля Карла IV. Я. Головацький погодився з літературними поправками К. Ербена, однак сумнівався, що рукопис належав дочці короля Карла IV, бо “переплет зовсім простий, навіть грубий” [417, с. 15–16]. Також К. Ербен сприяв Я. Головацькому в його

прагненнях очолити кафедру російської мови у Празькому університеті [417, с. 16]. У контактах Я. Головацького та чеського дослідника К. Ербена простежується тісна співпраця у вивченні слов'янської етнографії. Завдяки Я. Головацькому, чеський науковець вніс значний вклад у популяризацію українського фольклору в Чехії [318, с. 18].

Відомі 29 листів Я. Головацького до чеського славіста А. Патери. З 60-х рр. XIX ст. А. Патера був бібліотекарем чеського Національного музею – центром не тільки чеського національного життя, але і дослідження слов'янської історії. А. Патера допомагав славістам у їх праці з історичними джерелами, надсилав книги, інформував про нові наукові видання. Російська дослідниця Л. Лаптева висунула припущення, що А. Патера і Я. Головацький особисто познайомилися на Всеросійській етнографічній виставці у 1867 р. З того часу між двома ученими тривало активне листування. З епістолярію зрозуміло, що Я. Головацький був знайомий з видатними представниками чеського слов'янознавства, з багатьма підтримував наукові контакти і часто відвідував Прагу [345, с. 20–21].

На формування наукового інтересу Я. Головацького до історії слов'ян значний вплив мали праці відомого славіста Ф. Міклошича – словена за національністю. Встановити контакти з ним Я. Головацькому допоміг його брат – Іван. У 1842 р. Ф. Міклошич став головним цензором слов'янських видань у Відні. В цей час з ним познайомився І. Головацький, який проживав тоді у австрійській столиці. Я. Головацький був добре обізнаний з науковою діяльністю слов'янського ученого, оскільки про це детально повідомлялось у листах Івана. Влітку 1849 р., під час поїздки до Відня, Я. Головацький і Ф. Міклошич познайомились особисто, після чого їх стосунки набувають характеру співпраці. Зокрема, Я. Головацький сприяв поширенню славістичних досліджень словенського ученого в Галичині. У свою чергу, Ф. Міклошич надсилав на адресу Я. Головацького видання Австрійської академії наук [384, с. 31]. У 1848 р. Ф. Міклошич взяв активну участь у призначенні Я. Головацького професором української мови і літератури у Львівському

університеті, передав йому свої вітання. З 1850 р. усі праці Ф. Міклошича стають предметом уваги Я. Головацького. За педагогічною та науковою діяльністю Я. Головацького і його становищем у Львівському університеті Ф. Міклошич стежив на основі інформації І. Головацького й листів самого Я. Головацького [75, с. 23]. Готуючи другий том своєї “*Slavishe Bibliothek*”, Ф. Міклошич просив Я. Головацького надіслати йому для згаданої праці невелику статтю, а саме – давню писемну пам’ятку літератури, або народну пісню, яка мала б цінність у галузі історії, міфології, народних звичаїв і традицій слов’ян, або декілька казок чи прислів’їв, які раніше не публікувалися [73, с. 326]. Після тривалої перерви у наукових взаєминах, з травня 1875 р. Я. Головацький відновлює з Ф. Міклошичем наукові контакти. У 70-х рр. XIX ст. український учений пропонував широкий взаємний обмін науковою літературою між Австрійською академією і Віленською публічною бібліотекою. Як подарунок Ф. Міклошичу, він надіслав декілька власних книг та низку видань Віденської археографічної комісії [355, с. 129].

Наукові контакти А. Петрушевича із Ф. Міклошичем тривали з початку 70-х років XIX ст. Так, у листі від 1 лютого 1871 р. А. Петрушевич повідомив ученого, що надіслав йому власну збірку документів “Акти, які відносяться до історії південно-західної Русі”. У свою чергу, історик хотів отримати дослідження Ф. Міклошича “Слов’янські елементи у румунській мові”, яке йому потрібне для складання “Етимологического словаря”. В іншому листі, А. Петрушевич писав Ф. Міклошичу, що відправляє йому свою працю “Галицько-Волинський літопис”, а у листі від 12 вересня 1878 р. поділився інформацією про пророблену роботу з питання фальсифікації давньочеських письмових пам’яток – Краледворського та Зеленогорського рукописів [487, с. 61].

Яків Головацький підтримував взаємини з хорватським ученим В. Ягичем. У листі до В. Ягича від 14 березня 1880 р. український науковець повідомив В. Ягича про те, що опублікував у Вільно свою працю “Географический словарь западославянских и южнославянских земель” з

відповідною картою, на яку будуть нанесені всі назви місцевостей слов'янськими мовами, причому так, як їх називав народ [100]. Він писав і про причини, які спонукали його до праці над книгою. В. Ягич висловив низку критичних зауважень до наукового дослідження Я. Головацького. На його погляд, там, де переважає слов'янське населення, доцільно замінити німецькі назви слов'янськими. Там же, де колишні слов'янські землі стали, по суті, німецькими – заміни немає потреби. Так, німецькі назви міст Агром, Лайбах, Рагуза, Будвейськ – безперечно треба читати – Загреб, Любляна, Дубровнік, Будейовиці, то не варто міняти таких назв, як Відень, Дрезден, Потсдам тощо [355, с. 130].

Працюючи головою археографічної комісії у Вільно, Я. Головацький знайшов рукопис під назвою “Сказання про поразку угрів і короля їх Людовіка під Могачем в 1526 р.” написаний латинською мовою. Учений розумів, що для друку цього важливого документа необхідно зіставити “всі сказання сучасників, перевірити акти, що відносяться до цієї події” [355, с. 130]. Не маючи таких свідчень, ні праці про битву під Могачем, Я. Головацький звернувся 2 березня 1873 р. до президента академії в Загребі Ф. Рачкі – визначного ученого-славіста, хорвата за національністю. У листі Я. Головацький порушив не тільки проблему “Сказання”, а й запропонував наукову співпрацю між академією і Віленською публічною бібліотекою та Археографічною комісією. З поваги до Ф. Рачкі, подарував йому декілька своїх книг. У листі-відповіді хорватський учений дав вичерпні коментарі стосовно “Сказання”. Як відомо, – писав він, – цей твір було опубліковано у 1606 р. Правда, “Сказання” вийшло без вступу, який зберігається у рукописній копії, віднайдену Я. Головацьким. Цей вступ, на думку Ф. Рачкі, можна б опублікувати при повторному виданні “Сказання” [355, с. 128].

Яків Головацький підтримував контакти з лужицькими сербами, зокрема з Я. Смолером – найвідомішим діячем національного відродження. З 4 листів періоду 1867–1869 рр. відомо, що серболужицький учений надсилав наукові книги у Вільно. Ще був написаний до Я. Головацького лист секретарем

лужицького наукового товариства в м. Згорельні від 1 січня 1862 р. У ньому дається висока оцінка статті Я. Головацького (опублікованої в 1853 р. у Львові) “Слово про Ігорів похід” і висловлено прохання повідомити секретареві, які праці на цю тему, після цього часу, були опубліковані, а також висловити думку, який з трьох (відомих Я. Головацькому) перекладів “Слова” на німецьку мову – найкращий [436, с. 44].

Українські учені Східної Галичини підтримували взаємини з польськими істориками та етнографами. У 1838 р. між Я. Головацьким і польським дослідником В. Мацейовським налагодилась переписка. У листах учені обмінювались інформацією з різних наукових питань, обмінювались історичною літературою [356, с. 35]. За допомогою В. Мацейовського, інший український учений – І. Вагилевич пробував отримати дозвіл і призначення на роботу викладачем грецької та латинської мов у Варшаві або слов’янських – у Петербурзі [268, с. 22].

Слід наголосити на тісній співпраці І. Вагилевича з польським істориком А. Бельовським. Учений з повагою ставився до українського дослідника, позитивно оцінював його праці. Не пізніше, як від 1854 р. до 1860-х рр., І. Вагилевич виконував коректуру другого видання шеститомного “Словника польської мови”. Водночас, він вносив численні виправлення і уточнення в лексичний матеріал. А. Бельовський наголошував, що видання словника їм ніколи не вдалося б реалізувати, “якби не самовіддана допомога п. Івана Вагилевича, який, взявши на себе, за дуже невелику плату, частину виснажливої коректури, підтримує нас також через саме замилювання до науки своїми обширними філологічними знаннями” [268, с. 33–34]. У 1864 р. з’явився переклад на польську мову “Повести временних лет”, здійснений І. Вагилевичем та А. Бельовським. Цей переклад І. Вагилевич почав робити ще у 1840 р. [242, с. 176]. “Ця праця, – підкреслював український учений, – буде загальнослов’янською” [80, с. 637]. З А. Бельовським контактував Я. Головацький. Обидва учені здійснили наукову експедицію до відомих скельних печер – Труханова та Розгірча. Дослідники критично поставились до

знайдених І. Вагилевичем слов'янських надписів і наголосили, що це природні утворення [98, с. 661].

Варто підкреслити, що до українських учених Східної Галичини, зокрема Я. Головацького та А. Петрушевича, за допомогою зверталися окремі слов'янські науковці. Так, до Я. Головацького, вже відомого історика надходили листи від учених, учителів, любителів старовини з найрізноманітнішими проханнями. М. Лівчак з Ломжі, знайшовши важливий Бельський рукопис, просив Я. Головацького надрукувати цей документ. Для в'яснення нечітких, малозрозумілих місць у старослов'янських текстах до нього звертався видавець "Поучения новгородського архієпископа Ильи Иоана" професор Московського університету О. Павлов. Я. Головацький прихильно відгукнувся на прохання колеги. Професор слов'янської мови Варшавського університету Й. Первольор просить історика пояснити ряд йому незрозумілих слів із литовського Статуту. З аналогічними питаннями до Я. Головацького зверталися польський історик К. Шайноха, учені Публічної бібліотеки в Петербурзі, Варшавського університету, Товариства старожитностей російських, австрійської Академії та ін. [356, с. 120–121].

Комплексний аналіз кореспонденції А. Петрушевича також свідчить, що свої наукові плани історикові звіряли відомі тогочасні славісти. Чеський філолог, дослідник Моравії А. Шембера обговорював з А. Петрушевичем окремі аспекти полеміки щодо автентичності давньочеських писемних пам'яток Краледворського та Зеленогорського рукописів. Використав допомогу А. Петрушевича польський філолог, автор праць зі слов'янської міфології й етнографії О. Брюкнер. Серед кореспондентів А. Петрушевича у різні часи були: польський мовознавець Я. Гануш, професор Варшавського університету А. Будилович, чеський філолог Й. Їречек, професор Карлового університету в Празі, історик права К. Кадлец, словенський поет, етнограф Д. Трстеньяк, дослідник і видавець листування Й. Добровського – А. Патера, історик церкви, завідувач кафедри історії слов'ян Санкт-Петербурзької духовної академії, І. Пальмов, хорватський філолог В. Ягич. Кореспондував А. Петрушевич і з

видавцями тогочасних славістичних періодичних видань, зокрема, А. Черним, що видавав у Празі “Slovanský přehled”, Й. Конечним – редактором “Świata słowiańskiego”, що виходив у Кракові [291, с. 198–199].

У тісних міжслов'янських взаєминах 50–60-х рр. XIX ст. перебував Б. Дідицький. Як співробітник віденського урядового “Вѣстника для русинов Австрійскої державы”, він у 1851–1853 рр. відвідував лекції Я. Коллара. Вдруге у стінах Віденського університету український науковець побував у 1857–1860-х рр., коли за скеруванням Галицького намісництва учений готувався до професорського іспиту з класичних мов. Одночасно він працював над підготовкою брошури “О неудобности латинской азбуки”, що вийшла друком у Відні в 1859 р. Наприкінці 1858 р. Б. Дідицький познайомився з відомим державним і політичним діячем, істориком, філологом, чехом за походженням Й. Їречком. За допомогою Б. Дідицького чеський науковець вивчав тогочасну українську мову, яка побутувала в Галичині [328, с. 94]. Також ім'я Б. Дідицького афішувало на слов'янському балі 1861 р. у Відні. Під час цього заходу жінкам вирішили роздавати сувеніри з портретами слов'янських письменників, тому одне місце визначили для одного українського представника. І. Головацький входив у підготовчий комітет й вирішив помістити фотографію Б. Дідицького. За словами К. Студинського “ввійшов Богдан Дідицький як poeta laureatus, поміж слов'янських поетів” [412, с. 173–174]. Додамо, що І. Головацький, Б. Дідицький входили до віденського товариства “Slovanska beseda”, яка утворена у 1865 р. Вона організовувала вивчення слов'янських мов, влаштовувала мистецькі виставки, концерти [489, с. 17].

Познайомитись з ученими-слов'янами О. Барвінський мав змогу ще під час навчання у середині XIX ст. в Тернопільській гімназії. Зокрема він згадував, що в цьому навчальному закладі викладали переважно німці або чехи [328, с. 208]. Помітний вплив на формування наукового інтересу О. Барвінського до історії та мови слов'янських народів мала славістична преса. У “Споминах”

О. Барвінський писав: “в бібліотеці брата Іполіта, зложеної переважно з богословських творів, знайшов я “Щорічник Йордана”. “*Slavische Jahrbucher*” розкрили пере до мною широкий світ Слов’янщини. Розчитуючись у тих творах, я ще більше набрав залюбування до історії і слов’янської філології. Тоді почав я виучувати слов’янські мови, щоби можна розчитуватись в оригінальних творах слов’янських письменників і між іншим поклав се головною задачею університетських наук” [184, с. 83]. Вивчення славістики О. Барвінський продовжував у Відні. У 1878 р. науковець захистив під керівництвом Ф. Міклошича іспитову працю – порівняльну розвідку про носові звуки в слов’янських мовах. Про слов’янознавчі інтереси О. Барвінського свідчить повідомлення “*Archiv fur Slavische*” (“Правда”, 1876 р.), в якому йшлося про науковий журнал, заснований В. Ягичем. Український учений інформував про подвійну мету журналу: розкривати проблеми слов’янської філології, а також критичними і бібліографічними матеріалами створювати цілісну картину стану славістичної науки [314, с. 33]. О. Барвінський підтримував наукові взаємини з провідними слов’янськими ученими. Так, кореспондентами українського історика були сербсько-хорватські діячі: С. Новакович – автор численних наукових праць, видавець часопису “Віла” та Д. Даничич – автор перекладу Біблії сербською мовою. Також з О. Барвінським листувався В. Ягич – відомий слов’янський філолог, Ф. Ржегорж – чеський славіст та фольклорист [314, с. 189]. Додамо, що останній також кореспондував з О. Партицьким [58].

1836 р. датується перший лист І. Вагилевича до російського історика М. Погодіна. У ньому український учений повідомляв М. Погодіна про свої наукові розвідки в галузі славістики, доводив самостійність української мови від російської та польської. І. Вагилевич повідомив російському історикові про його відкриття в печерах – у районі селищ Розгірча, Труханова і Верхнього Синеводська, давнього слов’янського письма. “Незважаючи на здоров’я, – писав І. Вагилевич, – вирушив я в дорогу для слави і честі наших великих праотців і без сумніву віднайшов там древню слов’янщину” [397, с. 150–151]. Дослідник переконував М. Погодіна, що окремі літери і слова зі скельних

надписів простежуються в українській, польській та чеській мовах [397, с. 151]. У відповідь М. Погодін рекомендував І. Вагилевичу надіслати лист про слов'янське письмо П. Шафарику [397, с. 154]. Також І. Вагилевич покладав на М. Погодіна свої надії, щоб знайти місце викладача у Варшаві або Петербурзі [80, с. 651]. Окрім І. Вагилевича, з М. Погодіним листувався Д. Зубрицький та Я. Головацький. У 1841 р. російський історик надрукував у “Москвитянине” історичну працю Я. Головацького “Великая Хорватия или Галицко-Карпатская Русь” [80, с. 652]. У листах-відповідях М. Погодін повідомляв українським ученим Східної Галичини про факти з науково-літературного життя Росії та надсилав до Львова історичні праці російських дослідників [80, с. 652].

Таким чином, досліджувані учені упродовж 1830-х – 1894 рр. підтримували наукові взаємини з провідними зарубіжними славістами, що дозволило українським науковцям обмінюватись думками, вирішувати окремі проблеми тодішнього слов'янознавства.

Українські історики Східної Галичини у 1830–1840-х рр. встановили наукові контакти з відомими наддніпрянськими дослідниками. Прочитавши “Русалку Дністрову”, М. Максимович прихильно відгукнувся про І. Вагилевича, як ученого і здібного поета. Він надіслав галицькому досліднику свою статтю “Пісня о полку Ігоревім”. У першому листі до М. Максимовича І. Вагилевич писав про розвиток української літератури у Східній Галичині, зокрема, про публікацію граматик М. Лучкая та Й. Левицького” [389, с. 43].

З 1838 р. розпочалося листування М. Максимовича з Я. Головацьким, а через два роки – із Д. Зубрицьким. Кореспонденція з М. Максимовичем була, за словами Я. Головацького, “першим спілкуванням галицьких літераторів з Україною, першим почуттям родинності й одноплемінного взаєморозуміння в той час, коли ближчі стосунки між галичанами і наддніпрянцями були надзвичайно ускладнені” [389, с. 44]. У своєму першому листі до Д. Зубрицького у квітні 1840 р., М. Максимович просив українських учених Східної Галичини ХІХ ст. надсилати свої матеріали до альманаху “Киевлянинь”, засновником і видавцем якого він був на початку 1840-х рр. Три

примірники “Киевлянина” було надіслано Д. Зубрицькому, І. Вагилевичу та Я. Головацькому. Як підкреслює І. Райківський, М. Максимович став, по суті, першим популяризатором галицької літературної продукції на українських землях у складі Росії, створював духовний зв’язок між Галичиною і Наддніпрянською Україною [389, с. 44].

Яків Головацький підтримував взаємини з відомим славістом О. Бодянським. У листі до О. Бодянського від 2 березня 1844 р., Я. Головацький висловив прохання надіслати йому “Болгарские народные песни” та “Новоболгарскую грамматику” Ю. Венеліна. Вже з листа Я. Головацького від 26 липня 1857 р. відомо, що він отримав від О. Бодянського вказані та деякі інші книги. Праці Ю. Венеліна на болгарську тематику знаходилися в особистій бібліотеці Я. Головацького. Одну з них – “Про виникнення нової болгарської літератури” – він пізніше подарував бібліотеці в Софії [358, с. 65]. Як бачимо, листи Я. Головацького до О. Бодянського свідчать про прагнення галицького ученого розширити свої наукові знання з мови та історії Болгарії й використати їх для подальших історико-славістичних студій.

З приводу підготовки до видання збірки народних пісень, Я. Головацький також звернувся до О. Бодянського. Науковець допоміг із публікацією пісень Я. Головацького через товариство при Московському університеті, що видало наприкінці 1878 р. фольклорну збірку у чотирьох томах. Досліджуючи взаємини Я. Головацького з О. Бодянським, К. Студинський слушно зауважив, “що прислані О. Бодянським книжки розширювали світогляд Я. Головацького та заохочували його до наукової та літературної праці” [420, с. LVIII].

У 1845 р. почалося листування О. Бодянського з Д. Зубрицьким, що було пов’язане з підготовкою до друку в Росії наукового дослідження галицького історика. У російському перекладі, здійсненому О. Бодянським із польської мови, праця Д. Зубрицького мала назву “Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси” [112].

Потрібно відзначити, що значний вплив на наукову діяльність українських учених Східної Галичини ХІХ ст. в галузі славістики мав професор

Харківського університету, учений-славист І. Срезневський. Науковець прибув до Львова 19 липня 1842 р., де прожив 19 днів. Там він познайомився з Я. Головацьким, І. Вагилевичем, Д. Зубрицьким [397, с. 71]. Листування Я. Головацького та І. Вагилевича з І. Срезневським тривало декілька років [299, с. 34]. Українські учені Східної Галичини отримували, окрім його власних видань, літературні й наукові твори з Наддніпрянщини, водночас інформували про свої наукові здобутки. І. Вагилевич передав І. Срезневському етнографічні замітки, свою “Граматику руської мови”, ділився враженнями про літературну працю. У листі влітку 1844 р., Я. Головацький висловлював вдячність І. Срезневському за надіслані праці М. Костомарова, А. Метлинського, І. Котляревського [389, с. 46]. З цієї переписки стає зрозуміло, що І. Срезневський був наставником для Я. Головацького та І. Вагилевича у галузі славістики. К. Студинський наголошував, що “оповідання Срезневського про слов’ян та про українських письменників, його ставлення до української етнографії та українського слова викликали в серцях Я. Головацького та І. Вагилевича глибоку повагу до цього чоловіка” [420, с. LV]. Сам Я. Головацький з цього приводу писав: “І. Срезневський був дуже сердечний і дружелюбний зі мною. Із його розмов я чимало навчився, з’ясував собі багато питань відносно становища Росії, малоросійської словесності і взагалі слов’янської справи” [356, с. 32].

У середині XIX ст. наукові контакти українських учених Східної Галичини з наддніпрянськими істориками припинились, оскільки дались взнаки уже відомі події: арешт учасників Кирило-Мефодіївського братства у 1847 р., революція 1848–1849 рр. в Австрійській імперії. За цей час, окрім інформації про надсилання Я. Головацьким книг для декількох київських учених на ім’я книгаря Должикова в 1853 р., маємо лише відомість про коротке перебування у Львові публіциста, співробітника “Отечественных Записок” С. Громеки, який, повернувшись до Києва, за підтримки Я. Головацького, прагнув налагодити обмін науковими виданнями. У 50-х рр. XIX ст. у Східній Галичині центральною фігурою все ще був Я. Головацький, як професор

української мови і літератури у Львівському університеті [299, с. 35]. У 1856 р., проїжджаючи через Львів, з ним знайомиться М. Рігельман, внук відомого історика, директор Київської гімназії, видавець літопису Самійла Величка. Після невеликої перерви у відсутності особистих наукових контактів, у 1857 р. Я. Головацький познайомився з автором “Історії Малоросії” М. Маркевичем [299, с. 35].

На початку червня 1858 р. польський учений А. Бельовський познайомив Я. Головацького з П. Кулішем, який саме тоді вперше прибув до Львова, повертаючись з подорожі по Західній Європі. Від часу їхнього особистого знайомства зав’язалась переписка, яка тривала до 1867 р. У листах до П. Куліша, Я. Головацький закликав інформувати його про свою діяльність. Він також просив наддніпрянського ученого допомогти йому упорядкувати хрестоматію української літератури нового періоду, як підручника для вищих клас гімназії [299, с. 36]. Потрібно відзначити, що взаємини П. Куліша з Я. Головацьким закінчилися конфліктом на ґрунті ідеологічних та мовних розбіжностей.

Окрім листування з Я. Головацьким, П. Куліш у 60-х рр. XIX ст. підтримував взаємини з Б. Дідицьким, О. Барвінським, О. Партицьким. Більша частина переписки П. Куліша з О. Барвінським переповнена замітками, відомостями та вказівками в справі української читанки для вищих гімназійних класів, котру О. Барвінський саме тоді готував до друку [106, с. 38]. У листах до О. Партицького, П. Куліш, окрім наукових порад, просив історика надіслати йому слов’янські рукописи, які згадуються у “Русалці Дністрові” і зберігаються у бібліотеці монастиря св. Василя у Львові [106, с. 22]. Головну заслугу П. Куліша у взаєминах з українськими ученими Східної Галичини М. Кордуба вбачав у тому, що наддніпрянський учений “вмів штовхати людей до праці, вказувати їм відповідний напрям та спираючись на свій великий досвід та небуденне знання, давати їм цінні поради” [299, с. 38].

У 60-х рр. XIX ст., поруч з Я. Головацьким, активні зв’язки з наддніпрянськими інтелектуалами налагоджував редактор часопису “Слово”,

Б. Дідицький. У 1861 р. він познайомився з ректором Харківського університету, славістом П. Лавровським, який заохочував Б. Дідицького до студіювання народної мови. В липні 1862 р. у Львові перебував редактор “Основи” В. Білозерський. У 1863 р. у Львові зупинився учень М. Костомарова, відомий дослідник історичної географії М. Барсов, який наголошував Б. Дідицькому на самостійності української мови. Уже в 1864 р. редакцію “Слова” відвідав дворянин Різнич, від котрого Б. Дідицький вперше дізнався про національно-політичний рух у Наддніпрянщині та діяльність В. Антоновича. Окрім вищеназваних учених, у мемуарах Б. Дідицький згадував про перебування у Львові українських та російських діячів – С. Гогоцького, В. Спасовича, О. Мартинова, С. Лєскова, І. Лашнюкова, О. Потебню, Т. Лебединцева В. Кельсієва-Желудкова [299, с. 38–39].

З початком 1870-х рр. у Східній Галичині поширюється науковий вплив В. Антоновича (1834–1908). Першими інтерпретаторами і популяризаторами історичних праць та поглядів В. Антоновича у Східній Галичині були І. Нечуй-Левицький та О. Барвінський. Щоб познайомити ширші української громадськості з досягненнями В. Антоновича та М. Костомарова на полі історичної науки, І. Нечуй-Левицький видав у Києві в 1870-х рр. три книги: “Унія і Петро Могила”, “Перші Київські Князі”, “Татари і Литва на Україні”. Оповідання І. Нечуя-Левицького про київських князів появилися теж як І та II частини “Історії Русі” у виданні “Просвіти”. Три наступні частини згаданої “Історії Русі” вийшли друком у 1880–1884 рр., написані О. Барвінським, котрі, спираючись головним чином на наукові дослідження В. Антоновича, були доведені до Люблінської унії 1569 р. [299, с. 46]. Згадані наукові праці знайшли позитивний відгук В. Антоновича на сторінках журналу “Киевская Старина” [192–193].

Володимир Антонович особисто познайомився з українськими ученими Східної Галичини весною 1880 р. Виїжджаючи з науковими дорученням від університету св. Володимира закордон, він зупинився на два з половиною місяці у Львові. За час свого перебування у Львові, В. Антонович мав десять

зустрічей з відомим істориком, професором Львівського університету І. Шараневичем, з яким він оглядав історичні пам'ятки стародавнього Львова. В. Антонович мав також розмови із А. Петрушевичем, О. Барвінським, окрім того відбув низку зустрічей з багатьма видатними українськими громадськими діячами Східної Галичини [400, с. 99]. Влітку 1885 р., їдучи до Італії, В. Антонович зупинився на декілька днів у Львові, звідки, в товаристві І. Шараневича відправився на археологічну екскурсію до Звенигорода й Галича. У тому ж році, після повернення В. Антоновича в Київ, до нього звернувся О. Барвінський у справі видавництва “Руської історичної бібліотеки” [400, с. 99].

До часу появи “Руської історичної бібліотеки” українські історики Східної Галичини ХІХ ст. займалися головним чином галицько-волинським періодом національної історії. Ще у 1855 р. Д. Зубрицький, коли видавав третю частину своєї “Історії давнього галицько-руського князівства”, заохочував у ній молодих дослідників писати історію Галичини польського періоду, тому що до того часу ніхто ще, за його словами, не торкнувся того предмету [400, с. 99].

Важливо, що в перший том видання “Руської історичної бібліотеки” увійшла “Коротка Історія Русі” – праця С. Качали, в котрій історик детально проаналізував українсько-польські взаємини ХІ–ХVІІІ ст. Загалом “Руська історична бібліотека” познайомила українських учених Східної Галичини з поглядами та працями найвизначніших представників наддніпрянської історіографії, пропагувала позитивістські методи історіописання. Аналізуючи вплив В. Антоновича на розвиток української історичної науки в Східній Галичині М. Кордуба писав, що “В. Антонович дав галицькій молодіжі товчок до наукових знань, причинився до розбудження серед неї зацікавлення науковими справами взагалі” [299, с. 100].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Українські учені Східної Галичини упродовж 1830–1894 рр. підтримували наукові стосунки з провідними наддніпрянськими та слов'янськими науковцями – П. Шафариком, В. Ганкою, А. Бельовським,

К. Ербеном, В. Копітаром, Ф. Міклошичем, В. Ягичем, М. Погодіним, І. Срезневським, В. Антоновичем та ін. Процес налагодження взаємин галицьких учених з цими науковцями був логічним продовженням міжслов'янських взаємин кінця XVIII – початку XIX ст. й зумовлювався важливими подіями національної та слов'янської історії періоду 1830–1894 рр., приналежністю галицьких українців, як і більшості слов'янських народів, до Австрійської (Австро-Угорської) імперії.

- Рівень інтенсивності взаємин українських учених Східної Галичини із зарубіжними та наддніпрянськими науковцями протягом 1830–1894 рр. не відзначався однаковістю. Період посиленого налагодження наукових контактів припадає на період діяльності “Руської трійці”, революцію 1848–1849 рр. в імперії Габсбургів. Вагома роль у підтримці цих стосунків періоду 1830–1894 рр. належить Я. Головацькому, І. Вагилевичу, Д. Зубрицькому, А. Петрушевичу, О. Барвінському, Б. Дідицькому. Значно менше наукових контактів підтримували С. Качала, Ф. Свистун, І. Шараневич, О. Партицький. Взаємини дослідників мали форму особистих зустрічей та листування. У кореспонденції висвітлюються відомості про книгообмін між ученими, рецензію наукових праць, публікацію досліджень українських учених Східної Галичини XIX ст., слов'янське літературне та культурне єднання, пропозиції вирішення актуальних проблем тодішнього слов'янознавства.

- Наукові взаємини українських учених Східної Галичини XIX ст. зі зарубіжними та наддніпрянським науковцями значно посилювали інтерес галицьких дослідників до проблем історії слов'янських народів. Усе ж не слід переносити ці стосунки у площину взаємин “вчителі–учні”. Українські науковці Східної Галичини XIX ст. також продемонстрували свої ґрунтовні знання з слов'янознавства, надаючи консультації та допомогу з цього предмету зарубіжним колегам й кореспондентам.

Отже, наприкінці XVIII – початку 30-х рр. XIX ст. під впливом поширення просвітництва, процесів національного відродження слов'ян, міжслов'янських взаємин української інтелігенції Львова, Перемишля,

діяльності Руського інституту, формується дослідницький інтерес української наукової громадськості до історії, мови, літератури слов'ян, що зумовило появу в Східній Галичині нового дослідницького напрямку – слов'янознавства.

На основі комплексного аналізу наукових праць українських учених – О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича пропонуємо періодизацію розвитку української історичної славістики у Східній Галичині ХІХ ст. Перший етап (1830-ті – 1848 рр.) – поява наукових досліджень предмет яких охоплював слов'янський фольклор, проблему походження слов'ян, польсько-українські взаємини. Ключовою складовою славістичних студій науковців була українознавча тематика, яку науковці Східній Галичини ХІХ ст. вважали невід'ємною частиною слов'янської історії, а праці в галузі літератури та філології, написані народною мовою, трактувались науковцями як внесок у загальнослов'янську справу. Українські учені Східної Галичини з 1830-х рр. налагоджують контакти з провідними зарубіжними і наддніпрянськими істориками, науковими установами. Дослідники з цього часу активно формують свої славістичні бібліотеки, здійснюють обмін науковою літературою з мови, літератури, історії та культури слов'янських народів.

На другому етапі (1848–1894 рр.) – становлення української історичної славістики у Східній Галичині предметом досліджень українських учених стають проблеми стародавньої історії та етногенезу слов'ян, окремі аспекти з середньовічної та нової історії слов'янських народів, українсько-польські відносини ХІ–ХVІІІ ст. Історико-славістичні дослідження українських науковців Східної Галичини ХІХ ст. тісно пов'язані із зарубіжним та наддніпрянським слов'янознавством, ідеологією романтизму, слов'янофільства, панславізму, позитивізму під впливом яких сформувалась їх методологія наукових досліджень.

Взаємини українських учених Східної Галичини із зарубіжними та національними дослідниками певним чином заповнили прогалину у розвитку

слов'янознавства, поширенні знань про слов'ян та формуванні слов'янської ідентичності у цьому регіоні, оскільки віденський уряд не достатньо підтримував українських істориків у їх прагненні вивчати проблеми історії слов'янських народів й інтерпретував галицьких українців лише як підданих імперії. Міжслов'янські стосунки, особливо зв'язки з чехами та словаками, стали вагомою основою для наукової співпраці українських учених ХХ–ХХІ ст. з дослідниками зазначених слов'янських держав.

РОЗДІЛ ІІІ

РЕЦЕПЦІЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯН УКРАЇНСЬКИМИ УЧЕНИМИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

3. 1. Етногенез та стародавня історія слов'янських народів

Науковий інтерес українських учених Східної Галичини до стародавньої історії слов'янських народів значною мірою зумовлювався поширенням ідеологій панславізму та слов'янофільства. Слов'янське національне відродження викликало потребу обґрунтувати рівність “слов'янського світу” з романо-германською цивілізацією у стародавню епоху історії слов'ян. Порівняно із ґрунтовними дослідженнями зарубіжних та наддніпрянських славістів, українські учені Східної Галичини стародавній історії слов'янських народів присвячували наукові статті, а поява синтетично-узагальнюючих праць дослідників з цього предмету припадає лише на кінець 80-х – початок 90-х рр. ХІХ ст.

Стародавня історія була основним предметом наукових досліджень О. Партицького. Вивчення цієї проблеми учений розпочав з публікації статті “Червона Русь в часах передісторичних” (1863 р.) [125]. До цієї проблематики належать монографії дослідника – “Велика слов'янська держава перед двома тисячами літ” (1889 р.) [128] та “Старинна історія Галичини” (1894 р.) [134].

Окремі аспекти стародавньої історії слов'ян О. Партицький висвітлював у наукових публікаціях – “Гуни – предки русинів” (1890 р.) [129], “Галичина і Поділля в другім віці по Христі” (1891 р.) [130], “Трацька історія в традиції слов'ян” (1891 р.) [131], “Германські впливи на наш народ” (1892 р.) [132].

У статті “Червона Русь в часах передісторичних” О. Партицький переконував, що слов'яни переселились до Європи з Індії, “з якої появився весь рід людський і з якої народ слов'янський початок бере” [125, с. 209]. В Європі слов'яни були відомі під іменем антів та венедів [125, с. 209]. Однак вже у праці “Старинна історія Галичини” О. Партицький відмовився від запропонованої концепції та обґрунтував теорію гето-фракійського походження слов'ян [134]. Проаналізувавши відомості з античних, візантійських та давньоукраїнських писемних пам'яток про суспільний устрій, побут, звичаї, міфологію, релігію фракійців (траків) і слов'ян та віднайшовши у них чимало подібностей, О. Партицький дійшов висновку про тотожність цих двох етнічних спільностей [342, с. 86]. До предків українців О. Партицький відносив одне з фракійських племен, а саме – гетів [134, с. 285].

Історик заперечував поширену думку про появу гетів на півночі від Дунаю у IV ст. й доводив, що вони там проживали набагато раніше – вже за часів Геродота. Гети, за його переконаннями, були нащадками кімерійців-таргітів, які перед натиском скіфів (сколотів) відійшли у межиріччя Дністра та Дунаю [342, с. 87]. Наприкінці II ст. н. е. владу над гетами встановили готи. “Настало баламутство, – писав О. Партицький, – з назвами “готи” і “гети” [134, с. 140]. У IV ст. н. е. жителі краю між Дністром та Балканами вже не називаються гетами – лише бесами [134, с. 140]. Головним місцем перебування бесів, за твердженням науковця, були території, заселені сьогодні бойками [134, с. 135].

До числа предків українців О. Партицький відносив також і гунів (“унів”), яких він локалізував між річками Дніпро та Дністер. Назва “уни”, на його думку, була видозміненою формою слів “юни”, “юнаки” й походила від “юних” гетів і даків, що переселялись у ці краї перед натиском римлян. “Оповідання

істориків про Гунів-Монголів, – стверджував дослідник, – належить до ряду безсовісних байок” [342, с. 82].

Характерно, що окрім Фракії, роль прабатьківщини слов'ян О. Партицький відвів і Скіфії. У науковій концепції історик виокремлював власне скіфів (скитів) та сколотів. Сколоти були іраномовними племенами, що витіснили із Північного Причорномор'я кімерійців-таргітів. Після захоплення цих земель сарматами, сколоти переселились у прибалтійський регіон. Скитів О. Партицький відносив до слов'ян, що були споріднені із гето-фракійцями. Етнонім “скити” походить від перекрученої греками назви “гети” або “гіти” [134, с. 29].

Скіфів-землеробів О. Партицький називав скитами-полянами, оскільки за його словами, це предки східнослов'янського племені полян [134, с. 197]. Науковець на підтвердження власних міркувань, прагнув відшукати етногенетичний зв'язок між скіфами (скитами) та слов'янами, передусім українцями. За його припущенням, деякі язичницькі вірування наших предків знаходять не лише аналогію, але і свій початок в релігії скіфів [128, с. 23]. Межі розселення скіфів дослідником розглядались як перший культурний осередок, що увійшов пізніше в склад української етнічної території. Скіфський період історик означив як “райські часи, щасливе і безжурне життя слов'ян”, оскільки згодом, “нормано-чужинці залізною рукою гнобили наших предків” [128, с. 19–21].

За інтерпретацією О. Партицького, подана Геродотом інформація про скіфів сприяє розв'язанню питання походження етноніму “слов'яни”. “Не виводиться воно з виразу “слово” і не з кореня “слу”, що означає “течи”, як хоче А. Петрушевич, а утворилось з виразу “слава” [128, с. 95]. Як аргумент, історик наводить згадану в праці Геродота назву ріки та краю Геррось, що перекладається як “слава”, “хвала” [128, с. 92]. О. Партицький переконував, що Геродот записав назву “Герри” тому, що назву “слави” він не зміг вимовити. “В цій трудності вимови і писання, – читаємо у дослідника, – лежить може і одна з причин того, що протягом цілих тисяч літ по Геродоту, про назву слов'ян нігде

не згадують греки” [128, с. 96]. Друга причина мовчання про слов’ян полягає в тому, що етнонім “слов’яни” вперше вживався лиш до Наддніпрянської України і він не встиг поширитись на весь слов’янський світ, оскільки скіфів завоювали сармати [128, с. 96].

Потрібно зазначити, що наукові погляди О. Партицького на стародавню історію слов’ян були ключовим компонентом його власної цивілізаційної концепції про місце і значення слов’янських народів у світовій історії. Вважаючи гето-фракійців, скіфів, гунів за предків слов’ян історик, таким чином прагнув наголосити на давності й континуїтеті слов’янської цивілізації. Рецензент “Стариної історії Галичини” Ф. Моріель слушно зауважував, що Грецію і греків традиційно вважали ініціаторами розумового і культурного розвитку всіх народів, які населяли Європу. “Однак виявляється, що все це велика помилка. Прочитайте, книгу п. Партицького і усілякі сумніви на цей рахунок зникнуть, перестануть існувати” [362, с. 29]. Дійсно, за цивілізаційною концепцією О. Партицького, “траки – великий народ, засновник всієї наступної культури європейського міра” [362, с. 29]. Дослідник був впевнений, що гето-фракійці стояли на високому ступені розвитку культури. Від фракійців греки запозичили релігію, письмо, міфологію, поезію, музику. “Греки самі признавали, – читаємо у О. Партицького, – що за приходом своїм до Європи вони з собою мало-що принесли – все завдячували своїм попередникам – тракам” [134, с. 27].

Омелян Партицький писав про військове протистояння галицьких гетів з римлянами. Гетам учений відводив роль охоронців Галичини від римського вторгнення [130, ч. 264]. У свою чергу, “ненависть гетів до римлян була справедлива: гети мстились за ті часи, коли римляни витиснули слов’ян з наддунайських земель” [130, ч. 110].

Дослідник IV–V ст. н. е. фіксував поширення християнства серед, вже згаданого, племені бесів. На його думку, беси були народом письменним і для потреб своїх вірних здійснили переклад Святого письма [134, с. 141–142]. З

релігійним культом бесів історик пов'язував карпатські печери в районі сіл Розгірча та Бубнища [134, с. 169].

У своїй цивілізаційній концепції О. Партицький відвів значне місце для скіфів-слов'ян. За інтерпретацією дослідника, скіфи, греки і перси перебували на одному рівні суспільного та культурного розвитку, однак, в окремих випадках, скіфи стояли вище над іншими народами. “Скіф Анархас – наш земляк, став символом науки для всього світу” [128, с. 29–30]. Він піднявся над грецькою цивілізацією. Скіфам учений присвоїв “лагідний і миролюбний характер”, “гуманістичні погляди”, які відрізнялись від “диких німців” та “боягузливих семітів” [128, с. 56].

Запропонована О. Партицьким теорія гето-фракійського походження слов'ян, попри свою оригінальність, не здобула прихильності в наукових колах. Рецензенти “Старинної історії Галичини” І. Копач, Ф. Моріель, М. Грушевський критикували передусім методи дослідження історика, які призвели до невірних висновків у поставленій проблематиці. Використовуючи такі методи “можна довести, що гето-фракійці і жителі Полінезії настільки один і той же самий народ, як фракійці і слов'яни на думку О. Партицького” [362, с. 33].

Антон Петрушевич вивчення стародавньої історії слов'ян розпочав із публікації у 1855 р. розвідки “Слов'яни, їх стародавні поселення і утворення між ними перших слов'янських держав” [137]. Потрібно відзначити, що науковець не залишив спеціальної узагальнюючої праці, у якій було б подано цілісну картину минулого слов'ян. Наукові дослідження А. Петрушевича із цієї проблеми об'єднані в тематичні збірники – “Питання і відповіді. Бібліографічно-історичні листи” (1893 р.) [156], “Лінгвістично-історичні дослідження” (1893 р.) [157], “Лінгвістично-історичні роздуми” (1887 р.) [153].

Концепція етногенезу слов'ян у науково-історичних схемах А. Петрушевича зазнавала постійної трансформації і в остаточному варіанті суперечливо поєднувала елементи азійської і наддунайської теорії походження слов'ян. У своїх ранніх наукових працях, український історик, як і російський

дослідник М. Надєждін, генетичні витоки слов'ян шукав в Азії – “спільний колисці всього людського роду” [137, с. 2]. На думку А. Петрушевича, народ генетів (енетів), які були відомі ще Гомерові в межах південного берега Чорного моря, на півострові Мала Азія, могли бути предками венедів [137, с. 2]. Згідно гіпотези науковця, шлях венедів до Європи пролягав через Балканський півострів, який “з глибокої давнини і до сьогодні проник слов'янським характером” [137, с. 2]. Вслід за цим, слов'яни з наддунайських земель протягом I–IV ст. мігрували в Карпатський регіон, звідки розселились по всіх напрямках в Європі [137, с. 4–5]. “Таким чином, – підсумовував дослідник, – Карпати є початковим гніздом слов'янського народоселення в Європі [137, с. 1].

Незважаючи на здобутки національної і зарубіжної славістики, А. Петрушевич у 80-х рр. XIX ст. не відмовився від гіпотези про азійську прабатьківщину слов'ян, доповнивши її новими фактами. За твердженням історика, слов'яни походять з Бактрії, оскільки окремі елементи одягу слов'ян, міфологія та релігійна система слов'янських народів мають виразне іранське походження [157, с. 572]. А. Петрушевич наголошував, що є два головні періоди в історії давніх слов'ян. Перший – пов'язаний з Азією, де всі слов'яни називалися сербами – покровителями культу сонця. Другий період почався з переселенням їх до Європи і використання з VI ст. н. е. етноніму “слов'яни” – мешканці водних країв [157, с. 101]. Історик був переконаний у тому, що слов'яни не самі а “разом з кельтами і німцями залишили свою арійську прабатьківщину і переселилися в Європу” [157, с. 57]. У пізніших славістичних розвідках А. Петрушевич відмовлявся локалізувати осередок розселення слов'янських племен у Карпатських горах. Заперечуючи цього разу теорію М. Надєждіна, науковець стверджував, що “слов'яни заселяли великі наддунайські рівнини, а в Карпатських ущелинах переховувались лише малі, розбиті племена” [157, с. 197]. Додамо, що учений, датуючи окремі періоди та епізоди з стародавньої історії слов'ян, висловлював загальні положення,

обмежуючись виразами – “з найдавніших часів”, “з давніх-давен”, “з тих часів”, “з перших століть християнства” тощо.

Зауважимо, що висунута істориком теорія походження слов'ян певним чином розкриває цивілізаційні уявлення та погляди автора. Вихідним пунктом теорії А. Петрушевича є теза про повну рівноправність слов'ян з стародавніми європейськими народами: греками, римлянами, германцями. За твердженням ученого, “слов'яни є старожилами Європи” [157, с. 96]. Слов'яни входять до групи великих, класичних народів. Окрему категорію складають напівдикі азійські племена [157, с. 464]. У численних наукових аргументах, історик прагнув довести високий рівень культурно-освітнього розвитку давніх слов'ян. “В Придунайських краях, – читаємо у А. Петрушевича, – слов'яни були в давніх і тісних зв'язках з римлянами, слов'янська знать одружувалася з римськими жінками – відповідно запозичувала римську і грецьку культуру та мову” [157, с. 104]. Щоб підкреслити тривалість цих відносин, А. Петрушевич вважав предками слов'ян скіфів-землеробів [157, с. 103]. Історик писав про миролюбний характер слов'янських народів, їх веселу музикальну вдачу, яка якісно вирізнялася на “фоні варварського жахіття” [157, с. 132].

Антон Петрушевич визначив також роль і місце німецького чинника у слов'янській історії. В інтерпретації історика, слов'янські й німецькі племена мали спільне індоєвропейське походження і близьку лінгвістичну спорідненість. Мовний поділ, релігійне і політичне управління виникає тільки в Європі [157, с. 587]. Дослідник був переконаний у тому, що німців і слов'ян роз'єднали кельтський і римський елемент, який мав значний вплив на формування німецького етносу [157, с. 588]. Учений акцентував на антропологічних і расових особливостях німців та слов'ян, зокрема східних. З цього приводу А. Петрушевич писав: “Північна Русь не втратила своєї русько-слов'янської народності. В Європі немає більш панівного народу, який не змішався з кров'ю інших інородців – циган і євреїв” [157, с. 73]. Викладаючи свої цивілізаційні погляди та уявлення, А. Петрушевич оперував визначеннями: “колиска арійського племені”, “арії”, “індоєвропейці” “раса”, “ступень

культурного розвитку”. У наукових працях ученого простежується прагнення автора науковими аргументами довести “чистоту і арійкість” слов’ян, підкреслити рівність слов’янського і німецького народу, наголосити на їх мирному минулому. А. Петрушевич вказував на необґрунтованість поглядів німецьких учених, котрі стверджували, що Німеччина була колискою індоєвропейців [157, с. 418–419].

Запропонована А. Петрушевичем концепція етногенезу слов’ян через недостатню аргументацію не отримала в наукових колах належної підтримки. Так, І. Франко критично оцінив методи та принципи дослідження українського історика, наголосив на невідповідності історичних джерел з науковими висновками А. Петрушевича [359, с. 259].

Чільне місце в історико-славістичній спадщині А. Петрушевича займає проблема первісного розселення слов’ян. Перебільшуючи авторитет “Повісті минулих літ” як найдостовірнішого історичного джерела, науковець некритично сприйняв свідчення Нестора про переселення слов’ян з наддунайських земель у басейн Вісли, Ельби і Одри, доповнивши її лише загальновідомими аргументами [157, с. 99]. Особливу учений увагу звернув на розселення слов’янських племен радимичів і в’ятичів. Згідно гіпотези А. Петрушевича, ці племена поселяються в басейні Оки і Волги не пізніше кінця VI ст. [153, с. 84]. Далі дослідник уточнював: “по добрій волі або під чужим тиском, одна частина привіслянських жителів з басейну Вісли, Ельби і Одри, під проводом Радима і В’ятка, відправились на північний схід. Немає сумнівів, що в цей час вся середня Русь, тобто Волинь і середньо-придніпрянська Русь (поляни), були вже постійно і міцно заселена. По цій причині привіслянським вихідцям, окрім Білорусії залишався північний схід, де вони боролися з фінами, племенами чудь і меря” [157, с. 97–98].

У поле дослідницької уваги А. Петрушевича потрапило слов’янське плем’я дулібів. Батьківщину дулібів А. Петрушевич локалізував у південній частині Паннонії, яка прилягала до Каринтії [157, с. 138]. За інтерпретацією дослідника, вони, разом з аварами, здійснювали військові походи на

Візантійську імперію, однак, прагнучи скинути ярмо Аварського каганату, дуліби в V–VI ст. мігрували в південну частину чеської землі [157, с. 138]. Появу дулібів у верхів'ях Західного Бугу учений відносив також до V–VI ст., однак зауважував, що через Карпатські гори переселилась менша їх частина. Більшість дулібів залишилась на території Чехії [157, с. 114]. Слід зазначити, що А. Петрушевич переконував про романське (румунське) походження дулібів. “Назва дуліби слов'янська, – писав історик, – однак, плем'я римське, – слов'янізовані румуни. “Поселившись між місцевими слов'янськими племенами і як іншонародці зберегли свою первісну назву, поки з часом, не з'єднались з слов'янськими жителями в один чеський і руський народ” [157, с. 141]. На нашу думку, А. Петрушевич таким чином прагнув вкотре підкреслити зв'язок між романо-германською та слов'янською цивілізаціями.

Заслуговує на увагу полеміка А. Петрушевича з польськими істориками та його критика польських історичних джерел. Так, дослідник не погоджувався з міркуваннями польського публіциста М. Горжовського, котрий доводив, що київські поляни є вихідцями з території Польщі. А. Петрушевич переконував, що теорія польського науковця ґрунтується на невірному перекладі “Повісті минулих літ” Нестора його ж співвітчизником А. Бельовським, тому вона не має наукової вартості [148, с. 1]. Український учений наголошував на політичній тенденційності тверджень М. Горжовського, оскільки польський історик, таким чином, прагнув поширити законні права Речі Посполитої на українські землі [148, с. 2].

Стародавня історія та проблема етногенезу слов'ян перебувала у сфері наукових зацікавлень І. Вагилевича. Тривалий час історик переконував, що предків слов'ян слід шукати в Індії. На підтвердження власної теорії, І. Вагилевич наводив спільні риси в міфології слов'ян та індійського народу. Відкриті ним наскельні печери в районі сіл Труханова та Розгірча історик трактував як індійські культові споруди. “Храми, – писав науковець до М. Погодіна, – без усілякої натяжки нагадують Індію” [397, с. 151]. У монографії “Вивід слов'ян від фрако-іллїрійців” І. Вагилевич вже запропонував

концепцію фрако-іллїрійського походження слов'ян [21]. Підкреслимо, що теорія І. Вагилевича ґрунтувалась на наукових положеннях та висновках А. Бельовського, котрий відносив вказані племена до предків слов'ян. Український дослідник, у свою чергу, власними науковими аргументами, уточнив та значно доповнив концепцію польського історика. Для підтвердження гіпотези, І. Вагилевич, окрім писемних, використав фольклорні, топонімічні й етнографічні джерела [21, арк. 1–3].

Згідно інтерпретації І. Вагилевича, фрако-іллїрійські племена під римським натиском, особливо за часів імператора Траяна (98–117), мігрували з наддунайських земель на північ від Карпат. Процес переселення, за його словами, охоплював чотири століття. Історик висвітлив міграційні процеси фрако-іллїрійців у IV–V ст., з'ясував їх відносин з стародавніми європейськими та азійськими народами. Дослідник визнав, що слов'янські племена певний час перебували в залежності від готів [21, арк. 240].

У лаконічній формі та в хронологічному порядку І. Вагилевич виклав відносини слов'ян з Візантійською імперією. Характерно, що військові конфлікти слов'ян з Візантією потрактованні науковцем як прагнення колишніх жителів повернутись на свою історичну батьківщину – Фрако-Іллїрію. Учений 493 р. датував перший територіальний конфлікт слов'ян з візантійцями. Дослідник переконував, що військові сутички між ними наприкінці V ст. мали епізодичний характер, однак в VI ст. відзначились цілеспрямованим наступом з сторони слов'янських племен. Попри військові конфлікти, напружені відносини між слов'янами та Візантією, у армії імперії несли військову службу вихідці зі слов'янського оточення. Вони були хоробрими воїнами, ставали відомими воєначальниками [21, арк. 255–257]. Як бачимо, І. Вагилевич акцентував на войовничому характері слов'янських племен, відзначив помітну роль слов'ян у військово-політичній історії Візантійської імперії.

Іван Вагилевич досліджував стосунки слов'ян з аварами. Згідно його тверджень, політика аварів зводилась до підкорення слов'янських народів, збільшення власної території. Військові сутички супроводжувались численними

людськими втратами, спустошенням родючих слов'янських земель [21, арк. 264–266].

У згаданій праці “Виведення початків слов'ян від фрако-іллїрійців” І. Вагилевич обґрунтував власну концепцію етногенезу польського народу. Фрако-іллїрійці розглядались ним як предки поляків. Дослідник переконував, що фрако-іллїрійські племена в поєднанні з лігами, котрі мешкали в басейні Вісли, дали початок польському народу. У контексті цієї проблеми, І. Вагилевич звернув увагу на поширений в історичній науці етнонім “ляхи”. Науковець не погоджувався з думкою А. Бельовського, котрий пов'язував назву “лях” з іменем Лешка І. Учений трактував лехів як окремий суспільний стан, вихідці з якого пізніше отримали назву “шляхта” [268, с. 66].

Підсумовуючи основні наукові положення концепції фрако-іллїрійського походження слов'ян, вважаємо, що висловлена І. Вагилевичем гіпотеза має цивілізаційний контекст, яка певним чином і призвела до хибних положень та невірних висновків. У його праці простежується теза про давність перебування слов'янського народу в Європі, його високий рівень цивілізаційного розвитку, що дозволило І. Вагилевичу ставити слов'ян в один ряд з греками, римлянами та німцями. Цей історик, як і О. Партицький, вважав, що греки перейняли від фрако-іллїрійців релігійний культ, міфологію, музичне мистецтво, звичаї та обряди. В науковій полеміці, насамперед з німецькими істориками, І. Вагилевич стверджував, що “і слов'яни мали свою літературу, поетичний хист, повістярство. Адже кожен куток слов'янської землі в численних райгородах, в могилах свідчить про давню цивілізацію її мешканців” [21, арк. 113–114].

Денис Зубрицький визнавав, що стародавня історія не була предметом його зацікавлень. Історик підкреслював, “я не посмію змагатися з такими слов'янознавцями, як П. Шафарик, В. Копітар, В. Ганка, М. Погодін, А. Востоков” [112, с. 7]. Незважаючи на це, науковець доводив автохтонність слов'янського народу на території Європи, “які ще з незапам'ятних часів, може ще за декілька століть до заснування Риму, зайняли цю територію і в ній розмножилися” [112, с. 7]. Д. Зубрицький був переконаний, що слов'янський

народ – такий чисельний і займаючи велику територію, не міг звідкись прийти. “Ніхто з здоровим глуздом не погодиться, що можна переконати народ, який нараховує декілька мільйонів, залишити свої житла і переміщатися по світу” [112, с. 8–10]. Звідси, – підсумовував історик, – “слов’яни не прибульці, а народ туземний” [112, с. 11].

Наголошуючи на автохтонності слов’ян в Європі, Д. Зубрицький водночас дотримувався теорії про наддунайську прабатьківщину слов’ян. На підтвердження власної гіпотези, історик наводив українські, російські та польські пісні із згадкою про Дунай [116, с. 115]. Дослідник писав про значну чисельність слов’ян, “з якими можуть рахуватися лише німці”, широкі етнічні та географічні межі їх розселення, високий рівень культурно-освітнього розвитку. “Вони вважались самими греками, до прийняття християнства, в числі народів освічених, мали своє письмо” [117, с. 13].

Генетичні витоки слов’ян, територію їх розселення І. Шараневич проаналізував у розвідці “Слов’янські начатки у склоновь Карпатъ” (1870 р.) [169]. Гіпотеза дослідника поєднувала елементи наддунайської та автохтонної теорії походження слов’ян. “Слов’яни в Бескидах одвічно перебували і відомі під іменем сарматів, скіфів, венетів. Слов’яни, – продовжував, – І. Шараневич, протягом 334–358 рр. із наддунайського регіону поселились в Карпатах [169, с. 115–118]. Дослідник на підтвердження факту, що слов’яни з давніх часів проживали на схилах Бескидів, наводив численні топоніми з праць грецьких і латинських істориків, що відповідали тогочасним слов’янським мовам. Так, на думку І. Шараневича, кожен річку слов’яни називали “мия” – звідси він виводив назву містечка Коломия. Гідронім “Прут” відповідав назві “Пората” у Геродота. [217, с. 27–28].

Яків Головацький у наукових розвідках – “Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь” (1847 р.) [102], “Карпатська Русь” (1875 р.) [94], виклав лише загальні погляди на стародавню історію слов’ян. Учений дотримувався автохтонної теорії походження слов’ян. “Населення слов’ян, – читаємо у Я. Головацького, – є таке стародавнє, що без сумніву можна їх

назвати первісними мешканцями” [102, с. 296]. Вчений локалізував прабатьківщину слов’ян у Прикарпатті. З часом цей численний “давній народ, який від початку Східну Європу заселяв, був завжди народом місцевим, початковим, однолітним”, почав розселяватися, їх сусідами були литовці, германці та інші народи. Але з ними, вважав Я. Головацький, слов’яни мали слабкі контакти і зберегли духовну єдність, “виробили в себе свою віру, закони, звичаї”, які відрізняють їх і нині від інших народів. Первісний лад і побут давніх слов’ян учений зображав ідеально, майже не торкаючись питання соціальної диференціації. Увага акцентувалася на тому, що слов’яни споконвіку займалися землеробством, дотримувалися патріархальних відносин, мали високий рівень розвитку освіти, “якого багато народів до цих часів ще не досягнули” [236, с. 21–22].

Невеликі за обсягом відомості про стародавнє минуле слов’ян, Б. Дідицький подав у праці “Народна історія Русі” (Ч. I., 1868 р.) [105]. Історик був прихильником концепції автохтонного походження слов’ян. Він переконував, що “слов’яни споконвіку займали своїми поселеннями більшу половину Європи” [105, с. 2]. Прикметно, що скіфів і сарматів науковець також відносив до предків слов’ян. Етнонім “слов’яни” учений інтерпретував як “люди словесні, які вміють говорити” [105, с. 2]. “Після воєнних походів, – читаємо у Б. Дідицького, – наші предки стали прославлятися і називалися слав’янами, тобто славні. Але для нас однаково чесно походити чи від слов’ян чи від слав’ян” [105, с. 2]. Як і більшості тогочасних істориків, Б. Дідицький акцентував на мирному характері давніх слов’ян, їх гостинності, стверджував, що “тоді в Європі було ще інше таке, як наші предки, сильне германське плем’я” [105, с. 2].

Посилений науковий інтерес до стародавньої історії слов’ян спостерігаємо у славістичній спадщині Ф. Свистуна. Історик був прихильником азійської теорії походження слов’ян. Згідно його концепції, слов’яни переселившись з Азії до Європи, зайняли територію над середнім Дунаєм і долиною східних Альп, де проживали під іменем генетів/вендів [162, с. 313]. З

постійного місця проживання вони у IV ст. до н. е. були витиснуті кельтами і поділились на три частини. За інтерпретацією Ф. Свистуна, одна частина слов'ян під іменем венетів оселилась у північній Італії і була романізована. Завдяки зв'язкам з греками і римлянам, венети досягли високого рівня розвитку культури [162, с. 314]. Окрім цього у італійських венетів збереглись спогади про їх батьківщину в Азії [162, с. 301]. Друга частина слов'ян перейшла Карпати і в Східній Європі розселилась під іменем сарматів [162, с. 290]. Третя частина слов'янського народу (руси) разом з кельтами “вбилась клином в германський мір” та поширилась над Одрою і її притоками до Балтійського моря [162, с. 289–290]. Ф. Свистун окремо зупинився на розселенні племен ругів (русів) в районі острова Рюген (Ругія) та прилеглих територіях, котрих він відносив до західної гілки слов'ян. У цьому контексті він ставив перед собою запитання: “чи були всі народи, які населяли Германію в перших роках християнства германами? Є підозрілою німецькість ругів, вандалів і франків” [162, с. 170]. У висновках Ф. Свистун переконливо стверджував, що давні руси були слов'янами і їх історія перебуває в тісному зв'язку з слов'янською історією [162, с. 313]. Дослідник подав своє бачення стосовно відсутності свідчень про русів, як слов'янського народу. За його переконанням, Константин Багрянородний не називав русів слов'янами, оскільки у них не було “славянній” – тих окремих общинних одиниць” [162, с. 127]. Балтійські руси, хоч також слов'яни, але мовою, стилем життя і політичним побутом, відрізнялись від новгородських і придніпровських слов'ян. Тому, вони виступили як самостійний народ, який займався тільки торгівлею і воєнною справою [162, с. 127]. Проблема походження русів, на думку Ф. Свистуна, полягає в тому, що, “балтійсько-слов'янський світ передчасно загинув, а з ним зникли сліди його культури” [162, с. 171]. Досліджуючи стародавню історію слов'ян, Ф. Свистун помітив, що слов'янські племена в стародавності не усвідомлювали належності до одного етнографічного простору. Він вважав, що етнонім “слов'янин” прийняло характер загальності для всіх слов'янських племен лише після утвердження християнського богослужіння Кирилом і Мефодієм, “так, що

тих слов'янських апостолів потрібно вважати першими панславістами” [162, с. 126–127].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Стародавня історія слов'ян була предметом посилених досліджень А. Петрушевича, О. Партицького, І. Вагилевича. Я. Головацького. Значно менше цьому періоду наукової уваги приділили Д. Зубрицький, І. Шараневич, Б. Дідицький. У зазначених працях українських учених Східної Галичини спостерігаємо помітний вплив чеської, польської та російської історіографії кінця XVIII–XIX ст.

- Окрім науково-пізнавальних мотивів, інтерес українських учених до стародавньої епохи слов'янських народів зумовлювався поширенням у Східній Галичині ідеологій панславізму та слов'янофільства. Конкретним виявом впливу цих двох ідейно-політичних течій стала присутня у працях істориків теза про спільність походження усіх слов'ян. Зазначене твердження певною мірою пояснює чому українські науковці Східної Галичини XIX ст. детально не досліджували етногенез окремого слов'янського народу.

- Дослідження стародавньої епохи мало й соціальне замовлення, оскільки з початком національного відродження слов'ян виникла потреба обґрунтувати рівність “слов'янського світу” з романо-германською цивілізацією. Українські учені Східної Галичини XIX здійснили вагомий внесок у формування слов'янської цивілізаційної ідентичності. Науковці наголошували, що слов'янські народи у стародавності перебували на одному культурному рівні поряд з греками, римлянами, німцями. У наукових працях українські історики визначили характерні ознаки слов'янської цивілізації – патріархальний устрій, високий ступень розвитку культури та освіти, хоробрість й доброзичливість характеру слов'ян.

- Українські учені Східної Галичини XIX предків слов'ян вбачали у племенах, які заселяли тодішній стародавній європейський континент, передусім у фрако-іллїрійцях (І. Вагилевич), гето-фракійцях (О. Партицький), скіфах, сарматах, кіммерійцях (Б. Дідицький, О. Партицький, І. Шараневич,

А. Петрушевич). Дослідники XIX ст. не змогли довести наукову спроможність висловлених гіпотез з проблеми етногенезу слов'ян. Наукові положення та висновки їх досліджень з цього предмету виявились сумнівними й недостатньо аргументовані. Це пов'язане передусім з відсутністю в цих учених фахової історичної освіти, належної джерельної бази та відповідної методології дослідження.

- Іван Вагилевич вивчав територію розселення слов'ян, їх відносини з Візантійською імперією та аварами. Однак його праця – “Виведення початків слов'ян від фрако-іллїрійців” не мала впливу на зарубіжне та українське історичне слов'янознавство XIX ст., оскільки так і не була опублікована у повному обсязі.

- У праці “Споръ о Варягахъ и началѣ Руси” Ф. Свистун визначив територію розселення ругів (русів), яких він відносив до західних слов'ян. Погляди дослідника були його спробою відмовитись від німецького чинника у державотворенні слов'янських племен, довести політичний потенціал слов'ян. Заснована ругами Балтійська Русь розглядалась Ф. Свистуном як рівноправна романо-германській цивілізації, що свідчило про слов'янофільські переконання історика.

3. 2. Проблеми історії західних слов'ян у працях галицьких науковців

Українські учені Східної Галичини здійснили власний внесок у розробку ключових питань історії Польщі та Чехії періоду середньовіччя та раннього нового часу. Меншою мірою у працях науковців представлена історія Словаччини. Посилена наукова увага до цих народів зумовлювалась рядом чинників. Зокрема, галицькі українці, як і західні слов'яни, входили до складу однієї держави – Австрійської (Австро-Угорської) імперії, українські дослідники ХІХ ст., як відомо, підтримували контакти з представниками західнослов'янських народів. Зазначені фактори посилювали науково-пізнавальний інтерес українських учених до історії сусідніх країн та викликали потребу вивчення минулого цих слов'ян.

Історія західних слов'ян широко представлена у славістичній спадщині І. Вагилевича та А. Петрушевича. І. Вагилевич окремі аспекти історії цих слов'янських народів висвітлював у дослідженнях – “Виведення початків слов'ян від фрако-іллрійців” [21], “Хронологія історичних подій чеського народу за 453–1784 рр.” [30], “Про давні польсько-моравські зв'язки” [180], “Історія польського народу від 1058 до 1090 року” [268, с. 68]. А. Петрушевич західним слов'янам присвятив спеціальні праці “Краткое историческое извѣстіе о

введенні христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодія” [150] та “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ” [149]. Також чималий дослідницький інтерес до проблем історії західних слов’ян, зокрема діяльності Кирила й Мефодія, проявив І. Шараневич та Я. Головацький.

Антон Петрушевич звернув увагу на особливості утворення держави Само. Виникнення першої держави слов’ян, на думку А. Петрушевича пояснюється зовнішніми чинниками, – а саме з агресивною військовою діяльністю аварів і франків. Дослідник висловив сумніви стосовно франкського походження правителя Само. Ім’я “Само” А. Петрушевича виводив від кореня слова “сім’я”. Для порівняння він наводив імена слов’янських правителів – “Семовит”, “Семомисл” [152, ч. 33]. Все ж, у поставленому питанні. А. Петрушевич не зміг запропонувати цілісного і вичерпного бачення цієї проблеми, однак заслуговують на увагу його прагнення відійти від однобічної франкської теорії і німецького фактора в утворенні держави Само.

Процес раннього державотворення у Чехії, Польщі та Словаччини не знайшов ґрунтового висвітлення в наукових працях А. Петрушевича. Однак, він стверджував, що не скоріше, як на початку IX ст. згадується Моравія, яка отримала назву від р. Морави. Дослідник писав про нітранського князя Прибіна (805–860), міжусобиці перших чеських князів, їх боротьбу за владу. Зародження державності в Чехії і Польщі А. Петрушевич пов’язував з потребою власної оборони від німецької військової агресії [149, с. 9]. А. Петрушевич побіжно, в декількох тезах, згадав про Моймира I (795–846), династію Пржемисловичів. Зауважив, що вони прийняли королівський титул [52, арк. 177–179].

Історія Польщі та Чехії ґрунтовно висвітлена у працях І. Вагилевича. У статті “Про давні польсько-моравські зв’язки” науковець проаналізував процеси раннього державотворення Польської держави [180]. Вивчаючи політичну діяльність польських князів – П’яста, Земовіта та Лешка дослідник слушно зауважував, що “Хроніка Галла Аноніма” відомості про цих князів подає лаконічно та загадково [180, с. 66]. І. Вагилевич запропонував власну

гіпотезу етнічного походження Земовіта та Лешка. “Земовіт не є ким іншим, як Святополком князем Великоморавським, а Лешек – найстаршим сином Святополка – Моймиром” [180, с. 66]. Ім’я польського князя Мечислава (935–992), І. Вагилевич виводив від давньослов’янського “месть”. Дослідник підкреслював, що польські й зарубіжні джерела не називають його Мечиславом, а тільки Местком, Месхом, Меском, Місіком, Місаком і Місунгом. Звідси – ім’я польського князя потрібно вживати у формі Местко, яку використав ще Галл Анонім [268, с. 65–67].

Іван Вагилевич досліджував поширення католицизму в Польщі, яке розглядав крізь призму німецько-польського протистояння, німецької національної та релігійної пропаганди X–XI ст. Дослідник висвітлив причини й особливості прийняття Польщею християнства латинського обряду. Він акцентував на негативній релігійній політиці католицького духовенства, використання аморальних принципів для досягнення мети. Як приклад, І. Вагилевич наводив особистість краківського єпископа Станіслава (1030–1079). На його думку, католицька церква безпідставно канонізувала єпископа, а його мучеництво трактував як покарання за злочин. У релігійній діяльності єпископа І. Вагилевич вбачав зраду короля і польського народу [268, с. 65–67].

Чільне місце в історико-славістичній спадщині І. Вагилевича займає історія Чехії. У праці “Виведення початків слов’ян від фрако-іллїрійців” учений подав відомості про державу Само, окремі аспекти політичної історії чеських племен у VII–IX ст. [21, арк. 270–275]. Однак, аргументуючи окремі положення, учений використовував свідчення з фальсифікованих писемних пам’яток – Зеленогорського і Краледворського рукописів, що відповідно зменшує їх наукову вартість. І. Вагилевич взяв безпосередню участь в дискусії визначення кордонів Великої Моравії в період її найбільшого територіального піднесення. Історик переконував, що її владу, окрім власне Моравії та Хорватії, визнавала Чехія, Північна Сербія, наголошував на приналежність до неї Магдебурга та Малої Польщі [268, с. 65–67]. У цьому контексті, І. Вагилевич проаналізував боротьбу князів Ростислава (846–870) та Святополка (870–894) за

престол у Великій Моравії. Також історик досліджував військові конфлікти Святополка з болгарами та королем східних франків Арнульфом Каринтійським (850–899) [180, с. 66–67].

Український науковець висвітлив стосунки Чехії, Словаччини з Священною Римською імперією (Німеччиною), Польщею, Угорщиною у період XI ст. Окрім цього, у поле дослідницької уваги І. Вагилевича потрапили феодальні війни, боротьба Спитігнева II (1055–1061) проти релігійної і політичної експансії Німеччини, військове протистояння між Чехією і Польщею за Сілезію. Характерно, що інтерпретація І. Вагилевичем відносин слов'янських народів з Німецькою імперією має негативний відтінок. Німеччина розглядається як ворог слов'янських народів. У цьому контексті І. Вагилевич критикував Вратислава II (1032–1092) за його пронімецьку політику, надмірну лояльність до німецького імператора Генріха IV (1050–1106) [268, с. 68–69].

В “Хронології історичних подій чеського народу за 453–1784 рр.” І. Вагилевич у лаконічній формі та хронологічному порядку виклав історію Чехії до кінця XVIII ст. Науковець висвітлив основні політичні події країни – правління представників династії Пржемысловичів до 1310 р., а згодом – династії німецьких Люксембургів [30, арк. 10–15]. І. Вагилевич коротко проаналізував гуситський рух у Чехії, розгром турками чесько-угорського війська у 1526 р., період Тридцятилітньої війни на території країни та її входження до складу Австрії [30, арк. 15–29]. Отже, І. Вагилевич досліджував ключові проблеми історії західних слов'ян доби середньовіччя та раннього нового часу.

Українські учені Східної Галичини – А. Петрушевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, І. Шараневич вивчали кирило-мефодіївську проблематику, що включає дослідження життя і діяльності слов'янських просвітників – Кирила та Мефодія.

Особливе місце кирило-мефодіївська проблема займає в історико-славистичній спадщині А. Петрушевича. З цієї теми йому належить

узагальнююча праця під назвою “Краткое историческое извѣстiе о введенiи христiанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодiя” (1882 р.) [150]. А. Петрушевич справедливо наголошував, що iсторичне дослідження дiяльностi апостолiв важливе не тiльки для церковної iсторiї, але актуальне для слов’ян у полiтичному i культурному контекстi, оскiльки iз запровадженням християнства розпочинається нова епоха в iсторiї слов’янських народiв, утворилися слов’янські держави i виникла перша слов’янська писемнiсть. Завдання, яке ставить перед собою автор – подати короткий нарис введення християнства схiдного обряду в чеських та польських землях [150, с. 3]. Отже, А. Петрушевич усвідомлював важливiсть цiєї славістичної проблематики i застосував комплексний пiдхiд до аналізу поширення християнства серед захiдних слов’ян.

Дослiдник запропонував власну гiпотезу стосовно створення слов’янського алфавiту. А. Петрушевич наголошував, що глаголицю винайшов Кирило [153, с. 7]. Вже, кирилиця, на його думку, виникла шляхом доповнення грецького алфавiту слов’янськими лiтерами з глаголицi. Дослiдник був впевнений, що такі змiни мiг зробити учень апостолiв – Климент Охридський, котрий i назвав її так на честь свого учителя – Кирила [150, с. 75]. Зазначеної гiпотези походження кирилицi дотримувались В. Ягич, В. Щепкiн та iн. Додамо, що дискусiя про походження слов’янського письма, участь Кирила, Мефодiя, Климента Охридського у створеннi глаголицi та кирилицi залишається вiдкритою в сучаснiй славістицi.

Не менш дискусiйним у славістицi другої половини ХІХ ст. постало питання про так званi “руські письмена”, якi згадуються у “Житiї св. Кирила”. Iнформативне значення наведеного повiдомлення важко переоцiнити. Воно засвiдчує, що в Київській Русi часiв Аскольда (60-тi роки ІХ ст.) уже були християни, мали Євангелiє i Псалтир, написанi “руськими” лiтерами. Усi цi свiдчення суперечили поширеним уявленням, що слов’яни до Кирила й Мефодiя не мали своєї писемностi i тому викликали посилений дослiдницький

інтерес наукової громадськості [399, с. 4]. Вивчаючи зазначену проблему, А. Петрушевич вважав, що “руські письмена”, віднайдені Кирилом у 861 р. в Херсонесі, мали готське походження. “У Криму, – читаємо у дослідника, – св. Кирило знайшов письмо потомків готів, які називали себе русами, звідси – руські письмена” [153, с. 9]. Міркування А. Петрушевича з цієї проблематики не відзначились оригінальністю, оскільки раніше гіпотезу про готське походження “руських письмен” висловив П. Шафарик та Є. Голубинський. Додамо, що про зв’язок знайденого Кирилом письма та мовою готів писали учені кінця XIX – 60-х рр. XX ст. – Г. Малишевський, П. Фортунатов О. Соболевський, В. Васильєвський, Ф. Дворнік, П. Лавров та ін. [399, с. 6–8].

Антон Петрушевич проаналізував особливості прийняття християнства слов’янськими народами. На думку ученого, успішність поширення християнства в Болгарії стала відомою в Паннонії і Великій Моравії, тому після повернення Кирила з Хозарської місії, апостоли у 862 р. були відправленні до Великої Моравії [150, с. 71–72]. За інтерпретацією А. Петрушевича, чеський князь Боржівой разом з дружиною Людмилою, знаходячись у дворі великоморавського князя Святополка, прийняли християнство східного обряду. На підтвердження власної думки, науковець використовував свідчення Козьми Празького, латинські й слов’янські писемні джерела XIII–XIV ст., у яких згадується про цей факт [150, с. 4]. Проте є певні розбіжності у даті хрещення чеського князя. Козьма Празький переконував, що Боржівоя у 894 р. охрестив Мефодій, однак, як слушно наголошував відомий дослідник А. Власто, ці твердження виключають одне одного: достеменно відомо, що Мефодій помер у 885 р. [214, с. 112]. Згідно гіпотези цього ученого, дата хрещення чеського князя припадає на середину 870-х років, а не на 880-ті рр. [214, с. 112]. Слід відзначити, що А. Петрушевич хрещення Боржівоя відносив до 874 р., що певною мірою відповідає поглядам А. Власто [150, с. 7].

Посилений дослідницький інтерес А. Петрушевича спостерігаємо і до проблеми прийняття християнства в Польщі. Ключовим пунктом міркувань дослідника є його твердження про існування християнської релігії східного

обряду ще до прийняття католицизму Мешком I в 966 р. [150, с. 19]. Як аргумент, науковець використовував свідчення “Житія св. Мефодія”, де вказується, що Мефодій вислав у польські краї своїх проповідників віри. Проте, А. Петрушевич слушно зауважував, що “коли і кого вислав св. Мефодій в джерелі не вказується. Будь-які конкретні імена місіонерів є пізнішою невдалою видумкою” [150, с. 14]. Учений переконував, що сина П’яста – Земовіта (861–892) охрестили посланці (котрі згадуються в “Хроніці Галла Аноніма”) великоморавського князя Святополка. Земовіт ще був охрещений немовлям, або на сьому році життя [150, с. 16]. “Через те, що Попель не прийняв християнство, – писав історик, – його позбавили князівського престолу. Земовіт став родоначальником династії П’ястовичів” [150, с. 20]. Князювання Земовіта співпадає з місіонерською діяльністю Кирила і Мефодія у Великій Моравії, коли війська Святополка зіткнулись на півночі не тільки з землями чеського князя Борживоя, але також з Привіслянською областю Земовіта, “що без сумніву, – на думку А. Петрушевича, – було приводом прийняття християнства по греко-слов’янському обряду і можливо вступу в тісний політичний союз зі Святополком проти Німеччини, яка прагнула слов’янські народи не тільки в політичному, але і в церковному відношенні собі підкорити” [150, с. 20]. Як бачимо, антагонізм між слов’янською і німецькою цивілізаціями А. Петрушевич фіксував ще у IX ст., а в діяльності Святополка і Земовіта вбачав взірець консолідації військово-політичних сил проти Німеччини, що відповідало панславістським і слов’янофільським переконанням науковця.

Антон Петрушевич подав своє бачення стосовно відсутності писемних історичних джерел, які б підтверджували прийняття в Польщі християнства східного обряду. За його словами, окремі польські літописці, історики не знали того факту, – інші тенденційно мовчали тому, що це б суперечило латинській ієрархії [150, с. 20]. Хрещення Мешка I в 966 р., А. Петрушевич трактував як “перехрещення з праотцівсько-грецького, на латинський обряд” [150, с. 26].

За відсутності історичних джерел, А. Петрушевич не зумів відшукати інформації про перших слов'янських єпископів у Великопольщі при перших П'ястовичах (до Мешка I). Перший краківський єпископ Прохор (Прохір). Історик датує його посвячення в єпископи 951 р., а смерть єпископа відносить до 986 р. – коли ще не було латинських єпископів ні в Чехії, ні в Польщі. “Тому, – писав учений, – краківський єпископ з грецьким ім'ям Прохір міг бути останнім краківським єпископом греко-слов'янського обряду з часів Мефодія” [150, с. 24–25].

Антон Петрушевич не міг оминати увагою протистояння Мефодія з латинським духовенством. Початок протистояння з духовенством, передусім з німецьким, А. Петрушевич фіксував з часу посвячення Мефодія в архієпископи. Згідно переконань А. Петрушевича, велика повага і любов західних слов'ян до просвітників, чергувалась з ненавистю німецького духовенства, котрі вважали, що шляхом введення слов'янського богослужіння і встановлення власної церковної ієрархії зміцниться державний устрій у всіх слов'янських державах [152, ч. 22]. Як бачимо, християнство східного обряду дослідник розглядав як потужний релігійний і політичний чинник консолідації слов'янських народів проти німецької експансії.

Український історик зауважив, що німецькому духовенству в Римі не вдалось захистити свої права на Паннонію, “тому вони іншим способом, – через Святополка прагнули ліквідувати Мефодія” [152, ч. 14]. У контексті протистояння з німецьким духовенством, А. Петрушевич побіжно згадав діяльність Коцела, боротьбу Ростислава з Святополком, ув'язнення та звільнення Мефодія з німецького полону. Науковець відзначив підтримку понтифіків Андріана II та Івана VIII в апостольській і просвітницькій місії Мефодія. Діяльність папи Івана VIII, “його мудрість і заснування західнослов'янської церкви” стала вагомою підтримкою Мефодія в його протистоянні з німецьким духовенством. Проте, вже папа Стефан V підтримував Віхінга і його політику в переслідуванні Мефодія та учнів. А. Петрушевич був переконаний, що Стефан V знав про поступки, які надав

Андріан II та Іван VIII Мефодію, однак новий папа вже звертав увагу на обставини, які склались у політичних та релігійних відносинах Великоморавської держави з німецькими князями [152, ч. 20]. “Папа Стефан, – писав А. Петрушевич, – був змушений уступити натиску німецьких князів Карла Товстого і Арнульфа, котрі боялись мати за сусідів сильну слов’янську державу, щоб вони внутрішньо не скріпились слов’янською ієрархією і таким чином звільнились б від німецького політичного і релігійного впливу” [152, ч. 18].

Діяльність Віхінга також потрапила у поре наукової уваги А. Петрушевича. У його рецесії, єпископ поставав як агент німецько-латинського духовенства. Віхінг мав бути помічником архієпископа, проте переслідував і поширював недостовірну інформацію в Рим на Мефодія. А. Петрушевича бачив елементарне непорозуміння слов’янського апостола з Віхінгом. “Мефодій міг говорити з полководцями диких степів, але з Віхінгом не зміг знайти спільної мови” [152, ч. 16]. Віхінга підтримував Святополк і баварське духовенство. Основне звинувачення Мефодію зі сторони німецького духовенства полягало в порушенні символу віри [152, ч. 14–15]. Віхінг став головним винуватцем ліквідації християнства східного обряду в західних слов’янах, яке залишилось без ієрархії, коли помер святий Мефодій [152, ч. 13]. Ліквідувавши здобутки святих братів, Віхінг тим самим сприяв політичному послабленню новоствореного Моравського князівства. Також з ліквідацією східного обряду на півночі Моравії, чеські й польські слов’яни, які вступили в церковний зв’язок з Німеччиною, звільнились від моравського політичного та релігійного впливу [152, ч. 20]. У тому контексті А. Петрушевич звернув увагу “на доблесності чесько-моравського народу, який постраждав від гуситських смут і він був би від них вбережений, якби не було б ліквідовано богослужіння Мефодія. Їм була зроблена кривда в державному і політичному відношенні” [152, ч. 22]. А. Петрушевич був переконаний, що насильницька ліквідація слов’янського богослужіння у західних слов’ян і водночас введення латинського обряду, спричинили в слов’янських народах масове невдоволення.

Однак він слушно зауважив, що після ліквідації східного обряду, латинське духовенство погодилося щоб в Празі і Кракові латинське богослужіння слов'янською мовою відправляли о. Бенедикти, яке в Кракові було до XV ст. [152, ч. 13].

Антон Петрушевич вивчав проблему знаходження місця поховання Мефодія. З цією метою дослідник помістив в журналі “Слово” наукову розвідку “Где умер св. Мефодий?” [152]. А. Петрушевич наголошував, що вказана проблема до цього часу не вирішена. На його думку, віднайдення могили Мефодія – це загальнослов'янське питання і має вирішуватись не тільки чеськими, але й ученими з інших слов'янських країн. А. Петрушевич не погоджувався з думкою чеських науковців, насамперед з Ф. Палацьким, П. Шафариком, що Мефодій помер у моравському місті Велеград. У його інтерпретації, вищезгадані учені прагнуть віднести поховання Мефодія до національної, чеської спадщини. Науковець переконував про нерозривний зв'язок між висунутою гіпотезою чеських дослідників та з фальсифікованими даньочеськими писемними пам'ятками – Краледворським та Зеленогорським рукописами, оскільки у двох зазначених наукових дискусіях їх апологетами були одні й ті ж самі представники – Ф. Палацький та П. Шафарик. “Вони думали, – писав А. Петрушевич, – піднести давнє політичне і культурне значення всього чесько-моравського народу в слов'янському світі” [152, ч. 3–4]. Учений, вирішуючи проблему знаходження місця поховання Мефодія, полемізував уже з зазначеними Ф. Палацьким, П. Шафариком, а також з В. Григоровичем, І. Срезневським. Водночас, досліджуючи вказану проблему, А. Петрушевич опирався на наукові розвідки Й. Добровського, В. Копітара, Ф. Міклошича. Потрібно відзначити, що у власному історико-славістичному дослідженні учений продемонстрував широку обізнаність з науковою літературою у галузі цієї проблематики, її детальний аналіз та критику.

Згідно переконанням А. Петрушевича, чеські дослідники, що підтримують концепцію про знаходження могили Мефодія у Велеграді роблять це з патріотичних мотивів – який є невід'ємною складовою їхньої національної

історичної науки. За його словами, вже Й. Добровський робив чеському історику і єпископу Іоану Дубравицькому зауваження, що він з патріотизму розширив кордони Великоморавської держави за часів правління Святополка [152, ч. 3–4]. У зв'язку з цим, А. Петрушевич обґрунтував власну гіпотезу знаходження місця поховання Мефодія. Він локалізував поховання Мефодія у стародавньому місті Мосбург (Мозабург), що у Паннонії [152, ч. 22]. Як аргумент, А. Петрушевич використовував наукові висновки із цієї проблеми В. Копітара. “Критичний В. Копітар, – читаємо у дослідника, – нічого не говорив, що Велеград був столицею Мефодія, але він догадувався, що в Мосбурзі – задунайських містах потрібно шукати велику, тобто катедральну церкву, де похований Мефодій” [152, ч. 22]. Вже у своїй концепції, А. Петрушевич поглибив та значно доповнив тезу В. Копітара. Він визначив особливості релігійного становища Мосбургу за часів Мефодія, дослідив значення міста – як політичного і християнського центру Паннонії. У цьому контексті, не можна оминати погляди ученого на просвітницьку діяльність Мефодія в цьому регіоні. А. Петрушевич визнав, що християнство латинського обряду в Паннонії було прийнято ще до апостольської місії солунських братів. Історик з цього приводу писав: “Паннонія, яка межувала з Німеччиною, була вже перед приходом Мефодія, латинськими місіонерами із зальцбургської архієпископії навернена в християнство” [152, ч. 22]. Однак, у 860 р. князем Паннонії став Коцел (833–876), “який вирішив для блага слов'янського народу і християнської віри перервати церковні відносини з латинським зальцбургським архієпископом” [152, ч. 13]. Тому на прохання князя Коцела, Мефодій після повернення з Риму у 869 р., залишився в Паннонії. Мосбург став архієпископською столицею Мефодія [152, ч. 8].

Антон Петрушевич доводив, що саме Мосбург, а не Велеград був архієпископською столицею Мефодія і там знаходиться могила просвітника слов'ян. Аргументи А. Петрушевича на підтвердження власної гіпотези заслуговують детальної характеристики. Український учений заперечував тезу чеського дослідника Б. Дудика, котрий вважав, що Мефодій не мав постійної

архієпископської столиці. Згідно переконань українського науковця, Мефодій в 869 р. залишився в Мосбурзі, оскільки Моравія в цей час була зайнята у війні з німцями. Звідси – архієпископ не міг у вказаний період перебувати у Велеграді [152, ч. 8]. Вже з приєднанням Паннонії і виникненням Великої Моравії, не було б потреби відправлятися Мефодію до столиці Моравії, оскільки за бажанням князя Святополка там був німецький єпископ Віхінг. “Коли б Мефодій, – стверджував А. Петрушевич, – пішов в Моравію то у Паннонії, яка відома числом християн і церков, не залишилось б ні одного слов’янського святого” [152, ч. 8]. Водночас науковець був переконаний, що Мефодій без дозволу папи Римського не міг залишити столицю в Паннонії, для якої він на прохання князя Коцела був призначений [152, ч. 10]. А. Петрушевич зауважував, що дискусія навколо питання знаходження могили Мефодія може бути зумовлена проблемою локалізацією Моравії і Паннонії. “Потрібно наголосити, – читаємо у дослідника, – що під областю Моравія не розуміється австрійська Моравія, де нині знаходиться Велеград – а давня Велика Моравія, яку нижню частину складало Блатненське князівство (Нижня Панонія). Тому, дійсно виглядало, що Мефодій помер в Моравії, хоч мощі його знаходяться в Мосбурзі – в давній Паннонії” [152, ч. 10]. Досить оригінально А. Петрушевич інтерпретував згадку в болгарській легенді XIII ст. про Моравію. У цьому випадку він трактував Моравію не як область – а як місто. Дослідник переконував, що місто Моравос (Моравія) і є тим Мосбургом [152, ч. 11].

У Мосбурзі Мефодій проводив апостольську і просвітницьку діяльність, переклав Святе письмо і літургічні книги з грецької мови на слов’янську. А. Петрушевич припускав, що учні архієпископа допомагали йому перекладати книги. Особливо він відзначив працю учня Мефодія – Горазда, котрий був жителем Мосбурга і володів місцевим паннонським діалектом [152, ч. 22]. Мефодій в Мосбурзі відслужив першу слов’янську літургію, яку історик датував 870 р. “Поміщення кафедри в Мосбурзі, а не в дальшій прикарпатській Моравії, – читаємо у дослідника, – не могло не турбувати німецьких єпископів і

німецького духовенства, яких так нагло залишили поживи та місіонерства в сусідній Слов'янщині” [152, ч. 22].

Чималий дослідницький інтерес в А. Петрушевича викликала проблема локалізації Мосбургу [152, ч. 26–27]. Він вважав, що місто по-слов'янськи називалося Каон або Калан-град, а в XIX ст. мало угорську назву Салавар. Місто розташоване на гирлі річки Сала, яка впадає до Блатонського озера, в Саладському комітаті, в задунайській, західній частині угорської землі [152, ч. 22]. Проаналізувавши писемні джерела зі згадкою про м. Каон, А. Петрушевич не погоджувався з твердженням уже згаданого Б. Дудика, що назва Каон є пізнішою та недостовірною українською легендою. На підтвердження своїх міркувань, галицький науковець використав дослідження М. Погодіна, котрий під Каоном також розумів місто Мосбург [152, ч. 26–27]. Мосбург з наступом угорців у 900–907 рр., як центр християнства був знищений. З часів угорського короля Стефана, м. Салавар згадується в 1019 р., коли король там заснував монастир о. Бенедиктів [152, ч. 35]. Згідно дослідження А. Петрушевича, м. Салавар у другій половині XIX ст. мав розміри невеликого сільського поселення, де на пагорбі, оточені ровом, збереглися укріплення Мосбургу та фундамент замку Коцела [152, ч. 32].

Запропонована А. Петрушевичем концепція про знаходження місця поховання Мефодія у м. Мосбург не отримала подальшого розвитку в пізніших наукових працях із цієї проблематики. В цілому питання знаходження поховання слов'янського просвітника так і не була вирішена до 80-х рр. XX ст. Більшість сучасних славістів підтримують міркування чеського археолога З. Кланіци, котрий у 90-х рр. минулого століття локалізував могилу Мефодія у поселені Микульчице (Чехія) [206].

Антон Петрушевич досліджував становище християнства східного обряду після смерті Мефодія. Згідно твердження А. Петрушевича, східний обряд найбільшого розквіту в Чехії досягнув за період князювання Болеслава I (935–967). Відтак, чеська земля, маючи слов'янське, – біле і чорне духовенство, вже через сто років мала мати слов'янських єпископів, які б посвячували

священиків [150, с. 7]. Відповідно до гіпотези ученого, Мефодій, як архієпископ, міг висвятити 4 або 5 єпископів [150, с. 54]. Однак, дослідник слушно відзначив, що за правління Болеслава II (976–999) вже поширюється латинське богослужіння. У Чехії поступово ліквідовується греко-слов'янський обряд, особливо з часів празького єпископа Войтеха (983–997) і введення латинського обряду, як панівного, з такою ж ієрархією у X ст.” [150, с. 7]. Остаточна ліквідація православної релігії в Чехії відбулась у кінці XIII ст. [150, с. 59].

Досліджуючи кирило-мефодіївську проблему, А. Петрушевич звернув увагу на долю учнів та послідовників Кирила і Мефодія, проаналізував їх діяльність крізь призму протистояння з латинським духовенством. Дослідник переконував, що учні Мефодія: Горазд, Климент, Наум, Ангелар і Савва після свого вигнання, втекли в Болгарію, де ввели там в богослужіння слов'янську граматику [152, ч. 23].

Український учений спробував пов'язати християнство в Білій Хорватії (у тому числі і в Галичині) з учнями Кирила і Мефодія. Дослідник пропагував тезу, що західні хорвати з другої половини IX ст. належали до Великої Моравії, тому в цьому регіоні проповідниками Мефодія вже було введено християнство східного обряду [150, с. 22]. А. Петрушевич намагався подати власну інтерпретацію твердження Константина Багрянородного, який підкреслював, що за часів його правління (945–959) Біла Хорватія не була охрещеною. На думку українського науковця, така “історична похибка” зумовлена тими обставинами, що візантійський імператор сповідував християнство східного обряду, тим часом, на територію Білої Хорватії із Священної Римської імперії поширювався латинський обряд. “По-цій причині, – читаємо у А. Петрушевича, – грек Константин не признавав хорватів за істинних християн, подібно до того, як латино-німецькі письменники називали поляків до часів польського князя Мешка також язичниками” [150, с. 43]. Латинсько-польські духовні особи ще в XV ст. називали галицьких українців поганями, не визнаючи православної релігії. Слід підкреслити, що процес поширення християнства вже у Східній

Хорватії А. Петрушевичем потрактований неоднозначно. Згідно тверджень історика, коли Західна Хорватія була християнізована з часів завоювання Святополка, то східні хорвати залишалися ще язичниками [150, с. 52]. Проте, учений зауважував, що на території Східної Хорватії християнська релігія поширювалася з Візантії, а пізніше – з Великої Моравії [150, с. 51]. А. Петрушевич був переконаний в тому, що християнізація Червенських міст князем Володимиром відбувалася так швидко завдяки наявності в населення певних знань і уявлень про християнську релігію [150, с. 43].

Смерть Мефодія, ліквідація богослужіння слов'янською мовою розцінювалась А. Петрушевичем як комплексна національна катастрофа для усіх слов'янських народів. У цьому історик бачив своєрідний цивілізаційний розкол між західними і східними слов'янами. Західні слов'яни під тиском Німеччини, латинської ієрархії, латинського обряду з'єдналися з заходом і Римським престолом. Східні слов'яни – затримали греко-слов'янський обряд. “З встановленням латинського богослужіння у західних слов'ян, – підкреслював А. Петрушевич, – стали ті ж підпадати під німецький культурний вплив, з часом втратили свою національність і політичну самостійність” [152, ч 20]. Зберігши в цілісності слов'янське богослужіння, східні слов'яни скріпили тим самим свою політичну самостійність [152, ч. 20].

Антон Петрушевич стверджував про штучний релігійний кордон у ХІХ ст. між слов'янськими народами, закликав до об'єднання в слов'янському богослужінні. Прикметно, що дослідник у цьому єднанні провідну роль відводив Апостольському престолу. Як взірець, він наводив приклад з греко-католицькою церквою. Слов'янські народи мають об'єднатись проти німецького впливу. “Була б іронія, – писав А. Петрушевич, – коли західні слов'яни захистивши нині (у ХІХ ст. – Я. О.) свою національність, не скріпились б слов'янським богослужінням проти тих хто це богослужіння ліквідував. Тим би зруйнував штучний кордон “слов'янського світу” і тим би зблизив до Римського престолу і східні чисельніші слов'яни, які зберегли в цілісності спадщину св. Кирила і Мефодія” [152, ч. 16]. Вважаємо, що зазначене

твердження А. Петрушевича відображає його домодерний світогляд, оскільки не приймаючи нових політичних тенденцій XIX ст., науковець прагнув зберегти середньовічні релігійні традиції й використати їх як основу в об'єднанні слов'янських народів. Також пропонуючи західним слов'янам відмовитись від католицизму, А. Петрушевич, на нашу думку, прагнув таким чином розширити цивілізаційний простір “слов'янського світу”, адже православ'я (слов'янське, греко-слов'янське богослужіння за А. Петрушевичем) є ключовою його ідентифікаційною ознакою, що протистоїть католицькій, романо-германській цивілізації.

Кирило-мефодіївська проблематика входила в коло наукових зацікавлень Я. Головацького. У власних лекційних курсах дослідник писав про заслуги Кирила та Мефодія у поширенні слов'янської писемності, перекладах грецьких книг на слов'янську мову. В одній з неопублікованих лекцій з історії української літератури, професор висловив свої міркування стосовно автора кирилиці. На його думку, слов'янську абетку в 916 р. уклав учень Мефодія – Клемент Охридський, який був єпископом в Сербії [236, с. 24]. У лекціях Я. Головацький також згадував про поширення християнства у Великій Моравії, Хорватії, Чехії, Польщі. Підкреслив, з якими труднощами слов'янське богослужіння розширювало свої межі і потрапило на територію Східної Галичини, оскільки він був переконаний, що “Галицька Русь межувала з Великоморавською державою, – з діоцезією св. Мефодія” [104].

У відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника зберігається невелика за обсягом праця Я. Головацького “Новооткрытыя свѣдѣнія о св. Меѳодіи”, що датується 1881 р. [34]. Наукова розвідка ученого наповнена багатим фактичним матеріалом стосовно імен і прізвищ релігійних діячів і світських правителів, які згадуються в контексті діяльності Мефодія [325, с. 212]. Дослідження Я. Головацького ґрунтується на основі грамот, листів римських понтифіків Івана VIII та Стефана VI, що висвітлюють відомості про період ув'язнення Мефодія (870–873). Науковець наголошував, що у цих грамотах зображена

“дика безправність, яку допустили німецькі єпископи стосовно Мефодія, що пояснює долю раннього християнства та історію слов’ян” [325, с. 219]. Увагу Я. Головацького також привернули питання, пов’язані з релігійним протистоянням Мефодія і Віхінга [325, с. 212].

Кирило-мефодіївської проблематики побіжно торкнувся І. Вагилевич. У 1852 р. науковець видав рецензію на опублікований П. Шафариком рукопис XV ст. про діяльність слов’янського апостола Мефодія. Український учений відзначив позитивні сторони дослідження, однак заперечив міркування чеського славіста, що виданий рукопис про життя і діяльність Мефодія був частиною комплексної праці з цієї тематики. Водночас, І. Вагилевич зауважив, що згаданий рукопис використовував ще Нестор при дослідженні слов’янських звичаїв та обрядів [268, с. 68].

Діяльність солунських братів привернула увагу І. Шараневича. У “Руській читанці” історик помістив коротку біографію Кирила і Мефодія, в котрій звернув увагу на хазарську місію просвітника, віднайдення мощей Климента. За словами ученого, найбільшою заслугою Кирила і Мефодія є переклад Святого письма і церковних книг на слов’янську мову [171, с. 332–333]. І. Шараневич був переконаний, що Велика Моравія в часи правління Ростислава прийняла хрещення від німецького духовенства, “однак при відсутності науки на рідній мові, віра христова не вкоренилася в душу народу” [171, с. 333]. Східний обряд християнства, підкреслював учений, поширився не лише в Моравії, але і в Паннонії [171, с. 333].

Ісидор Шараневич проаналізував місію Кирила і Мефодія до Риму, наголосив на релігійній боротьбі братів з латинським духовенством. Хрещення Боржівоя і Людмили історик датував 874 р. [171, с. 335]. Він зазначав, що за правління Боржівоя, окрім слов’янської літургії, була введена і латинська. “Малоймовірно, – писав І. Шараневич, – що Мефодій, проживаючи в дружніх відносинах з Папою проти латинських обрядів виступав – навпаки, він латинським священикам в своїй єпархії і в самому дворі князя Моравського перебувати не забороняв” [171, с. 336].

Отже, кирило-мефодіївська проблематика в історико-славистичній спадщині І. Вагилевича, Я. Головацького, І. Шараневича, А. Петрушевича, представлена нерівномірно. Останньому з цієї тематики належить узагальнююча праця, у якій порушувались питання винайдення слов'янського алфавіту, християнської місії Кирила та Мефодія. А. Петрушевич висловив власні погляди стосовно локалізації поховання Мефодія, з'ясував долю учнів просвітника після його смерті. Дослідження з цієї проблематики інших, вищезазначених учених, обмежувались лише науковими статтями, рецензіями, які, однак, представляють для нас практичну цінність та свідчать про науковий інтерес цих істориків до кирило-мефодіївської проблематики.

Детального аналізу вимагає дослідження, у якому А. Петрушевич розкрив фальсифікацію давньочеських писемних пам'яток – Краледворського (далі – КР) та Зеленогорського рукописів (далі – ЗР). До середини ХІХ ст. КР та ЗР виступали одним із символів чеського національного відродження. Тексти мали велике пропагандистське значення і були спрямовані проти німецького політичного та релігійного впливу у слов'янських землях ХІХ ст. П. Шафарик і Ф. Палацький могли знати, про фальсифікацію писемних пам'яток, але промовчали з патріотичних мотивів. На відміну від КР який протягом тривалого часу не зазнавав критики, фальсифікація ЗР була розкрита учителем В. Ганки – Й. Добровським.

Погляди і уявлення на вирішення цієї важливої проблеми слов'янознавства А. Петрушевич виклав у синтетично-узагальнюючій праці “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ. Суде Любуши, Евангельскомъ отрывке св. Іоанна, Краледворской рукописи и подложныхъ чешскихъ глоссахъ въ пражской рукописи *Mater Verborum*” [149]. Ґрунтовна наукова робота присвячувалася Й. Добровському – “видатному трудівникові в слов'янському світі”, “першокласному філологові”, ученому, котрий “розкрив літературний обман”. В основі праці – критичний аналіз джерельного матеріалу, насамперед копії та оригінали давньочеських манускриптів, дослідження і наукові висновки учених з відповідного предмету. Серед відомих

славистів, на праці яких посилався А. Петрушевич були: Й. Добровський, В. Копітар, П. Шафарик, Ф. Палацький, В. Ганка, А. Патера, А. Врятко, К. Скворцов, А. Баум, І. Воцель, А. Вольтман, І. Машек, І. Гануш, А. Юнгман, М. Гатал, І. Срезневський [149]. Звісно, окремі учені з вище перелічених були ідейними опонентами А. Петрушевича. У дослідженні історик намагався вказати джерела, які використовував фальсифікатор, звернув увагу на мету фальсифікації, назвав недоліки пам'яток, що відповідно свідчило про час їх написання та особу автора.

Питання достовірності давньочеських писемних пам'яток А. Петрушевич вважав одним з ключових в історії та культурі слов'янських народів. Учений зазначав: “важко стояти осторонь або гордо ігнорувати проблему, яка є сьогодні під знаком питання” [149, с. 1]. Дослідник розумів далекоглядність своєї думки, з якою не погодяться окремі чеські учені й будуть захищати давність пам'яток, – як свідчення про високе освітнє та культурне становище чехів у VIII–IX ст. Можна погодитись з науковцем у тому, що дана слов'янська писемна пам'ятка, якщо й належить одному лише чеському народу, то вона проливає світло на культуру, освіту, міфологію, писемність усіх слов'ян у дохристиянську епоху.

Окрім відомих КР та ЗР, у поле зору історика потрапили інші чеські пам'ятки: “уривок з Євангелія від св. Іоана”, “Пісня під Вишеградом”, празький рукопис “*Mater Verborum*” [149, с. 1]. Дослідницька робота А. Петрушевича ґрунтувалася на засадах наукової істини та критичному опрацюванні рукописів. Учений вдало помітив в аргументації ідейних опонентів патріотизм, догматизм та використання софізмів [75, с. 319–320]. Вищевикладені методологічні принципи А. Петрушевича свідчили про використання ученим надбань тогочасної історичної науки та слов'янської філології.

Потрібно відзначити, що першочергове завдання історика полягало у доведенні гіпотези про фальсифікацію давньочеських рукописів, на другий план у дослідженні відходили особа/особи, які здійснили фальсифікацію. Помітне прагнення ученого аргументувати свою позицію “без образи

особистості, не відхиляючись від предмету дослідження” – слов’янських манускриптів. Зазначимо, що в сучасній історичній науці фальсифікаторами пам’яток прийнято вважати В. Ганку та І. Лінду.

Перш, аніж перейти до ґрунтовного аналізу наукового дослідження А. Петрушевича, доречно наголосити, що серед давньочеських пам’яток найменше уваги в розвідці ученого приділено КР достовірність якого заперечував, однак не знайшов достатньої кількості аргументів, які б підтверджували власне припущення. Така позиція автора цілком зрозуміла, адже якщо міф про достовірність ЗР був розвінчаний Й. Домбровським практично одразу після його відкриття, то історична доля КР залишалася не з’ясованою до кінця ХІХ ст.

Антон Петрушевич проаналізував манускрипти у палеографічному, філологічному та історичному аспектах. Вихідною тезою праці А. Петрушевича є його міркування про тісний взаємозв’язок давньочеських писемних пам’яток. На думку автора, КР, ЗР, “уринок з Євангелія від св. Іоана”, “Пісня під Вишеградом”, чеські літери в празькому рукописі “*Mater Verborum*” поєднані спільним фальсифікатором та стилем правопису [149, с. 54].

Найбільш оригінальними були погляди історика на сам процес фальсифікації. Для підробки давньочеських пам’яток, зокрема ЗР, “Пісні під Вишеградом”, автор використав давній пергаментний уривок, який старанно очистив від попереднього, латинського тексту – звідси зовнішність негладка і грубчаста та прирівнюється до простої шкіри. Невдалим наслідком видалення або виправлення латинських літер учений пояснював занадто розписані та розфарбовані давньочеські літери в рукописі [149, с. 45].

Згідно з міркуваннями А. Петрушевича, фальсифікатор не мав писемних латинських пам’яток сусідньої Німеччини, а використав англо-саксонський шрифт латинського алфавіту, який намагався пристосувати до давньочеського. “Використовуючи кириличні букви, – читаємо у А. Петрушевича, – автор таким способом намагався латинському письму надати слов’янський характер” [149, с. 27]. Причому, він здійснював не лише фальсифікацію літер в ЗР, а

також робив перебудову в словосполученні [149, с. 36]. Слушна думка історика – відтворити початковий латинський текст рукопису і порівняти його з іншими латинськими писемними пам'ятками відповідного періоду написання. Зрозуміло, що на такий метод не зважились б прихильники достовірності рукопису.

Учений акцентував на відсутності якісної копії рукопису, яка “не дає кожному любителю древностей зайнятися палеографічною частиною” [149, с. 40]. Неточності починаються вже з кольору чорнил, якими вона написана та розфарбована. Остаточне вирішення дискусійного питання можливе лише після детального огляду рукопису в оригіналі, – копія для критичного дослідження не годиться [149, с. 42]. З цією метою А. Петрушевич у 1875 р. відвідав музей в Празі, де зберігались манускрипти. Однак, директор установи встановив обмеження для детального аналізу ЗР. Історик остаточно переконався у фальсифікації рукопису, хоча, за його словами, він опрацьовував манускрипт не більше п'яти хвилин [149, с. 50]. Таким чином, А. Петрушевич здійснив наукове відрядження до Праги з метою ґрунтовно дослідити ЗР, однак бачимо, що міф про достовірність рукопису ще мав глибокі корені в останній чверті XIX ст. Будь-які посягання на заперечення його автентичності не приймалися, а дослідникам чинили перешкоди для об'єктивного аналізу писемної пам'ятки.

Предметом дискусії також був зелений колір літер рукопису. Згідно з інтерпретацією апологетів автентичності ЗР, чорне чорнило отримало зеленого вигляду внаслідок намагань Коваржа (він “відкрив” писемні пам'ятки) очистити рукопис від бруду і пилу водою. Засумнівавшись у такій гіпотезі, А. Петрушевич писав: “мені випадала нагода декілька десятків пергаментних уривків навіть XII ст., як латинського, так і кириличного письма витягнути з книжкового перепльоту, однак, очищаючи писемну пам'ятку вологою губкою з наклепки і нечистот, я ніколи не споглядав перетворення чорного чорнила в зелений колір” [149, с. 44].

Антон Петрушевич подав власне розуміння тези захисників ЗР про безсумнівну цінність рукопису в палеографічному плані, особливий характер, який робив його унікальним серед давніх писемних пам'яток. Науковець вважав, що англо-саксонський шрифт манускрипту при його зеленому вигляді насправді отримав особливу зовнішність, однак це не є доказом достовірності давньочеської пам'ятки. Учений бачив у такій “особливості” продуманий хід автора: оскільки ЗР є унікальний в своєму роді – не буде можливості порівняти його з іншими писемними пам'ятками відповідного періоду [149, с. 16].

Підсумовуючи, А. Петрушевич сміливо зазначив, що фальсифікатор у своїй поемі використав запозичення з сербської, давньоукраїнської та давньочеської мов, “створивши, таким чином, квітник давньослов'янської поезії” [149, с. 119–120]. Автор не відзначався оригінальністю тому, що кращі місця, запозичені з чужих творів, а ті ж слова, що належать самому авторові є невдалими і значною мірою помилковими. У філологічному аспекті ЗР не має цінності, оскільки це суміш слов'янських мов [149, с. 147].

ЗР в історичному плані не відповідає достовірним чеським літописам, які містять інформацію про політичний та культурний розвиток чеського народу в VII–X ст. [149, с. 166]. Для написання поеми автор використав достовірні документи XI ст., а саме грамоти князя Спитигніва, Вратислава [149, с. 171].

Здійснивши ґрунтовний аналіз ЗР, А. Петрушевич бачив певні похибки автора при написанні поеми. Мова іде про поверхові знання фальсифікатора в області чеської, української та сербської мов, слов'янської історії. “Однак, – зазначав А. Петрушевич, – фальсифікатор має ще щастя та удачу, оскільки окрім свого поверхового знання слов'янської мови, він мав відомих захисників – П. Шафарика та Ф. Палацького” [149, с. 149]. Отже, А. Петрушевич навів достатню кількість аргументів на підтвердження недостовірності ЗР.

Заслуговує на увагу думка дослідника, що зі смертю в 1829 р. Й. Добровського, поширився міф про автентичність давньочеських писемних пам'яток, внаслідок чого фальсифікаторам вдалось ввести в обман чеських славістів, зокрема П. Шафарика й Ф. Палацького.

Чільне місце у праці А. Петрушевича займало питання про сфальсифіковані чеські літери в празькому рукописі “Mater Verborum”. Вчений пропагував тезу, що фальсифікатори до 1827 р. вписали у празький рукопис “Mater Verborum” слова, які були в ЗР, на підтвердження того, що чеські літери укладачу ЗР були вже відомі. Саме таким чином, наголошував А. Петрушевич, автори прагнули підтвердити достовірність і давність ЗР [149, с. 2]. Підробка чеських літер в “Mater Verborum” почалась не раніше 1818 р. і закінчилась в 1827 р. Невідомий фальсифікатор, вже перед 1827 р. був добре обізнаний з чеськими літерами, вміщеними у словнику, які доповнювалися в результаті багаточисельних фальсифікацій [149, с. 4].

Антон Петрушевич підкреслював, що серед давньочеських писемних пам’яток найбільше постраждав празький рукопис “Mater Verborum”, оскільки за період 1818–1827 рр., фальсифікатор виправив багато достовірних давньочеських літер [149, с. 159]. Більша частина сфальсифікованих літер перетворена з латинських слів [149, с. 10].

У поле дослідницької уваги А. Петрушевича потрапила відкрита у 1828 р. давньочеська писемна пам’ятка – “Уривок Євангелія від св. Іоана”. “Уривок” датований IX–X ст., написаний латиною, а між рядками поміщений його ж переклад давньочеською мовою. Порівнявши ЗР та “Уривок Євангелія від св. Іоана”, А. Петрушевич помітив у писемних пам’ятках одні й ті ж помилки, допущені автором. Недоліки давньочеського перекладу ґрунтувались на використанні нехарактерного для рукописної пам’ятки – англо-саксонського письма. Згідно поглядів дослідника, фальсифікатор не врахував, що в IX–X ст. шрифт латинського письма по всій Європі не був однаковий [149, с. 81]. Відсутність якісного чорнила також виявляв фальсифікатора давньочеського перекладу [149, с. 93].

Попри все вищесказане, на думку А. Петрушевича, “Уривок Євангелія від св. Іоана” дещо досконаліший від ЗР. “Автор був не задоволений своєю фальсифікацією ЗР, тому частково помилки були виправлені в “Уривку” [149, с. 58]. У писемній пам’ятці історик помітив використання автором носових

звуків. Причина цих відмінностей в тому, що ЗР відкритий у 1817 р., а “Уривок Євангелія від св. Іоана” в 1828 р. “За 10 років фальсифікатор вносив коректури в палеографічні знання, окрім того “Уривок Євангелія від св. Іоана” має церковно-християнський характер” [149, с. 56].

На думку А. Петрушевича, названа писемна пам’ятка завершила серію давньочеських фальсифікацій. Як аргумент, історик наводив критичні зауваження Й. Добровського до сфальсифікованого В. Ганкою уривку, внаслідок чого в останнього був “відчайдушний стан душі, ось чому не було більше відкритих давньочеських пам’яток” [149, с. 58]. Відповідно до міркувань галицького історика, психологічно-моральна причина стала ключовим фактором припинення подальших фальсифікацій.

Згідно тверджень А. Петрушевича, давньочеська писемна пам’ятка “Пісня під Вишеградом” є фальсифікацією, а її автор – І. Лінда [149, с. 11].

Залишаючись вірним своїм переконанням, дослідник наголошував на патріотичному призначенні чеських рукописів, намаганні чеських учених запевнити німців стосовно освіченості чеського народу у VII–IX ст. Мета фальсифікатора – відновити штучним способом для давньочеської літератури відсутню писемну пам’ятку [149, с. 63].

Оцінюючи працю в цілому, варто вкотре підкреслити увагу українського науковця до постаті фальсифікатора давньочеських писемних пам’яток. Зазначимо, що А. Петрушевич у тексті наукової праці В. Ганку фальсифікатором ЗР прямо не називав, – лише з певним натяком. В дослідженні ученого зустрічаємо такі дефініції особи автора ЗР: “патріотичний фальсифікатор”, “проворний і вдумливий фальсифікатор”, “досвідчений фальсифікатор”, “безсоромний фальсифікатор”, “нахабний фальсифікатор”, “зловна рука”, “обманщик”, “чеський патріот”. Однак, здійснивши ґрунтовний аналіз давньочеських писемних пам’яток і порівнявши зроблені висновки з біографією В. Ганки, А. Петрушевич доводив, що фальсифікатором є чеський історик. Можемо цілком погодитися з аргументами науковця, оскільки В. Ганка досліджував давньочеську мову, вивчав історію слов’янських народів, добре

знав літературу сербів і українців, тобто мав відповідні навички і знання для того, щоб сфальсифікувати чеські манускрипти.

Відзначимо, що припущення А. Петрушевича стосовно діяльності в 20-х рр. XIX ст. в Чехії палеографічної школи, яка займалася фальсифікацією давньочеських писемних пам'яток, є достовірним. Школа мала своїх поетів, філологів, палеографів, які здійснювали фальсифікації. Відповідно до гіпотези ученого, директором цієї палеографічної школи був В. Ганка, якому були доступні всі рукописи Чеського музею в Празі [149, с. 77].

У працях А. Петрушевича заслуговує особливої уваги наукова полеміка з прихильниками достовірності давньочеських писемних пам'яток, насамперед з П. Шафариком та Ф. Палацьким. Учений звинувачував чеських істориків у націоналізмі, патріотизмі, некритичному аналізі рукописів [149, с. 54].

Однак, як знаємо, в слов'янських наукових колах були учені, які дотримувались протилежної думки, зокрема, А. Патера, А. Шелемберг. Доречно підкреслити, що український історик надіслав відомому славісту Ф. Міклошичу першу частину (історико-філологічний аналіз пам'яток) своєї праці “О подложных старочешских письменных памятниках” [75, с. 319]. Очевидно, призначення розвідки А. Петрушевича полягало в підтвердженні припущень Ф. Міклошича стосовно недостовірності відомих чеських рукописів.

Безперечно, мотивом наукового дослідження А. Петрушевича є досягнення наукової істини та історичної справедливості, проте слід зазначити морально-етичний чинник у науковій полеміці стосовно достовірності давньочеських писемних пам'яток. З цього приводу учений писав до Ф. Міклошича: “мені не сподобалось начальство деяких чеських письменників диктаторськи запанувати не тільки в чеській словесності, але й добитися гегемонії у всьому слов'янському світі. Вони суперечать братерському єднанню і взаємних починаннях теж” [75, с. 319–320]. Як бачимо, позиція чеських учених не відповідала слов'янофільським поглядам А. Петрушевича.

Зрештою, обурення історика цілком справедливі, адже чехи прагнули поширити свій правопис, культуру в Східній Галичині під час так званої “Азбучної війни”, “для швидшого і більшого освічення руського населення Галичини” [149, с. 64]. Дослідник, дотримуючись консервативних поглядів, не міг знайти порозуміння з В. Ганкою – “романтиком”, “молодим радикалом”, який зрадив “ідеали слов’янщини” та порушив рівність слов’янських народів, встановлену Й. Добровським [149, с. 64].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Науковий інтерес до історії західних слов’ян спостерігаємо у працях І. Вагилевича (“Хронологія історичних подій чеського народу за 453–1784 рр.”, “Історія польського народу від 1058 до 1090 року”) та А. Петрушевича – “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ”, “Де помер Мефодій?”, “Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодія”.

- Вагомим здобутком українського історичного слов’янознавства потрібно вважати гіпотезу А. Петрушевича про слов’янське походження Само. Погляди ученого зумовлювались поширенням слов’янофільства, прагненням, поряд з П. Шафариком, Ф. Палацьким, довести можливості слов’янських народів у державотворенні – як фактор політичної зрілості слов’ян та рівності з романо-германською цивілізацією. Етнічна приналежність правителя першої слов’янської держави особливої актуальності набула в умовах відсутності національної незалежності та перебування більшості слов’янських народів у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Домінування над ними розглядалось німцями як природно-історичний факт і наприкінці XIX ст. набуло ідеологічного та політичного контексту. Попри відсутність належних наукових аргументів, міркування А. Петрушевича про слов’янське походження Само є свідченням спроби ученого відійти від однобічної франкської теорії і німецького фактора в утворенні першої слов’янської держави.

- Українські учені Східної Галичини XIX ст. розглядали історію західних слов'ян крізь призму протистояння слов'янської та романо-германської цивілізації. Протиріччя мали передусім релігійний зміст і проявлялись ще із часів введення християнства Кирилом та Мефодієм серед західних слов'ян та їх боротьби з німецько-латинським духовенством.

- Антон Петрушевич один з перших в українській славистиці критично вивчив і всебічно обґрунтував недостовірність давньочеських писемних пам'яток. У поле дослідницької уваги А. Петрушевича потрапила історія “відкриття” Краледворського і Зеленогорського рукописів, сумнівні моменти, пов'язані з їх датуванням, особа фальсифікатора та джерела написання чеських манускриптів.

- Наукові праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій чеського народу за 453–1784 рр.”, “Історія польського народу від 1058 до 1090 року” свідчать, що учений, перший із українських дослідників Східної Галичини XIX ст., започаткував вивчення чесько-польських відносин IX–XI ст. історії західних слов'ян періоду середньовіччя та раннього нового часу. Все ж вказані розвідки І. Вагилевича, як і праці з стародавньої історії слов'ян, не мали вагомого впливу на розвиток національної історичної славистики у XIX ст., оскільки так і залишились у рукописному варіанті.

- Серед українських учених Східної Галичини XIX ст. кирило-мефодіївську проблематику досліджували А. Петрушевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, І. Шараневич. Науковий інтерес істориків до діяльності просвітників зумовлювався ювілейними датами, а саме: тисячоліттям місії Кирила і Мефодія в Моравії (1863 р.), смерті Кирила (1869 р.) і Мефодія (1885 р.). Наукові праці А. Петрушевича, І. Вагилевича, Я. Головацького з цієї проблематики мали певне релігійне замовлення, оскільки сама належність згаданих істориків до духовного сану диктувала потребу вивчати життя святих. Праці українських учених Східної Галичини з кирило-мефодіївської проблематики найбільш концептуально відображають світоглядні засади їх авторів, виразно ілюструють прагнення істориків наголосити на всесвітньому

значенні діяльності Кирила та Мефодія, підкреслюють зв'язок православної, кирило-мефодіївської традиції з українськими землями.

3. 3. Південні слов'яни у славістичних студіях дослідників

Невід'ємною складовою історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини XIX ст. є проблеми історії південнослов'янських народів, які знайшли відображення в наукових розвідках Я. Головацького, А. Петрушевича, Д. Зубрицького. Дослідники вивчали окремі аспекти історії Болгарії, Сербії, Хорватії, Чорногорії. Інтерес українських науковців до цих народів зумовлювався національним рухом слов'ян у 1848–1849 рр., подіями 1877–1878 рр. на Балканському півострові, а також науковою співпрацею українських учених Східної Галичини з видатними представниками цього регіону.

Антон Петрушевич досліджував територію первісного розселення хорватів, процеси переселення їх на Балканський півострів. Вивчаючи їх етнічні межі, науковець помітив неоднорідність хорватських племен. “У північній частині Карпат, – писав А. Петрушевич, – починаючи з перших віків християнства, проживаюче слов'янське плем'я Хорватів розділяла в гористих краях ріка Вісла, з яких західна, більша частина, називалась Великими чи Білими Хорватами і займали Моравське та Чеське підгір'я” [150, с. 41]. Східна, менша частина хорватів, проживала на північно-східних схилах Карпатських гір, яких український науковець називав східними хорватами [150, с. 41].

А. Петрушевич не погоджувався з думкою Константина Багрянородного, котрий стверджував, що етнонім “хорвати” перекладається як “жителі великої країни”. Учений виводив назву “хорвати” від слів “горці/хорці”, “жителі гір” [150, с. 42].

За словами А. Петрушевича, Велика Хорватія “була розсадником слов’янського народу” [149, с. 5]. З Великої Хорватії частина сербів і хорватів, під час правління візантійського імператора Іраклія (610–641), відправилася на південь, в задунайські краї, і дала початок балканським сербам і хорватам [150, с. 42]. Характерно, що український історик, за лінгвістичним критерієм і мовною спорідненістю сербів і хорватів відносив до східної гілки слов’ян [150, с. 42].

Під впливом національного руху болгарського народу в 70-х рр. XIX ст. Я. Головацький написав наукову розвідку “Типы славянскихъ народовъ. Болгары” [97]. Зазначену статтю та інші наукові публікації із цієї проблематики, Я. Головацький намагався надрукувати у петербурзьких журналах “Всемирная иллюстрация” та “Модный свет”. З цього приводу він листувався з редактором та видавцем вищеназваних журналів Г. Гоппе. До тексту історик пропонував також фотографію, на якій зображена болгарська сім’я. З листа Г. Гоппе від 3 лютого 1877 р. довідуємося, що стаття “Болгарія” прийнята до друку, а фото повернуте Я. Головацькому, оскільки подібне раніше публікувалось на сторінках журналу [358, с. 67].

У науковій розвідці Я. Головацький помістив цінну інформацію про суспільно-політичне становище Болгарії періоду її залежності від Османської імперії, висвітлив збережені слов’янські звичаї та обряди. Завойовники болгарського народу – турки-мусульмани, їх колонізаторська політика стосовно цього слов’янського народу у статті Я. Головацького отримали негативну оцінку. В інтерпретації ученого вони означені як “турецька орда”, “мусульманське іго”, “мусульманські фанатики”. Дослідник зазначив згубний вплив турецької політики на розвиток болгарської освіти та культури. “Турецька орда, – читаємо у Я. Головацького, – з самостійністю Болгарії

ліквідувала зародження освіти та тримає її до цього часу в своїх залізних кігтях” [97, с. 130]. Незважаючи на це, болгарський народ зберіг стародавній слов'янський менталітет, який проявляється в домашньому побуті, звичаях, традиціях, обрядах. Науковець писав про існування в Болгарії патріархального устрою ще в другій половині XIX ст. Болгари, як і серби, живуть декількома сім'ями в одному домі або в одному селі, підпорядковуючись старшому в роді. Старійшина здійснює керівництво господарством, розподіляє обов'язки, відправляє народні обряди [97, с. 130]. “Болгарські села, – наголошував Я. Головацький, – по заповітному слов'янському звичаю, розміщені поблизу рік, частіше всього під горою або під лісом [97, с. 146]. На нашу думку, наведене Я. Головацьким твердження, вкотре підкреслює його слов'янофільські погляди, оскільки як відомо, ідеалізація патріархального устрою у слов'ян є ключовою складовою слов'янофільської доктрини.

Однак, критикуючи турецьку адміністрацію в Болгарії, Я. Головацький справедливо зазначив, що в окремих, віддалених від центру населених пунктах, турки не втручались в самоуправління сільських старійшин. Основною справою турецьких чиновників було побільше зібрати податків з болгарського народу [97, с. 130].

Яків Головацький подав відомості про особливості житла у болгар, болгарську сім'ю, рід їх занять. Головне заняття болгар – землеробство, садоводство, скотарство, які перебували в тісному зв'язку з календарною обрядовістю. У містах болгар займаються ремеслами і торгівлею. В інтерпретації ученого – болгар народ тихий, смирний, працелюбний. Потрібно підкреслити, що в поглядах українського історика спостерігається ідеалізація суспільного устрою болгар. “У болгар як і у сербів, – писав Я. Головацький, – немає дворянства, між ними панує дух повної рівності” [97, с. 130].

Чільне місце в науковій розвідці Я. Головацького займає аналіз обрядовості болгар – весілля а також різного роду забави, танці, хороводи, свята, ігри, збори. Історик переконував, “що в минулі часи болгарські народні

свята проходили з великою пишністю – навіть болгарські царі і воєводи приймали у них участь” [97, с. 146].

Беручи до уваги події 1877–1878 рр. на Балканському півострові, Я. Головацький у листах до Г. Гоппе від 18 січня та 4 лютого 1878 р. просив редактора надрукувати в журналі нову статтю “Рух і операції сербських військ проти турків”, неодноразово підкреслюючи, що інформацію одержує від своїх закордонних кореспондентів [358, с. 68]. Я. Головацького хвилюють умови, згідно з якими визначатимуть кордони між князівством Сербією і новоутвореним князівством Болгарією. Я. Головацький був переконаний, що міжнародній комісії з цієї проблеми потрібно брати до уваги за основу історичні кордони Сербії і Болгарії або етнографічні риси більшості населення. Наголошуючи на справедливому розв’язанні цієї складної проблеми для всіх балканських народів, учений висловлюється за принципи взаєморозуміння, добросусідства. Наукова стаття Я. Головацького, написана на багатому фактичному матеріалі, без сумніву, представляла на той час значний інтерес, проте Г. Гоппе відмовився її опублікувати [358, с. 68].

Заслуговує на увагу чернетка статті Я. Головацького “Про слов’ян задунайських, які живуть на Балканському півострові” частина якої увійшла до вже вищезгаданої статті “Болгары” [36]. У статті Я. Головацький проаналізував історію Болгарії від найдавніших часів до 70-х років XIX ст. Етнічними “Болгарія” та “болгари” історик виводив від племені булгарів, котрі були асимільовані із слов’янами [36, арк. 3]. Окрім цього, дослідник коротко висвітлив середньовічні болгаро-українські й болгаро-візантійські взаємини, завоювання Болгарії турками. Автор подав відомості про релігію, мову болгар, про становище болгарського народу під владою турецької імперії у 70-х рр. XIX ст. З приводу турецького колоніального управління на Балканах, Я. Головацький зазначав, що загарбники встановили надмірні податки, які зводили підлегле населення до становища рабів [36, арк. 3–4].

Яків Головацький подав відомості про розкішні садиби багатців і скромні хати селян, визначив етнічний склад населення Болгарії, де у XIX ст., окрім

корінних жителів – болгар, живуть турки, черкеси, албанці, татари та ін. народи. Турецька адміністрація, використовуючи строкатість населення країни, проводить типову колонізаторську політику. Чільне місце в нарисі відводилось природно-географічному огляду Болгарії, аналізу її суспільно-економічного становища [358, с. 65].

Український учений не оминув увагою слов'янсько-турецькі військові конфлікти на Балканському півострові. З цього приводу Я. Головацький писав: “кров полилась потоками в тихій країні Болгар, Боснії, Старо-Сербії. Тисячі беззахисних жінок і дітей, німічних стариків впало під мечем несамолюбивих бусурман” [36, арк. 4–5]. Характерно, що Я. Головацький стверджував про бездіяльність європейських народів в допомозі слов'янам, критикував їх за підтримку Османської імперії. Водночас в характерному йому похвальному тоні висвітлив заходи Росії для допомоги “братньому народу” у військовому протистоянні з турками. “Оскільки турки, – читаємо у Я. Головацького, – відмовилися мирним шляхом розв'язати життєві проблеми південних слов'ян, то Росія змушена була подати руку допомоги братнім народам” [36, арк. 4–5]. Як бачимо, Я. Головацький стверджував про жорстокість турків-мусульман у відносинах із слов'янами. У його інтерпретації спостерігається перебільшення ролі Російської імперії у національно-визвольному русі Болгарії і балканських народів у цілому.

Українські учені Східної Галичини ХІХ ст. не оминули увагою проблеми прийняття християнства у Болгарії. Вже у згаданій праці “Новооткрытыя свѣдѣнія о св. Меѳодіи” (1881 р.) Я. Головацький проаналізував грамоти римських владик Івана VIII та Стефана VI, що стосується прийняття християнства Болгарією. На думку українського науковця М. Кріля, ці грамоти важливі тим, що містять нові відомості про початки християнізації болгар і протистояння у цьому питанні римської і візантійської церков [325, с. 212].

Антон Петрушевич переконував, що перша апостольська діяльність Кирила серед слов'ян власне розпочалась з болгарського народу. Він

стверджував, що хрещення в Болгарії відбулось на початку 852 р., а саме з винаходом слов'янського письма і переводом Кирила літургичних книг на слов'янську мову в македонському або південно-болгарському діалекті [152, ч. 23]. Однак, А. Петрушевич наголосив, що Кирило охрестив лише декілька тисяч слов'ян, які проживали на півночі м. Солуня. На думку дослідника, після хрещення болгарського кагана Бориса у 859 р., почалось слов'янське богослужіння з такою ієрархією в Болгарії [152, ч. 23]. Зазначимо, що хрещення Бориса датується 865 р., а утвердження слов'янської мови у болгарській церкві розпочинається з діяльності на території Болгарії у 80–90-х IX ст. учнів Мефодія.

Дослідники проявили науковий інтерес до історії Чорногорії. У 1848 р. в журналі “Пчола” Д. Зубрицький опублікував статтю “Ведомость о Черногорском народе” [114]. Інтерес історика до цього слов'янського народу зумовлювався революцією 1848–1849 рр. Д. Зубрицький помітив спільні риси в походженні чорногорського і українського народів, приналежності обох народів до православ'я. “Крім того, – писав науковець, – вони заслуговують на увагу тому, що мають свободу і самобутність, хоча окруженні сильними і ворогуючими сусідами” [114, с. 135]. Поділяючи аристократичні переконання, дослідник вивчав династичну історію Чорногорії, роль особи правителя в цій слов'янській державі. Особливо він відзначив діяльність князя Івана I Черноєвича (1465–1490). Учений приписував йому значний державотворчий талант та лідерські риси характеру. “І. Черноєвич без союзників, без грошей боровся з турками” [114, с. 135]. Проте, Д. Зубрицький підкреслив, що прагнучи знайти підтримку в боротьбі з Османською імперією, чорногорський князь налагоджував шлюбні зв'язки з правлячими династіями Сербії, Трансильванії, Венеції [114, с. 116]. Наступний князь Георгій, за словами ученого, також “мав ревність до правління”, користувався широкою підтримкою народу [114, с. 117].

Помітне місце в науковій розвідці Д. Зубрицького займає проблема участі Чорногорії в російсько-турецьких та російсько-французьких війнах XVIII–

XIX ст. Історик переконував, що Петро I використав чорногорців в боротьбі з Османською імперією, проте потім про неї нічого не згадав в договорі 1711 р. з турками [114, с. 118]. Звідси, Чорногорія, в особі владика Данила I (1697–1735), потрапила в прямий військовий конфлікт з Османською імперією і зазнала поразки. В період цього часу “в Чорногорії тривали криваві війни, прикордонні битви, безпорядки і тільки міцна рука Петра I втримувала народ у єдності та покорі” [114, с. 118]. Д. Зубрицький відзначив підтримку чорногорської армії в російсько-французькій війні та їх боротьбу проти Наполеона I. В цілому історик акцентував на відданості чорногорського народу стосовно Російської імперії, “виконанні волі свого російського монарха” [114, с. 118]. Д. Зубрицький в узагальненому вигляді також подав відомості про, суспільно-політичне життя населення, традиції та звичаї народу. Дослідник наголошував на справедливості, гостинності чорногорців [114, с. 165].

У рукописному відділі ЛННБ ім. В. Стефаника зберігається чернетка статті Я. Головацького “Нариси з Чорногорії” [35]. В розвідці обсягом 3 аркуші, дослідник проаналізував особливості суспільно-політичного устрою держави [35, арк. 3]. Прикметно, що державотворення Чорногорії дослідник розглядав в контексті сербської національної історії. “Чорногорці, – читаємо у Я. Головацького, – походять з потомків Старої Сербії, які боролись на Косовому полі” [35, арк. 3]. На його думку, серби і чорногорці в битві 1389 р. захищали свою релігію, народність та незалежність від мусульманської загрози. Історик високо оцінив військову майстерність чорногорського народу. Важливо, що Я. Головацький помітив певні відмінності в суспільно-політичному розвитку Чорногорії та Сербії. В Чорногорії панує згода в діяльності. Все підпорядковується загальному благу, державі. У свою чергу, в Сербії присутні різного роду іноземні шпигуни, партії, які роз’єднують та гальмують розвиток країни [35, арк. 3]. Додамо, що в інтерпретації Я. Головацького Чорногорія в загальному постала як “дивовижна країна, дивовижний народ” [35, арк. 2].

Історію Сербії вивчав А. Петрушевич. Дослідник склав хронологічну довідку про сербських правителів, яка охоплює період 1050–1458 рр. [52, арк. 31]. А. Петрушевич звернув увагу на так зване “Велике переселення сербів” в 1690 р., становище сербського народу в складі Габсбурзької монархії. Як відомо, серби були на стороні австрійців під час її військового протистояння з Османською імперією в 1686–1689 рр. Проте, коли в грудні 1689 р. ініціативу у війні взяли турки, серби опинились у небезпечній ситуації. Виходячи з того, патріарх Арсеній прийняв у 1690 р. рішення, що мало далекосяжні наслідки для значної частини сербського етносу: піти з місць свого постійного проживання разом з австрійським військом, що відступало. Сербі заселили колишні угорські південні області Бачка, Банат, Срем [266, с. 522]. А. Петрушевич наголошував, що Австрія обіцяла сербам нову батьківщину – особисту свободу, підтримку православній церкві, самостійність внутрішнього управління під керівництвом виборного воєводи, свободи від усіляких податків взамін на військову службу. “Однак такі обіцянки, – писав науковець, – були чеславством. Сербська народність стала уступати чужій владі, що супроводжувалось переслідуванням православних сербів” [52, арк. 33]. Він вважав, що національні та релігійні утиски сербського народу спричинили міграцію його значної частини на північну, власне сербську територію. Міграційні процеси сербського етносу, активне поширення серед слов’ян ісламу спричинили, повстання в Сербії і загострили протиріччя між православними і мусульманськими сербами та албанцями. Таку ситуацію А. Петрушевич оцінював вкрай негативно. “Якщо б не було суперечок, – наголошував учений, – було б не маленьке князівство сербське, а велика сербська держава [52, арк. 34]. Отже, основну причину громадянських конфліктів у Сербії наприкінці XVII–XVIII ст. А. Петрушевич вбачав у релігійному чиннику, що свідчить про його поверховність у дослідженні цієї проблеми та певною мірою висвітлює релігійну позицію автора, оскільки А. Петрушевич симпатизував православним сербам у їх протистоянні з мусульманським населенням.

Антон Петрушевич приділив увагу сербському повстанню 1804 р. під проводом П. Карагеоргієвича. Він з'ясував його причини, коротко висвітлив особливості його перебігу, основні події та місця військового протистояння сербських повстанців з армією Османської імперії. Дослідник наголошував на відсутності єдиного лідера у повстанців, що негативно вплинуло на хід та результати сербського національного руху [52, арк. 34].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Науковий інтерес Я. Головацького, А. Петрушевича, Д. Зубрицького до історії південних слов'ян посилювався революцією 1848–1849 рр., воєнно-політичними подіями 1878 р. на Балканському півострові.

- Найбільш ґрунтовними із цих студій можна назвати наукові розвідки Д. Зубрицького “Ведомость о Черногорском народе” та Я. Головацького “Болгары”. У працях дослідників простежується ідея цивілізаційної місії Росії на Балканах під час слов'янсько-турецького протистояння останньої чверті ХІХ ст. Роль західноєвропейських держав у вирішенні конфлікту применшувалась або оцінювалась негативно. Д. Зубрицький та Я. Головацький стверджували про збереження у ХІХ ст. патріархального устрою у південних слов'ян, що відповідало слов'янофільським поглядам науковців.

- Українським ученим Східної Галичини ХІХ ст. належать спеціальні дослідження з історії Болгарії, Сербії, Хорватії, Чорногорії, проте їх кількість, зміст дають підстави стверджувати про слабку, епізодичну обізнаність галицьких учених з цими народами, порівняно з історією західних слов'ян. Незважаючи на це, порушені науковцями питання – особливості введення Кирилом і Мефодієм християнства у Болгарії, культурна, національна, релігійна політика Османської імперії стосовно південнослов'янських народів, визвольний рух болгар, сербів, чорногорців у ХІХ ст., свідчать про науковий інтерес українським учених Східної Галичини і до цих слов'ян.

- Наукові праці дослідників Східної Галичини з історії південних слов'ян відбивають загальні тенденції розвитку української історичної славістики ХІХ ст., оскільки подібні процеси формування болгаристики, сербістики

відбуваються і у Наддніпрянській Україні, де в 60–70-х XIX ст. з'являються предметні дослідження М. Дринова, Ф. Успенського та ін.

Отже, ключовою складовою славістичної спадщини українських учених Східної Галичини є проблеми історії західних та південних слов'ян від стародавнього періоду до останньої чверті XIX ст. Аналіз наукових праць дослідників дає підстави стверджувати, що вони написані під впливом поширення романтизму, ідеологій слов'янофільства та панславізму, а також зумовлені подіями суспільно-політичної історії слов'ян XIX ст. – революцією “Весни народів” у Австрійській імперії, святкуванням тисячолітнього ювілею діяльності Кирила і Мефодія, національно-визвольним рухом слов'янських народів на Балканах.

Українські учені Східної Галичини XIX ст. долучились до розробки таких актуальних аспектів національного історичного слов'янознавства: етногенез слов'янських народів (Я. Головацький, І. Вагилевич, О. Партицький, А. Петрушевич, Д. Зубрицький, Ф. Свистун, І. Шараневич), період раннього державотворення слов'ян (І. Вагилевич, Ф. Свистун, А. Петрушевич), кирило-мефодіївська проблематика (А. Петрушевич, Я. Головацький, І. Шараневич, І. Вагилевич), історія Польщі та Чехії доби середньовіччя й раннього нового часу (І. Вагилевич), джерелознавчий аналіз Краледворського та Зеленогоського рукописів (А. Петрушевич), історія Сербії, Чорногорії, Хорватії, Болгарії, національно-визвольний рух населення цих країн у останній чверті XIX ст. (Д. Зубрицький, Я. Головацький, А. Петрушевич).

Науковці здійснили вагомий внесок у доведення самостійності “слов'янського світу”, формування слов'янської ідентичності – як вияв рівності із романо-германською цивілізацією. Українські учені Східної Галичини XIX ст. визначили цивілізаційні ознаки слов'ян, спростували поширену думку про неспроможність слов'ян до державотворення.

Незважаючи на певні хиби у наукових висновках із проблем історії слов'ян, дослідники порушували і намагалися висвітлити наукові проблеми, які в українській науковій думці Східної Галичини XIX ст. ще не були предметом

спеціального дослідження. В історико-славістичній спадщині учених знаходимо актуальні для сучасного українського слов'янознавства наукові висновки про цивілізаційну рівність слов'ян із населенням Європи, слов'янське походження правителя держави Само, фальсифікацію давньочеських писемних пам'яток – Краледвірського та Зеленогорського рукописів.

РОЗДІЛ IV

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ XI–XVIII СТ. У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ІСТОРИКІВ

4. 1. Висвітлення взаємин Київської та Галицької Русі з Польщею у період XI–XIII ст.

Українсько-польські стосунки у період XI–XIII ст. здебільшого досліджували історики-русофіли – Д. Зубрицький, І. Шараневич, Б. Дідицький, А. Петрушевич, оскільки Київську Русь вони розглядали як ідеальну форму організації суспільства. Власну інтерпретацію цих взаємин Д. Зубрицький подав у працях – “Исторія древняго Галичско-русскаго княжества” (Ч. I.) [116], “Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси” [112], “Анонимий Гнезненскій и Іоаннь Длугошъ” [114]. Українсько-польських взаємин Б. Дідицький торкнувся у дослідженні “Народная история Руси” (Ч. I.) [105]. І. Шараневич відносини цих держав коротко висвітлив у праці “Исторія Галицько-Володимирской Руси” [167].

Історики-народовці не здійснили ґрунтовного аналізу українсько-польських взаємин протягом XI–XIII ст. О. Барвінський у праці “Илюстрована история Руси” [85] й С. Качала в дослідженні “Коротка історія Руси” [123] про стосунки Київської та Галицької Русі з Польщею у XI–XIII ст. згадали лише побіжно.

У наукових працях, що аналізуємо, відсутній цілісний виклад українсько-польських взаємин в період XI–XIII ст., не приділено уваги відносинам князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого з Польською державою. Учених здебільшого цікавили такі питання, як стосунки Київської Русі з Польщею,

військові конфлікти між галицькими і польським князями, західні межі розселення українців у XI–XIII ст.

Стосунки Київської Русі та Польщі у XI–XIII ст. Д. Зубрицький розглядав крізь призму династичних взаємин польських й київських князів, які були об'єднані шлюбними та кровними зв'язками. Учений був переконаний, що до часів Казимира Великого не було між Рюриковичами і П'ястовичами завоювницьких війн. Мета сутичок: здобич або помста, але не завоювання території [116, с. 3–4]. Похід Болеслава Хороброго на Київ у 1018 р. історик визначав як миролюбну, безкорисливу допомогу своєму родичу [116, с. 7]. Характерно, що воїнів Болеслава Хороброго Д. Зубрицький називав варварами, оскільки за його переконанням ті держави, які перемогли Київську Русь, були порядком менш культурні й освічені, тому що перемогу здобувають хоробрі, некультурні варвари [112, с. 44].

Міркування Д. Зубрицького поділяв І. Шараневич. Він підкреслював, що “жили П'ястовичі з руськими князями у тісній дружбі, поєднувались взаємними шлюбами і допомагали у війнах із сусідніми князями і в міжусобицях” [167, с. 116].

Інших поглядів дотримувався Б. Дідицький. Науковець був впевнений, що взаємини між обома слов'янськими державами у давньоруський період мали напружений характер. Він писав про агресивну зовнішню політику Польщі стосовно Київської Русі, поляки, згідно тверджень Б. Дідицького, прагнули на “руському хлібі розжитись” [105, с. 23].

Як уже зазначалось, українсько-польські взаємини XI–XIII ст. не отримали ґрунтового висвітлення у працях істориків-народовців. О. Барвінський з певним натяком вказував на агресивні тенденції Польської держави стосовно Київської Русі. С. Качала, підтримуючи думку про рівноправність українсько-польських взаємин у XI–XIII ст., усе ж не зміг її науково обґрунтувати [342, с. 111].

Таким чином, Д. Зубрицький, І. Шараневич, С. Качала наголошували на рівноправності у взаєминах між Давньоруською державою та Польщею.

Б. Дідицький та О. Барвінський дотримувались протилежної думки і наголошували на агресивному характері політики польського уряду стосовно Київської Русі.

Порівняно більше у працях українських учених займає аналіз взаємин Галичини з Польщею у XII–XIII ст. Д. Зубрицький переконував, що військові конфлікти галицьких і польських князів, як і у давньоруський період, мали особистий, фамільно-родовий характер [118, с. 7]. Однак, вже у 1219 р. відбувся перший територіальний конфлікт, а саме – війна Данила з краківським князем Лешком. Значними війнами за територію був похід галицького князя Лева Даниловича на Сандормирську землю у 1280 р. та війна Юрія Львовича у 1286 р. за Люблінську область [116, с. 219]. Перелічивши територіальні непорозуміння, Д. Зубрицький все ж підкреслював, що між двома слов'янськими державами ще у XIII ст. були дружні відносини, – коли в Європі вже тривали кровопролитні війни [121, с. 109]. Варто додати, що Д. Зубрицький спростував гіпотезу польських істориків, згідно з якою Польща захищала Європу і християнство від татар і зауважував, що слава оборонців належить українцям [112, с. 312]. Водночас він відзначив допомогу татар в боротьбі галицьких українців з поляками.

Міркування Д. Зубрицького доповнив І. Шараневич: “Відколи руські князі тісно з татарами зв’язалися, – стверджував історик, – відтоді шукають міст і земель у П’ястовичів” [167, с. 116].

Власну інтерпретацію українсько-польських стосунків XII–XIII ст. подав Б. Дідицький. Історик зауважував, що Лев Данилович здійснював походи на Польщу для попередження експансії на Галицьке князівство, “бо бачив, що хоч Польща мала, проте прагне захоплювати землі” [105, с. 75]. Власне з XIII ст. науковець пов’язував початок українсько-польського військового протистояння [105, с. 75].

Антон Петрушевич, детально проаналізувавши стосунки Галичини з Польщею наприкінці XII–XIII ст., основну причину військових походів галицьких князів на Польщу вбачав у релігійних мотивах. Ростиславовичі –

Володар і Василько “виступали в обороні греко-слов’янського обряду не тільки на Русі, але також в Завіслянських краях самої Польщі, де послідовники слов’янського обряду були насильно асимільовані латинським обрядом і ополячилися” [150, с. 62]. Військові сутички Романа Мстиславовича у 1205 р. та боротьба князя Данила Романовича з поляками за Люблінську область трактувались А. Петрушевичем як захист українського православного населення, що проживало за Віслою. “Таким чином, – підсумовував історик, – головною причиною частих походів галицьких князів в Завіслянські краї не було прагнення воєнної здобичі, – тільки церковно-обрядовий зв’язок з народом” [150, с. 63]. Вважаємо, що вказана інтерпретація А. Петрушевичем українсько-польських взаємин зумовлювалась належністю історика до духовного стану та його церковною діяльністю. Дослідник перебільшив роль релігійного фактора, знехтував політичними реаліями у відносинах Галичини з Польщею наприкінці XII – XIII ст.

Отже, Д. Зубрицький та І. Шараневич з військовими походами на Польщу Лева Даниловича (1280 р.) та Юрія Львовича (1286 р.) пов’язували перші територіальні конфлікти. Історики звинувачували цих князів у експансії та прагненні заволодіти польськими територіями. Б. Дідицький дії Лева Даниловича розглядав як превентивну війну. А. Петрушевич причину військових конфліктів галицьких і польських князів наприкінці XII–XIII ст. зводив до релігійного чинника.

Із українсько-польськими взаєминами тісно пов’язувалась проблема визначення західних меж розселення українців, етнічної приналежності населення Галичини у давньоруський період.

Антон Петрушевич був впевнений, що західні кордони українських земель у XI ст. доходили до самого м. Кракова і звідси на північ перетинали Віслу, що підтверджується історичними свідченнями та фольклором. Зокрема, в карпатських колядках згадується місто Судомир (Сандомир), яке знаходиться за Віслою. Водночас А. Петрушевич відшукав у народних піснях “завіслянських поляків” українські слова, пережитки українських традицій та

звичаїв на їх весіллі, похоронному обряді. Також історик наголошував, що про українське населення, яке проживає за Віслою і дотримуються православного обряду, згадував Владислав Локеток у листі до папи Римського. Поступову втрату західноукраїнської території А. Петрушевич пов'язував з польською релігійною політикою. “Східна частина корінної Польщі, – писав дослідник, – з ліквідацією греко-слов'янського обряду чим раз даліше просувалась в глибину нашої Русі, або поляки за допомогою католицького обряду і власного польського духовенства полонізували населення і таким чином захоплювали нові землі” [150, с. 63–64]. Як бачимо, втрату західноукраїнської етнічної території А. Петрушевич пояснював з релігійною експансією Польщі.

Подібні міркування стосовно етнічних меж розселення українців висловив Д. Зубрицький. Історик переконував, що Галичина ще з давніх-давен була заселена українським народом. Підтвердженням цього він вважав українсько-польський напис на труні польського короля Казимира IV у церкві Св. хреста в передмісті Кракова, датований 12 жовтня 1071 р. Д. Зубрицький підкреслював, що навіть наприкінці XV ст. богослужіння у цьому храмі велося церковнослов'янською мовою [298, с. 188]. У спеціальній розвідці “*Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi*” та в праці “Критико-історична повість”, учений визначив українсько-польське етнічне пограниччя у давньоруську епоху. Згідно міркувань історика, Галицьке князівство простягалось при Рюриковичах поза р. Віслою, до самої Вісли й Дунаю і ще до походів Казимира Великого у 1340 р., українські землі в межиріччі Дунайця, Вісли, Сяна, Вислока та угорського кордону були предметом нападів і грабування з боку поляків [112, с. 16].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Взаємини Київської та Галицької Русі з Польщею у період XI–XIII ст. в наукових працях українських учених Східної Галичини XIX ст. не отримали детального аналізу. Українські дослідники оминули увагою стосунки київських князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого з Польською державою,

виклад українсько-польських взаємин XI–XIII ст. має узагальнюючий характер та недостатньо підкріплений науковою фактологічною базою.

- Проблема українсько-польських стосунків XI–XIII ст. у працях учених русофільського та українофільського спрямування відображена неоднаково, оскільки трактування ролі Київської та Галицької Русі у рецепції національної історії цих науковців суттєво відрізнялось. Русофіли в означеному періоді знаходили факти для підтвердження власних світоглядних позицій – єдиний “руський простір”, православ’я та ін. Натомість учені українофільського спрямування у Київській Русі та Галицькому князівстві не змогли відшукати постулатів для цієї ідеології – демократію, соціальну рівність тощо. Відтак, ступінь наукового інтересу українських учених Східної Галичини до українсько-польських взаємин XI–XIII ст. теж визначався їх світоглядно-ідеологічною позицією.

- Українські учені Східної Галичини XIX ст. не виробили усталених поглядів на характер українсько-польських стосунків XI–XIII ст. Д. Зубрицький (“Исторія древняго Галичско-русскаго княжества” (Ч. I.), “Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси”), І. Шараневич (“Исторія Галицько-Володимирской Руси”), інтерпретували військові конфлікти того часу, як князівські міжусобиці, що зумовлювалися фамільно-родовими інтересами князів. Про подібні тенденції українсько-польських взаємин XI–XIII ст. у “Короткій історії Русі” писав С. Качала. Війни галицьких князів з Польщею за територію, зазначені дослідники фіксували з другої половини XIII ст. А. Петрушевич (“Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ”) основною причиною військових походів галицьких князів на Польщу вважав релігійні мотиви. Б. Дідицький (“Народная исторія Русі”, Ч. I.) та О. Барвінський (“Иллюстрирована исторія Русі”) стверджували про агресивну політику Польщі стосовно Київської Русі та Галицького князівства у період XI–XIII ст.

● Дослідники XIX ст. довели наукову неспроможність концепції у польській історичній науці про етнічну належність галицьких українців та Галичини до Польщі. Переконливі аргументи для підтвердження цих міркувань Д. Зубрицький помістив у спеціальній праці – “Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi”. А. Петрушевич свої спостереження з цієї проблеми виклав у дослідженні “Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ”. Окрім науково-пізнавального інтересу, проблема визначення західних етнічних меж розселення українців мала соціальне замовлення й актуалізувалась політичними подіями 1848–1849 рр. Оскільки Головна руська рада виступила з вимогою поділити Галичину за етнічним принципом на дві провінції – українську та польську, дослідники, передусім Д. Зубрицький, допоміг визначити західні межі проживання українців, й таким чином, окреслив кордони майбутньої провінції.

4. 2. Становище Галичини в складі Польської держави: особливості інтерпретацій проблеми

Період перебування Галичини у складі Польщі (1340–1772 рр.) в наукових працях істориків не отримав цілісного висвітлення, – дослідники звернули увагу лише на події 1340 р. – XVI ст.

Польський період національної історії розпочав досліджувати Д. Зубрицьких. У працях – “Критико-историческая повѣсть” [112] та “Хроніка міста Львова” [121] він подав чимало наукових висновків з вказаної тематики. Події польської доби знайшли висвітлення у дослідженні І. Шараневича “Исторія Галицько-Володимирской Руси” [167]. Б. Дідицький історичний процес XIV–XVI ст. виклав у праці “Народная история Руси” (Ч. I–II.) [105–106]. С. Качала у “Короткій історії Русі” [123] детально з’ясував особливості політики Польщі стосовно Галичини. Названа праця є його спеціальним дослідженням українсько-польських взаємин у період польської та козацької доби національної історії. Відомості про стосунки XIV–XVI ст. О. Барвінський подав у “Иллюстрированной истории Руси” [85].

Українських істориків Східної Галичини XIX ст. цікавили такі аспекти українсько-польських взаємин: особливості приєднання галицьких земель до Польського королівства, політичний статус Галичини у 1349–1387 рр., релігійно-конфесійні відносини між Польщею та Галичиною, польсько-литовський унійний процес XV–XVI ст., антипольський рух галицьких українців у XIV–XVI ст.

Дослідники не оминули подій, пов’язаних з приєднанням Галичини до Польського королівства Казимиром III (1333–1370). Причину військового походу польського короля у 1340 р., Д. Зубрицький, І. Шараневич, А. Петрушевич, Б. Дідицький вбачали у захопленні дорогоцінностей і скарбів Львівського замку. Вбивство князя Юрія II Болеслава (1325–1340) цими

ученими розглядалось лише як привід військової інтервенції короля. Д. Зубрицький наголошував, що Казимир був далекий родич Болеслава, його батько Тройден й інші брати не думали про помсту, а літописи не згадують, що Казимир III досліджував вбивство, чи покарав когось з винних [119, с. 86]. Підкреслимо, що з галицьких істориків тільки Д. Зубрицький та О. Барвінський звернули увагу на внутрішньополітичну ситуацію в Галичині після смерті Юрія II Болеслава. “Князі боролися за руський трон, – писав Д. Зубрицький, – бояри не думали про зміцнення залоги львівських замків і оборони – саме цим скористався передбачливий і мудрий польський король Казимир” [121, с. 29]. Отже, пограбування скарбів Львівського замку українські учені Східної Галичини XIX ст. все ж вважали головною причиною військової інтервенції Казимира III. Дослідники (за винятком Д. Зубрицького, О. Барвінського) фактично знехтували фактором послаблення королівської влади у Галичині на початку XIV ст., недооцінили військово-політичні можливості та амбіції Казимира III.

У наукових працях учених Східної Галичини XIX ст. помітне прагнення дослідників проаналізувати особливості політичного становища Галичини протягом 1349–1387 рр. Д. Зубрицький не погоджувався з думкою польських істориків, які вважали, що Казимир III, завоювавши галицькі землі, запровадив там польський порядок і облаштував її на зразок польських провінцій. Для підтвердження власної думки, історик використав польські державні акти, привілеї королів в період 1347–1382 рр., у яких про українських воєвод, українські провінції не згадується [112, с. 83]. У “Хроніці міста Львова” Д. Зубрицький спростував гіпотезу, згідно якої вже після першого здобуття Львова Казимирові III піддався весь край, що король прийняв від народу присягу підданства, зрівняв українське дворянство в правах з польською шляхтою [121, с. 33]. На його думку, Галичина після походів польського короля Казимира III у 1340 і 1349 рр. довго зберігала свою внутрішню організацію. Тільки у 1387 р. вона остаточно завойована, а у 1434 р. підпорядкована як польська провінція [119, с. 38]. Підкреслимо, що процес входження Галичини

до складу Польщі, потрактований Д. Зубрицьким як “присвоєння”, “захоплення”, “завоювання”, “заволодіння”.

Помітний науковий інтерес учених до ролі особи правителя (князя, короля) в національній історії [342, с. 153]. Чималу увагу учені Східної Галичини ХІХ ст. присвятили Казимиру ІІІ. Однак, найбільше місця у працях вони відвели релігійній діяльності цього короля в Галичині, яка отримала виключно негативну характеристику. Захоплення Галичини польським королем Казимиром ІІІ А. Петрушевич вважав великим нещастям. “Цей перший завойовник Галицької Русі, – наголошував науковець, – почав знищувати греко-слов’янський обряд, насаджуючи натомість римо-католицький” [487, с. 117]. Особливо вирішальним у цій справі був орден францисканців, якому надавалася необмежена влада поселятись в українських містах, будувати костели та монастирі. На підтвердження цього, А. Петрушевич подав оригінал грамоти польського короля Казимира ІІІ від 1367 р., згідно якою цьому ордену надавалося право на місце будівництва костелу в Галичі та початок там місіонерської діяльності ордену [487, с. 117].

Степан Качала та О. Барвінський звинувачували польського короля в порушенні обіцянки не переслідувати православних українців “Скоро лиш Казимир загорнув Галицьку Русь, – писав О. Барвінський, – забув про обіцянку, а заводив новий лад, новий закон” [85, с. 88].

Про релігійне переслідування у “Критико-историческій повѣсті” писав і Д. Зубрицький, проте учений відзначив зусилля Казимира ІІІ у послабленні впливу бояр на владу, заходи короля стосовно укріплення та будівництва нових міст [112, с. 160–161].

Потрібно наголосити, що І. Шараневич звернув увагу на соціально-економічну політику Казимира ІІІ в Галичині. Заслуга польського короля в тому, що він замість дерев’яних оборонних споруд, будував замки, будинки та костели з каменю і паленої цегли. За період правління цього короля пожвавилась торгівля [167, с. 195–196]. Водночас, – за словами І. Шараневича,

– Казимир III намагався піднести як в Галичині так і в Польщі стан міщанства до такого ступеня, на якому воно знаходилося в Західній Європі [167, с. 197].

Отже, аналіз діяльності Казимира III у Галичині українськими ученими (за винятком, Д. Зубрицького, І. Шараневича) здійснений поверхово й зводився до інтерпретації релігійно політики польського короля у цьому регіоні.

Період правління короля Владислава II Ягайла (1386–1434) та його політика стосовно Галичини українськими ученими XIX ст. також оцінена негативно, оскільки король “супроводжував колоністів латинського віросповідання в руські краї і заселяв ними ці території” [167, с. 387]. Характеристику політичної і релігійної діяльності Владислава II Ягайла знаходимо у працях О. Барвінського, Д. Зубрицького, І. Шараневича. “Ягайло, – читаємо у “Ілюстрованій істрії Руси” О. Барвінського, – був король слабодушний і невеликих здібностей. Змалку звик до руських звичаїв і руської мови. Однак ставши королем польським, прийняв латинську віру, і оточений поляками переймався польськими звичаями” [85, с. 117].

Детально проаналізувавши біографію Владислава II Ягайла, І. Шараневич резюмував: “король цей, слабодушний, до війни боязливий, в мирі діяльний, щедрий, невеликих талантів державних” [167, с. 314].

Подібну характеристику Владислава II Ягайла зустрічаємо у “Критико-історическій повѣсті временныхъ лѣтъ” Д. Зубрицького. Однак, учений спробував пояснити дискримінаційну релігійну і національну політику польського короля стосовно галицьких українців. Зокрема, науковець вважав, що переслідування православного населення, зумовлювались найперше радниками Владислава II Ягайла, його оточенням, що значною мірою було сформоване із латинського духовенства [112, с. 312]. На нашу думку, зазначене твердження Д. Зубрицького свідчить про його прагнення виправдати релігійну і національну політику Владислава II Ягайла, перекласти відповідальність за це на його оточення, оскільки король був українсько-литовського походження, що

симпатизувало русофільським і аристократичним переконанням Д. Зубрицького.

Богдан Дідицький проявив науковий інтерес особи Ядвіги. Історик пов'язував з королевою якісно новий період в історії Польщі, оскільки саме завдяки шлюбу Ядвіги з Ягайлом, територія Польського королівства збільшилась за рахунок литовських і українських земель. До цієї події Польща, – за словами Б. Дідицького, – була “маленька і слабосильна” [105, с. 113].

Діяльність наступних польських королів у працях українських учених Східної Галичини ХІХ ст. не отримала належної уваги, оскільки вони писали про поступову втрату королівського впливу на владу. Дослідники подають лише тезові зауваження до біографії або діяльності того чи іншого польського короля. Якщо король Олександр Казимир (1501–1506) за свій “релігійний фанатизм” отримав у Д. Зубрицького негативну характеристику, то Сигізмунд І Старий (1506–1548) “був найкращий з польських королів” [112, с. 284]. Під час правління короля Сигізмунда ІІ Августа (1548–1572), переслідування за віру відновлюється. Ремісники і міщани, наголошував історик, були зобов'язані ходити в латинські костели [120, с. 52]. Варто зазначити, що, характеризуючи постать польських королів, Д. Зубрицький простежив поступовий занепад королівської влади у ХVІ ст., визначивши, таким чином особливий період в історії Польщі, який прийнято сьогодні вважати “періодом шляхетської демократії”.

Звертаючись до особи короля, Б. Дідицький до їх характеристики обмежився лише декількома тезами. Заслугу Владислава ІІ історик насамперед вбачав у примиренні з галицькими українцями [105, с. 155]. Казимир Ягайлович в його науково-історичних працях охарактеризований як “добросердний король”, “праведно мислячий”, “добродушний Казимир”, “благородний Казимир”. Проте, вже король Сигізмунд-Август Б. Дідицьким потрактований як “слабодушний” [106, с. 19]. Отже, характеристика ученими діяльності польських королів здійснювалась крізь призму їх релігійно-конфесійних відносин до українського православного населення та із можливістю

королівської влади впливати на політику, у тому числі й на релігійну. За допомогою такого підходу, українські учені визначали рівень “слабодушності” польських королів.

Значну увагу українські науковці Східної Галичини приділили унійному процесу XV–XVI ст. Історики були впевнені, що Городельська унія 1413 р. мала антиукраїнський характер. “Городельська унія, – писав Б. Дідицький, – була безбожна, погана. Закон руський і святу батьківську віру так безщадно ногами затоптали” [105, с. 130].

У працях Д. Зубрицького, А. Петрушевича, С. Качали спостерігаємо посилений інтерес до Люблінської та Берестейської унії. Люблінська унія 1569 р. отримала у працях Д. Зубрицького негативну інтерпретацію. Історик зауважував, що унія приймалася всупереч волі значної частини українського народу [121, с. 175]. Польща була малою державою, а коли приєднали Литву і Русь, то могутність Польщі зросла [112, с. 43]. Д. Зубрицький у “Хроніці міста Львова” відзначив наслідки Берестейської унії 1596 р. За його словами, православне населення зазнавало жорстоких переслідувань з боку влади, священиків кидали до в’язниці, церкви замикали, міщан змушували ходити до костелів, дітей забирали з вулиці і вели до польської школи [121, с. 202].

Проаналізувавши особливості прийняття Берестейської унії, А. Петрушевич висловив свої міркування з цієї проблеми, ключовою складовою яких була теза про відсутність в православних єпископів повноважень для підписання унії, оскільки більша частина населення була проти цього [154, с. 79]. Берестейська церковна унія, – згідно міркувань А. Петрушевича, – була прийнята насильницьким шляхом. Він був впевнений, що для польських духовних і світських політиків церковна унія не була єдиною метою для поширення римського католицизму, а прихованим засобом для полонізації населення Галичини [154, с. 7].

Степан Качала Люблінську унію трактував як головну передумову політичних потрясінь, що згодом спричинили падіння Польщі. Він вважав, що об’єднання українців і поляків в одній державі, зумовило перманентний

конфлікт між цими народами, що унеможливлювало подальший розвиток Речі Посполитої [342, с. 173].

Отже, Городельська, Люблінська та Берестейська унії у наукових працях українських істориків Східної Галичини XIX ст. отримали негативну характеристику.

Грунтовно проаналізувавши політичне, соціально-економічне, релігійне становище Галичини у складі Польської держави, учені помітили прагнення українців звільнитися від польської влади. З цього приводу С. Качала зауважував: “Польща була в очах руського народу чужим краєм. Поляків мали за чужинців” [123, с. 25].

Дослідників цікавив антипольський рух галицьких українців XIV–XV ст. Причини цієї визвольної боротьби науковці вбачали у порушенні свободи віросповідання українців, поширенні польського шляхетського землеволодіння в Галичині, політичному та національному гніту простого народу. Так, А. Петрушевич не переставав стверджувати про зловживання католицького духовенства стосовно православного населення, їх прагнення полонізувати бояр [154, с. 5].

Степан Качала знаходив у цих антипольських виступах початок “вікової боротьби”, двох засадничо антагоністичних національно-ментальних принципів – “польсько-аристократичного та русько-демократичного” [342, с. 172–173].

Згідно міркувань Б. Дідицького, основна мета антипольського руху галицьких українців – це звільнення від польської влади [105, с. 91–92].

Українські учені були одностайні в тому, що українське населення XIV–XV ст. у боротьбі з поляками використовувало допомогу татар. Б. Дідицький з цього приводу писав: “бачите, русини наші так страшно ненавиділи тоді горду Польщу, що скоріше зв’язалися з дикою татаркою” [105, с. 173].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Відомості про польську політику стосовно Галичини у період XIV–XVI ст. однаково представлені у дослідженнях як істориків-українофілів, так і учених-русофілів, оскільки польсько-литовська епоха не поставала “золотою

добою” для жодної із цих течій. Більшість наукових праць учених русофільського напрямку – Д. Зубрицького (“Хроніка міста Львова”, “Історія древняго Галичско-русского княжества”), І. Шараневича (“Історія Галицько-Володимирской Руси”), А. Петрушевича (“Сводная Галицко-Русская летопись”) мають краєзнавчий, (регіональний) характер, що дало змогу історикам висвітлити особливості перебування Галичини у складі Польщі. Зазначені наукові дослідження Д. Зубрицького, І. Шараневича, А. Петрушевича базуються на ґрунтовній джерельній базі – польських, українських, литовських офіційних документах, привілеях та грамотах королів. Натомість праці істориків-українофілів, зокрема О. Барвінського (“Історія Русі” (Ч. III–V)) мають науково-популярний характер і опираються здебільшого на здобутки наддніпрянської історіографії – дослідження В. Антоновича, М. Костомарова та ін. Однак, вже праця С. Качали “Коротка історія Русі” є його спеціальним дослідженням українсько-польських взаємин у період польсько-литовської та козацької доби (XIV–XVIII ст.).

- Аналіз наукових праць учених Східної Галичини XIX ст. дає змогу виокремити два їх погляди на характер українсько-польських взаємин XIV–XVI ст. Д. Зубрицький, І. Шараневич визнавали законність входження Галичини до складу Польщі, спробували диференціювати інтереси королів, духовенства, шляхетського стану в польській політиці стосовно Галичини у період XIV–XVI ст. Натомість Б. Дідицький, А. Петрушевич, С. Качала висловлювали радикально протилежні міркування й вбачали у політиці Польщі одну мету – полонізувати населення Галичини. Однак, перша і друга групи названих дослідників українсько-польські взаємини XIV–XVI ст. часто звужували до релігійно-конфесійного протистояння. Українські історики XIX ст. мало приділили уваги соціально-економічній та культурно-освітній політиці польського уряду в Галичині протягом XIV–XVI ст., не визначили позитивних змін для українських земель після Берестейської та Люблінської уній XVI ст.

4. 3. Польсько-козацькі війни у наукових студіях галицьких учених

Козацький період національної історії ґрунтовно висвітлений у наукових працях учених-українофілів – О. Барвінського та С. Качали. З цієї проблеми аналізуємо вже згадане, в попередньому параграфі, дослідження С. Качали “Коротка історія Руси” [123] й працю О. Барвінського “Илюстрована исторія Руси” [85]. Із учених-русофілів польсько-козацькими війнами цікавився Б. Дідицький. Історики цього ж напрямку – Д. Зубрицький та І. Шараневич у наукових працях козацькій добі приділили значно менше місця.

Українські дослідники звернули увагу на проблему виникнення козацтва, антипольські козацько-селянські повстання наприкінці XVI – 30-х рр. XVII ст., причини і характер національно-визвольного руху 1648–1657 рр.

У контексті українсько-польських відносин, учені Східної Галичини XIX ст. звернули на походження козаків. Історики (за винятком І. Шараневича, С. Качали, О. Барвінського) переконували, що в основі причин виникнення козацтва була релігійна і національна дискримінація українського народу зі сторони Речі Посполитої. Так, Д. Зубрицький предків козаків виводив з галицької шляхти, котра була позбавлена своїх володінь та привілеїв під час польського панування. Нащадки шляхти “мстились в наступні віки за несправедливість, нанесену їх предкам і передавали ненависть свою до польського племені з покоління в покоління” [112, с. 343]. Як бачимо, Д. Зубрицький походження козаків виводив з шляхетського стану. На нашу думку, вказана концепція історика пояснюється, характерним для нього, аристократичним світоглядом.

Інших поглядів дотримувався Я. Головацький. Він переконував, що козаки походять із середовища селян-кріпаків, міської бідноти. Учений підкреслював, що в особі козацтва український народ виступив на свій самозахист як проти польсько-шляхетської, так і проти татаро-турецької агресії.

Я. Головацький був впевнений у тому, що поряд з українцями в козацьких загонах боролися люди різних національностей, в тому числі і поляки [356, с. 89]. Наголосимо, що перейшовши на русофільські позиції, Я. Головацький писав про козаків як штучний військовий стан, утворений Стефаном Баторієм для захисту від турків. Українцям немає чим гордитися, оскільки “у жилах козаків, – підкреслював науковець, – текла кров русько-польських бандитів” [421, с. 201]. Зазначена цитата дає нам підстав вважати, що зміна суспільно-політичних поглядів Я. Головацького кардинально вплинула на його оцінку значення козацтва у національній історії.

Українські учені Східної Галичини узагальнено подали відомості про козацько-селянські війни XVI – 30-х рр. XVII ст. Б. Дідицький їх трактував як антикатолицький та антипольський рух. За його словами, “Наливайко поклав основу і початок козацьких воєн, зруйнувавши в кінець саму Польщу” [106, с. 103].

Подібних міркування висловлював С. Качала. Учений підкреслював, що “зі смертю С. Баторія (1576–1586) закінчується для Польщі найсвітліша доба. Це був час коли не питались якої ти віри” [123, с. 37]. Дослідник виділив такі причини козацьких повстань: релігійний фанатизм поляків, переслідування православних українців [123, с. 82]. На думку дослідника, козацько-польські війни були не лише війною двох народів і двох релігій, але і змаганням у визволенні українського народу [123, с. 52].

Отже, Б. Дідицький та С. Качала основну причину козацько-селянських повстань кінця XVI – 30-х рр. XVII ст. вбачали у релігійному переслідуванні польським урядом православного населення та порушенні свободи віросповідання українців.

Українські учені Східної Галичини подали свої погляди на причини та характер національно-визвольного руху під проводом Б. Хмельницького. Я. Головацький каталізатором війни 1648–1657 рр. вважав Берестейську унію 1596 р. Учений наголошував, що після церковної унії польські магнати перейшли у рішучий наступ на “козацькі права і вольності” [356, с. 89–90].

Причини національно-визвольного руху під проводом Б. Хмельницького Д. Зубрицький вбачав у постійних релігійних і національних утисках українського народу. Козацькі війни 1648–1657 рр. з Річчю Посполитою потрактовані ученим як “війни руського народу з польським за волю і віру” [121, с. 263]. Національно-визвольна боротьба під проводом Б. Хмельницького отримала в Д. Зубрицького визначення першої європейської національної революції, яка змінила вигляд Європи, “повалила могутнє Польське королівство” [122, с. 140].

Потрібно відзначити, що С. Качала заперечив поширену тезу в польській історіографії про бунтарсько-розбійницький характер козацьких війн та думку польських учених, що особиста образа Б. Хмельницького була причиною повстань. “Сто літ, – читаємо у “Короткій історії Руси”, – тривала та війна, а тому це не бунти й не особиста помста хоч би Б. Хмельницького, бо за ним стає 200 000 збройного люду” [123, с. 51].

Подібні міркування спостерігаємо у Б. Дідицького. Він стверджував, що Б. Хмельницький мстився полякам не лише за свою особисту образу, але й за утиски прав народу і православної релігії [107, с. 15]. “Гетьман боровся не проти короля, а проти шляхетської Польщі” [107, с. 37].

Потрібно наголосити, що українсько-польські взаємини XVIII ст. не отримали предметного дослідження. Проте, учені-українофіли із козащининою пов’язували такі соціальні рухи, як гайдамаччина та опришківство. У цих рухах І. Вагилевич, Я. Головацький, О. Барвінський вбачали прояви соціальної та релігійної боротьби проти Речі Посполитої. Так, О. Барвінський трактував Коліївщину 1768 р. “останнім кровавим намаганням, останнім страшним протестом руського народу проти належного йому підданства, це була остання проява довговікової боротьби самого народу за волю” [342, с. 180].

Підкреслимо, що козацькі війни кінця XVI–30-х рр. XVII ст. та національно-визвольну боротьбу 1648–1657 рр. українські історики Східної Галичини розглядали як головну передумову занепаду й ліквідації Речі

Посполитої. “Навіть перемоги Собеського, – підкреслював Я. Головацький, – “не могли утримати від падіння розхитану і ослаблену державу” [356, с. 90–91].

Богдан Дідицький зауважував, що козаки “во ім’я Русі і захисту віри православної цілих 200 літ війну з Польщею провадили і накінець ту Польщу в гріб положили” [106, с. 103].

Таким чином, можемо обґрунтувати наступні висновки:

- Українсько-польські стосунки козацької доби (друга половина XVI ст. – 1775 р.) ґрунтовно висвітлені у працях учених українофільського спрямування – О. Барвінського (“Илюстрована історія Руси”) та С. Качали (“Коротка історія Руси”). Козацький період українофіли трактували як “золоту добу” національної історії у якій вони змогли відшукати ідейні положення для підтвердження власних світоглядних позицій – вічове право, демократію, соціальну рівність. Цей факт та поширення з Наддніпрянської України ідей козакофільства, заснування у Східній Галичині народовських громад, ознайомлення учених з науковими дослідженнями М. Костомарова, П. Куліша, В. Антоновича, спонукало українофілів до вивчення козацької доби та відповідно українсько-польських взаємин того часу. На відмінну від попередніх періодів національної історії, козацька епоха у працях істориків-русофілів (за винятком Б. Дідицького) не отримала предметної уваги.

- Науковці досліджували проблему виникнення козацтва, антипольські козацько-селянські повстання наприкінці XVI – 30-х рр. XVII ст., причини і характер українського національно-визвольного руху 1648–1657 рр. З козацьким періодом українські учені Східної Галичини пов’язували максимальне загострення українсько-польських взаємин. Основну причину антагонізму учені вбачали в полонізації українців, національних та релігійних утисках православного населення зі сторони польського уряду в другій половині XVI ст.

- Українські історики Східної Галичини XIX ст. спростували постулати польської історіографії (В. Коховський, С. Твардовський, Й. Лелевель, Г. Шмітт), згідно якої особиста образа Б. Хмельницького була основою

причиною українського національно-визвольного руху 1648–1657 рр., а характер війни є бунтарсько-розбійницьким. Однак, визначаючи детермінанти війни під проводом Б. Хмельницького, учені зупинились лише на двох факторах – національному та релігійному, що свідчить про їх однобічність та поверховість у інтерпретації зазначеної проблеми. Сучасна українська та польська історична науки також виділяють соціально-економічні, військово-стратегічні, культурно-освітні та цивілізаційні причини українського національного руху 1648–1657 рр. проти Речі Посполитої.

- Антипольські козацько-селянські повстання наприкінці XVI – 30-х рр. XVII ст., українська національно-визвольна війна 1648–1657 рр. під проводом Б. Хмельницького, гайдамацький рух трактувались українськими істориками Східної Галичини XIX ст. як основна причина падіння Польської держави. Все ж дослідники не врахували особливостей внутрішньополітичної кризи у Речі Посполитій другої половини XVIII ст., не звернули уваги на зовнішні фактори – територіальні інтереси Пруссії, Росії та Австрії.

Отже, домінування польської історіографії у Східній Галичині, процеси формування національної ідентичності галицьких українців викликали потребу в українських науковців подати власну рецепцію українсько-польських взаємин. У першій половині XIX ст. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, Д. Зубрицький довели окремішність українського населення Галичини від польського народу, аргументували наявність у нього власної етнічної території та національної історії. Після революції 1848–1849 рр., коли відповіді на зазначені питання стали очевидні, предметом досліджень учених Східної Галичини XIX ст. стали окремі проблемні аспекти українсько-польських стосунків XI–XVIII ст.

Взаємини між двома слов'янськими державами висвітлювали учені-русофіли – Д. Зубрицький, А. Петрушевич, І. Шараневич, Б. Дідицький та історики українофільського спрямування – Я. Головацький, С. Качала, О. Барвінський. Українсько-польські стосунки XI–XVIII ст. в працях учених цих ідеологічних течій займають нерівноцінне місце. Взаємини Київської Русі

та Галицького князівства із Польщею були здебільшого предметом уваги істориків-русофілів, однак вже особливості українсько-польських відносин у період козацької доби ґрунтовно висвітлили учені-українофіли.

Науковці Східної Галичини ХІХ ст. здійснили власний внесок у розробку таких ключових проблем українсько-польських взаємин, як стосунки Київської Русі та Галицького князівства з Польщею; західні межі розселення українців у ХІ–ХІІІ ст.; характер приєднання галицьких земель до Польського королівства; політичний статус Галичини у 1349–1387 рр.; релігійно-конфесійні відносини між Польщею та Галичиною; польсько-литовський унійний процес ХV–ХVІ ст.; антипольський рух галицьких українців у період ХІV–ХVІ ст.; козацько-селянські повстання наприкінці ХVІ – 30-х рр. ХVІІ ст.; причини і характер українського національно-визвольного руху 1648–1657 рр., гайдамацький рух ХVІІІ ст.

Українські дослідники заперечили твердження польської історіографії стосовно національно історії, серед яких назвемо тезу про споконвічну етнічну приналежність галицьких земель до польської території, звідси – галицькі українці є різновидом польського народу, а українська мова – діалектом польської; добровільність прийняття українцями Люблінської та Берестейської уній; розбійницький характер козацьких війн; особисті причини повстання Б. Хмельницького у 1648 р.

Порівняно із висвітленням проблем історії західних і південних слов'ян, дослідження українсько-польських взаємин ХІ–ХVІІІ ст. опиралось на ґрунтовну джерельну базу. Українські учені Східної Галичини ХІХ ст. проаналізували і ввели в науковий обіг численні польські, литовські, давньоруські документи – привілеї та грамоти князів й королів, протоколи засідань сеймів, постанови судів, уряду, які важливі для вивчення українсько-польських стосунків. Написані на основі цих джерел наукові праці істориків, зокрема Д. Зубрицького, А. Петрушевича, І. Шараневича до сьогодні не втратили своєї вартості.

ВИСНОВКИ

Історико-славістична спадщина українських учених Східної Галичини XIX ст. є невід'ємною складовою національного слов'янознавства. Наукові концепції, погляди дослідників з проблем історії слов'янських народів мали свої особливості, які далеко не завжди враховуються в сучасних узагальнюючих працях з української історичної славістики.

Проведений аналіз історіографії досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що більшість аспектів теми дисертації вивчено фрагментарно, поверхово або залишилися поза науковою увагою істориків. Відсутня комплексна, синтетична праця, в якій було б цілісно розкрито історико-славістичну спадщину О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича. Відтак, названі фактори зумовили вибір теми наукової роботи, пошук джерельної бази та визначення відповідної методології дослідження історико-славістичної спадщини українських учених Східної Галичини XIX ст.

Формування дослідницького інтересу української наукової громадськості Східної Галичини до історії, мови, літератури слов'ян (кінець XVIII – початок 30-х рр. XIX ст.) відбувалось під впливом поширення просвітництва, процесів національного відродження слов'ян, налагодження наукових взаємин української інтелігенції Львова, Перемишля з відомими славістами – В. Копітаром, П. Шафариком, О. Востоковим, П. Кеппеном. Особливу роль у формуванні наукового інтересу до славістики відіграв Львів, який з кінця XVIII – початку XIX ст. стає одним із осередків слов'янознавства в Україні. У місті діяла низка наукових установ – Львівський університет, Руський інститут, Інститут Оссолінських. У бібліотеках та архівах Львова зберігались фонди славістичної книги, що висвітлюють відомості про історію, культуру слов'янських народів. Наприкінці XVIII – на початку 30-х рр. XIX ст. у Львові,

Перемишлі працювали зарубіжні учені-славісти, педагоги, музиканти – Б. Гакет, М. Куральт, Й. Рогрер, А. Нанке, В. Серсаві, М. Терлей, М. Чоп та ін., які у Східній Галичині поширювали наукові відомості про слов'ян, що стимулювало українських інтелектуалів того часу – І. Лаврівського, І. Могильницького, М. Гарасевича, Й. Левицького до славістичних досліджень. Зазначені українські учені порушили актуальні, зумовлені національним відродженням, слов'янознавчі проблеми – етнічна територія розселення українців, єдність українців Галичини й Наддніпрянщини, самостійність національної мови та її рівність із слов'янськими.

Поява наукових історичних праць українських учених Східної Галичини (1830-ті–1848 рр.) зумовлювалась поширенням романтизму, ідеологій слов'янофільства, панславізму, польської та німецької історичних наук. У цей період предмет слов'янознавчих досліджень Я. Головацького, М. Шашкевича, І. Вагилевича Д. Зубрицького охоплював слов'янський фольклор, проблему походження слов'ян, українсько-польські взаємини XI–XVIII ст. Свідченням цього є історичний нарис М. Шашкевича – “Русини”, альманах “Русалка Дністрова”, праці Д. Зубрицького – “Нарис історії руського народу в Галичині”, “Хроніка міста Львова”. Ключовою складовою славістичних студій українських учених Східної Галичини XIX ст. була українознавча тематика, яку науковці вважали невід'ємною частиною слов'янської історії, а праці в галузі літератури та філології, написані народною мовою, трактувались ученими як внесок у загальнослов'янську справу.

Становлення української історичної славістики у Східній Галичині (1848–1894 рр.) пов'язане з науковою діяльністю О. Барвінського, І. Вагилевича, Я. Головацького, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, С. Качали, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна, І. Шараневича. В історичних працях цих учених представлені окремі проблеми стародавньої, середньовічної та нової історії слов'янських народів. Дослідники у період 1848–1894 рр. продовжили вивчати та подали власну інтерпретацію українсько-польських взаємин XI–XVIII ст.

Історико-славістичні студії учених зумовлювались їх науково-пізнавальним інтересом до історії слов'ян, потребою обґрунтувати рівність “слов'янського світу” з романо-германською цивілізацією, а також революцією 1848–1849 рр., тисячоліттям місії Кирила і Мефодія в Моравії (1863 р.), смерті Кирила (1869 р.) і Мефодія (1885 р.), національно-визвольним рухом на Балканах у 1870-х рр. Їх праці базувались на ґрунтовній джерельній та історіографічній базі, науковці володіли слов'янськими мовами, здійснювали відрядження у слов'янські країни. Дослідження у галузі історичної славістики тісно взаємопов'язане з філологічними, етнографічними, церковно-історичними, археологічними зацікавленнями учених.

Проблеми історії слов'янських народів у працях науковців представлені неоднаково. Найбільш ґрунтовно вони висвітлені в дослідженнях А. Петрушевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, Д. Зубрицького, О. Партицького, що дає підстави назвати цих учених славістами. Інші дослідники – С. Качала, О. Барвінський, І. Шараневич, Б. Дідицький більшою мірою популяризували наукові знання про історію слов'ян, ані ж прилучились до її ґрунтового аналізу та осмислення.

Методологія наукових досліджень українських істориків Східної Галичини ХІХ ст. поєднувала риси просвітництва, романтизму, позитивізму. Учені-русофіли – Д. Зубрицький, А. Петрушевич, Б. Дідицький, І. Шараневич вважали, що суб'єктом історичного процесу є аристократичні стани населення. У працях науковців-українофілів – Я. Головацького, О. Партицького, І. Вагилевича, С. Качали, О. Барвінського переважає дослідження нижчих суспільних верств населення, виклад соціальної історії.

Українські учені Східної Галичини у період 1830–1894 рр. підтримували стосунки з провідними зарубіжними та наддніпрянськими науковцями – П. Шафариком, В. Ганкою, А. Бельовським, К. Ербеном, В. Копітаром, Ф. Міклошичем, В. Ягичем, М. Погодіним, І. Срезневським, В. Антоновичем та ін. Процес налагодження взаємин досліджуваних учених з цими науковцями був логічним продовженням міжслов'янських взаємин кінця ХVІІІ – початку

XIX ст. й зумовлювався важливими подіями національної та слов'янської історії протягом 1830–1894 рр., приналежністю західноукраїнських земель, як і більшості слов'янських країн, до Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Рівень інтенсивності взаємин українських учених Східної Галичини зі зарубіжними та наддніпрянськими науковцями протягом 1830–1894 рр. не відзначався однаковістю. Період посиленого налагодження контактів припадає на час діяльності “Руської трійці”, революцію 1848–1849 рр. в імперії Габсбургів. Вагома роль у підтримці цих стосунків належить Я. Головацькому, І. Вагилевичу, Д. Зубрицькому, А. Петрушевичу, О. Барвінському, Б. Дідицькому. Меншу активність у налагодженні наукових контактів проявили С. Качала, Ф. Свистун, І. Шараневич, О. Партицький.

Взаємини дослідників мали форму особистих зустрічей та листування. В кореспонденції висвітлюються відомості про книгообмін між ученими, рецензію праць, публікацію досліджень українських науковців Східної Галичини XIX ст., слов'янське літературне та культурне єднання, пропозиції вирішення окремих актуальних проблем тодішнього слов'янознавства. Взаємини учених із зарубіжними та наддніпрянським славістами значно посилювали науковий інтерес галицьких дослідників до проблем історії слов'янських народів, оскільки уряд Австрійської (Австро-Угорської) імперії розвитку слов'янознавства у Східній Галичині приділяв мало уваги.

Стародавня історія слов'ян була предметом посилених досліджень І. Вагилевича, Я. Головацького, О. Партицького, А. Петрушевича, Ф. Свистуна. Значно менше цьому періоду наукової уваги приділили О. Барвінський, Б. Дідицький, Д. Зубрицький, С. Качала, І. Шараневич. Конкретним виявом впливу ідеологій панславізму та слов'янофільства стала присутня у працях учених теза про спільність походження усіх слов'ян. Щоб підкреслити давність перебування слов'ян у Європі, історики їх предків вбачали у племенах, які заселяли тодішній європейський континент, передусім у фрако-іллірійцях (І. Вагилевич), гето-фракійцях (О. Партицький), скіфах, сарматах, кіммерійцях (Б. Дідицький, О. Партицький, І. Шараневич, А. Петрушевич).

В історико-славістичній спадщині українських учених Східної Галичини ХІХ ст. помітне місце займають дослідження з історії західних слов'ян середньовічної доби та раннього нового часу. І. Вагилевич у працях “Хронологія історичних подій чеського народу за 453–1784 рр.”, “Історія польського народу від 1058 до 1090 року” порушив актуальні проблеми історії Польщі та Чехії, один з перших в національній славистиці започаткував вивчення чесько-польських відносин IX–XI ст. Досить показовою в українському слов'янознавстві ХІХ ст. є гіпотеза А. Петрушевича про слов'янське походження Само, оскільки проблема етнічної приналежності правителя першої слов'янської держави особливої актуальності набула в умовах відсутності національної незалежності та перебування більшості слов'янських народів у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Домінування над слов'янами розглядалось німцями як природно-історичний факт і наприкінці ХІХ ст. набуло ідеологічного та політичного контексту. Попри відсутність належних наукових аргументів, міркування А. Петрушевича про слов'янське походження Само є свідченням спроби ученого відійти від акцентуації на німецькому факторі у процесах виникнення першої західнослов'янської держави.

Дослідження Я. Головацького, І. Вагилевича, А. Петрушевича, І. Шараневича з кирило-мефодіївської проблематики найбільш концептуально відображають світоглядні засади їх авторів, виразно ілюструють прагнення істориків наголосити на всесвітньому значенні діяльності Кирила та Мефодія, підкреслюють зв'язок православної, кирило-мефодіївської традиції з українськими землями. Науковці порушили такі питання, як створення слов'янського алфавіту, особливості введення християнства Кирилом і Мефодієм серед західних слов'ян, локалізації місця поховання Мефодія.

Антон Петрушевич один з перших в українській славистиці критично вивчив і всебічно обґрунтував недостовірність Краледворського і Зеленогорського рукописів. У дослідженні “О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ” учений подав власну інтерпретацію історії

“відкриття” Краледворського і Зеленогорського рукописів, сумнівні моменти, пов’язані з їх датуванням, визначив автора фальсифікації давньочеських писемних пам’яток.

Якову Головацькому, Д. Зубрицькому, А. Петрушевичу належать спеціальні дослідження з історії Болгарії, Сербії, Хорватії, Чорногорії, проте їх кількість й зміст дають підстави стверджувати про слабку, епізодичну обізнаність учених з цими народами, порівняно з історією західних слов’ян. Незважаючи на це, порушені науковцями питання – особливості введення християнства у Болгарії, культурна, національна, релігійна політика Османської імперії стосовно південнослов’янських народів, визвольний рух болгар, сербів, чорногорців у 70-х рр. XIX ст., свідчать про науковий інтерес дослідників і до цих слов’ян.

Висвітлення науковцями історії західних і південних слов’ян мало цивілізаційний характер. У стародавньому періоді, слов’яни, поряд з греками, римлянами та німецькими племенами перебували на одному (в окремих випадках – вищому) рівні суспільно-політичного та духовно-культурного розвитку. Антагонізм слов’янських народів з романо-германською цивілізацією історики фіксували з часу християнської місії Кирила і Мефодія. До “слов’янського світу” учені відносили східних та південних слов’ян, з притаманними для них, ідентифікаційними ознаками – православним обрядом й патріархальним устроєм суспільства. У свою чергу, Польща, в зв’язку переходом до католицизму та Чехія з прагненням П. Шафарика, Ф. Палацького довести достовірність давньочеських рукописів, локалізувати могилу св. Мефодія у Велеграді (А. Петрушевич) – порушили ідеали “Слов’янщини”. Однак, А. Петрушевич пропонував у XIX ст. західним слов’янам (при умові відмови від католицизму) об’єднатись із східними та південними у їх протистоянні з німецьким політичним і релігійним впливом.

Домінування польської історіографії у Східній Галичині, процеси формування національної ідентичності галицьких українців викликали потребу в науковців подати власну рецепцію українсько-польських взаємин. У першій

половині XIX ст. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, Д. Зубрицький довели окремішність українського населення Східної Галичини від польського народу, аргументували наявність у нього власної етнічної території та національної історії. Після революції 1848–1849 рр., коли відповіді на зазначені питання стали очевидні, предметом досліджень учених Східної Галичини XIX ст. стали окремі проблемні аспекти українсько-польських стосунків XI–XVIII ст.

Взаємини між обома слов'янськими державами висвітлили учені-русофіли – Д. Зубрицький, А. Петрушевич, І. Шараневич, Б. Дідицький та історики українофільського спрямування – Я. Головацький, С. Качала, О. Барвінський. Українсько-польські стосунки XI–XVIII ст. у працях науковців цих ідеологічних течій займають нерівноцінне місце. Взаємини Київської та Галицької Русі із Польщею були предметом уваги істориків-русофілів, однак вже особливості українсько-польських відносин у період козацької доби ґрунтовно висвітлили дослідники-українофіли.

Науковці Східної Галичини XIX ст. здійснили власний внесок у розробку таких ключових проблем українсько-польських взаємин, як стосунки Київської та Галицької Русі з Польщею; західні етнічні межі розселення українців у XI–XIII ст.; характер приєднання галицьких земель до Польського королівства; політичний статус Галичини у 1349–1387 рр.; релігійно-конфесійні відносини між Польщею та Галичиною; польсько-литовський унійний процес XV–XVI ст.; антипольський рух галицьких українців у період XIV–XVI ст.; козацько-селянські повстання наприкінці XVI – 30-х рр. XVII ст.; причини і характер українського національно-визвольного руху 1648–1657 рр., гайдамацький рух XVIII ст.

Українські дослідники заперечили твердження польської історіографії стосовно національно історії, серед яких назвемо тезу про споконвічну етнічну приналежність галицьких земель до польської території, звідси – галицькі українці є різновидом польського народу, а українська мова – діалектом польської; добровільність прийняття українцями Люблінської та Берестейської

уній; розбійницький характер козацьких війн; особисті причини повстання Б. Хмельницького у 1648 р.

Порівняно із висвітленням проблем історії західних і південних слов'ян, дослідження українсько-польських взаємин XI–XVIII ст. опирались на ґрунтовну джерельну базу. Українські учені Східної Галичини XIX ст. проаналізували і ввели в науковий обіг численні польські, литовські, давньоруські документи – привілеї та грамоти князів й королів, протоколи засідань сеймів, постанови судів, уряду, які важливі для вивчення українсько-польських стосунків. Написані на основі цих джерел наукові праці істориків, зокрема Д. Зубрицького, А. Петрушевича, І. Шараневича до сьогодні не втратили своєї вартості.

Незважаючи на певні хиби у наукових висновках із проблем історії слов'ян, дослідники порушували і намагалися висвітлити наукові проблеми, які в українській науковій думці Східної Галичини XIX ст. ще не були предметом спеціального вивчення. Їх праці заклали вагому основу для подальших досліджень у галузі слов'янознавства І. Франка, М. Грушевського та його наукової школи. В історико-славістичній спадщині учених знаходимо, актуальні для національного слов'янознавства, наукові висновки про цивілізаційну рівність слов'ян, слов'янське походження правителя держави Само, фальсифікацію давньочеських писемних пам'яток – Краледворського та Зеленогорського рукописів. Зростаючий сьогодні інтерес до української історичної славістики дає надію на подальші дослідження історико-славістичних студій українських учених Східної Галичини XIX ст., деталізацію порушених у дисертації проблем становлення та розвитку національного, у тому числі й зарубіжного історичної слов'янознавства у цьому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні матеріали

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

1. Ф. 129 Львівський Ставропігіївський інститут

оп. 2

Спр. 718. Листування з Дирекцією поліції і Галицьким намісництвом у питанні аудієнції делегації Інституту в Франца Йосифа і текст вітальної промови Шараневича Ісидора до цісаря за 1894 рік, 7 арк.

2. Ф. 129

оп. 2

Спр. 772. Рукопис статті Д. Зубрицького з історії Ставропігійського інституту, 3 арк.

3. Ф. 129

оп. 2

Спр. 777. Російський переклад праці Д. Зубрицького “Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicji”, 150 арк.

4. Ф. 129

оп. 2

Спр. 779. Рукописи статей, нотатки з історії Польщі і Галичини XIV – XVI ст. та виписки із наукових праць Д. Зубрицького, 103 арк.

5. Ф. 129

оп. 2

Спр. 811. Листи Д. Зубрицького до М. Максимовича, 56 арк.

6. Ф. 129

оп. 3

Спр. 258. Спогади А. Петрушевича з історії церкви, 10 арк.

7. Ф. 180 Головна Руська Рада

оп. 2

Спр. 8. Рескрипт, інформації, пропозиції, листи рад щодо діяльності газети “Зорі Галицької” та статті й звернення про суспільно-політичне становище в Галичині за 1848–1869 рр., 140 арк.

8. Ф. 180

оп. 1

Спр. 20. Петиції, інформації, заяви, листи рад і інші документи про дискримінацію української мови в Галичині органами австрійської влади за 1848–1851 рр., 83 арк.

9. Ф. 309 Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів

оп. 1

Спр. 1405. Капій М. Іван Далібор Вагилевич, його життя та письменницька діяльність, 250 арк.

10. Ф. 309

оп. 1

Спр. 2336. Листи О. Бодянського, В. Ганки і Головацьких Якова та Івана до Д. Зубрицького, 59 арк.

11. Ф. 309

оп. 1

Спр. 2337. Листи М. Погодіна до І. Вагилевича, Д. Зубрицького, 63 арк.

12. Ф. 309

оп. 1

Спр. 2338. Листи В. Мацейовського та інших до Д. Зубрицького, 67 арк.

13. Фонд 362 Студинський Кирило – академік

оп. 1

Спр. 155. Листи К. Запа до Я. Головацького, 6 арк.

14. Ф. 765 Колекції Петрушевича Антона Степановича

оп. 1

Спр. 8. Нотатки А. Петрушевича про старовинні чеські пісні, про рукописи Любушин суд і Краледвірський рукопис, про зразки кириличного правопису та ін. за 1867–1881 рр., 17 арк.

15. Ф. 765

оп. 1

Спр. 9. Нотатки А. Петрушевича про з'їзд славістів у м. Москві 14 травня 1867 р., затвердження статуту та діяльність слов'янського благодійного товариства в м. Петербурзі за 1867 рік., 6 арк.

16. Ф. 765

оп. 1

Спр. 12. Нотатки А. Петрушевича про Григоровича Віктора, Гриневецького Модеста, Лодія Петра і Петрушевича Степана, становище української мови серед слов'янських мов та найдавніші початки письменства і вірувань слов'ян. 70–80-ті рр. XIX ст., 5 арк.

Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника

НАН України. Відділ рукописів

17. Ф. 11 Фонд Барвінських

Спр. 4089/п. 232. Записна книжка О. Барвінського “Записки з української і всесвітньої історії”, 34 арк.

18. Ф. 11

Спр. 4179/п. 252. Наукові записки О. Барвінського з історії, географії та етнографії, 189 арк.

19. Ф. 19. Фонд Вагилевича І.

Спр. 17/п. 1. Праця І. Вагилевича “Хроніка полудневої Русі”, 34 арк.

20. Ф. 19

Спр. 18/п. 1. Виписки з руських літописів до історії Польщі та Литви І. Вагилевича, 8 арк.

21. Ф. 19

Спр. 24/п. 2. Незавершена праця І. Вагилевича “Вивід початків слов’ян від фрако-іллїрійців. З приводу “Вступу критичного до історії Польщі” А. Бельовського”, 286 арк.

22. Ф. 19

Спр. 48/п. 1. Рецензія І. Вагилевича “Уваги над розprawою “Початки історії Польщі” А. Бельовського, 9 арк.

23. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій болгарського народу за 521–1595 pp.”, 37 арк.

24. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій Дубровицької республіки за 680–1763 pp.”, 2 арк.

25. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій північних сербів за 454–1462 pp.”, 27 арк.

26. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій сербського народу за 635–1775 pp.”, 28 арк.

27. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій слов’янських племен на острові Рана за 43–1404 pp.”, 3 арк.

28. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій слов’янського племені бодричів за 180–1416 pp.”, 12 арк.

29. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій хорватського народу за 634–1699 pp.” 6 арк.

30. Ф. 19

Спр. 42/п. 1. Рукопис праці І. Вагилевича “Хронологія історичних подій чеського народу за 453–1784 pp.”, 46 арк.

31. Ф. 36 Фонд Головацького Я.

Спр. 902/п. 35. Матеріали до статті Я. Головацького “Историческо-етнографические очерки Галицкой Руси”, 32 арк.

32. Ф. 36

Спр. 642/п. 41. Матеріали до статті Я. Головацького “Историческое раследование о делах нашей церкви”, 10 арк.

33. Ф. 36

Спр. 650/п. 45. Матеріали до статті Я. Головацького “Нововідкрите джерело до історії Польщі XIII ст”., 1 арк.

34. Ф. 36

Спр. 649/п. 45. Праця Я. Головацького “Новооткрытыя свѣдѣнія о св. Меѳодіи”, 7 арк.

35. Ф. 36

Спр. 698/п. 48. Стаття Я. Головацького “Нариси з Чорногорії”, 3 арк.

36. Ф. 36

Спр. 922/п. 62. Чернетка статті Я. Головацького “Про слов’ян задунайських, що живуть на Балканському півострові”, 10 арк.

37. Ф. 36

Спр. 7116/п. 51. Чернетка статті Я. Головацького “Ян Собеський писал по польски русскими буквами”, 3 арк.

38. Ф. 77 Фонд Петрушевича А.

Спр. 8/п. 1. Посвідчення дійсного і почесного члена Одеського товариства історії та старожитностей надане А. Петрушевичу, 1 арк.

39. Ф. 77

Спр. 9/п. 1. Посвідчення і диплом почесного члена Московського імператорського археологічного товариства надане А. Петрушевичу, 1 арк.

40. Ф. 77

Спр. 25/п. 1. Посвідчення доктора історії Київського університету надане А. Петрушевичу, 1 арк.

41. Ф. 77

Спр. 511/п. 13. Диплом дійсного члена Петербурзької Академії наук наданий А. Петрушевичу, 1 арк.

42. Ф. 77

Спр. 512/п. 3. Диплом дійсного члена Бухарестської Академії наук наданий А. Петрушевичу, 1 арк.

43. Ф. 77

Спр. 514/п. 3. Диплом дійсного члена Краківської Академії наук наданий А. Петрушевичу, 1 арк.

44. Ф. 77

Спр. 525/п. 13. Диплом дійсного члена Празької Академії наук наданий А. Петрушевичу, 1 арк.

45. Ф. 77

Спр. 720/п. 54. Бібліографічні матеріали А. Петрушевича про похід Болеслава Хороброго на Київ, 8 арк.

46. Ф. 77

Спр. 754/п. 65. Виписки А. Петрушевича про Люблін, 9 арк.

47. Ф. 77

Спр. 757/п. 65. Матеріали А. Петрушевича до історії козачини і гайдамаччини, 103 арк.

48. Ф. 77

Спр. 761/п. 66. “Хорвати західні і хорвати східні” – план історичної роботи А. Петрушевича, 21 арк.

49. Ф. 77

Спр. 762/п. 66. Матеріали А. Петрушевича про діяльність єзуїтів в Польщі, 16 арк.

50. Ф. 77

Спр. 772/п. 68. Матеріали А. Петрушевича до історії давньої Русі, 276 арк.

51. Ф. 77

Спр. 773/п. 69. Матеріали А. Петрушевича до історії окремих країн (Албанія, Польща, Болгарія), 164 арк.

52. Ф. 77

Спр. 774/п. 70. Матеріали А. Петрушевича до історії окремих країн (Сербія, Чехія, Словаччина), 158 арк.

53. Ф. 77

Спр. 847/п. 83. Матеріали А. Петрушевича до наукової статті “Треко-слов’янський обряд в м. Гнезно”, 2 арк.

54. Ф. 77

Спр. 867/п. 85. Чернетка статті А. Петрушевича “Походження Короля Іоана III Собецького”, 6 арк.

55. Ф. 77

Спр. 1753/п. 4. Біографічний словник І. О. Левицького. Замітки про А. Петрушевича за 1857 – 1901 рр., 2 арк.

56. Ф. 154 Фонд Партицького О.

Спр. 1/п. 1. Партицький Омелян. Біографічні відомості, 2 арк.

57. Ф. 154

Спр. 4/п. 1. Подорожньо-етнографічні записки О. Партицького, 2 арк.

58. Ф. 154

Спр. 60/п. 3. Лист Ржегоржа Францішека до О. Партицького від 2 березня 1887 р., 2 арк.

59. Ф. 154

Спр. 81/п. 3. Лист Шараневича І. до О. Партицького, 1888 р., 2 арк.

60. Ф. 170 Фонд Шараневича І.

Спр. 4/п. 1. Праця І. Шараневича “Про бенефіції руської церкви за часів Речі Посполитої Польської з сучасних історичних джерел”, 40 арк.

61. Ф. 170

Спр. 5/п. 1. Праця І. Шараневича “Погляд на бенефіції руської церкви за часів Речі Посполитої з точки зору історії і перш за все про відношення світського руського духовенства в Галичині до землі в цей період”, 145 арк.

62. Ф 188 Фонд Свистуна Ф.

Спр. 9/п. 1. Нотатки і виписки Ф. Свистуна з історії, філософії, літератури, 170 арк.

Державний архів Львівської області

63. Ф. 26 Львівський університет, м. Львів

оп. 5

Спр. 2091. Особова справа Ізидора Шараневича. (Не раніше 1852 р. – не пізніше 1901 р.), 59 арк.

64. Ф. 26

оп. 22

Спр. 1. Фотокопія привілею наданого єзуїтам у 1661 р. польським королем Яном-Казимиром на відкриття університету у Львові. (Не раніше 1900 р. – не пізніше 1939 р.), 3 арк.

65. Ф. 26

оп. 22

Спр. 31. Справа про перетворення університету в ліцей та переведення частини професорсько-викладацького складу в Краківську академію. (Не пізніше серпня 1805 р. – 6 січня 1806 р.), 20 арк.

66. Ф. 26

оп. 22

Спр. 81. Списки осіб, що вступили на навчання протягом 1807–1839 рр. (25 травня 1808 р. – не пізніше червня 1839 р.), 144 арк.

67. Ф. 26

оп. 22

Спр. 882. Закон про вищі учбові заклади Австрії, розпорядження Міністерства віровизнань і просвіти про реорганізацію. (3 лютого 1849 р. – 10 грудня 1849 р.), – 56 арк.

68. Ф. 26

оп. 22. Університет імені Франца І

Спр. 904. Біографії професорсько-викладацького складу. (1784 р. – 22 липня 1804 р.), 4 арк.

69. Ф. 26

оп. 22

Спр. 923. Списки викладачів. (листопад 1811 р. – 10 грудня 1812 р.), 11 арк.

II. Опубліковані матеріали

70. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упорядн. У. Кришталович та І. Сварник. – Львів: Інститут Історії Церкви УКК, 2002. – XXXIV + 270 с.

71. З листів П. Куліша до Омеляна Партицького / Видав К. Студинський. – Львів, 1908. – 23 с.

72. Історія Львова в документах та матеріалах / За ред. М. Брика. – К., 1986. – 420 с.

73. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62. Видав К. Студинський // Збірник філологічної секції НТШ. – Т. 8–9. – Львів, 1905. – 392 с.

74. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав К. Студинський // Збірник філологічної секції НТШ. – Т. 11–12. – Львів, 1909. – 452 с.

75. Листування українських славістів з Францом Міклошичем. Упорядник І. С. Свенціцький, археографічне опрацювання, примітки, покажчики О. А. Купчинський, переклад листів М. І. Свенціцька, відповідальний редактор Я. Д. Ісаєвич. – К.: Наукова думка, 1993. – 400 с.

76. Москвофільство: документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів О. Сухого. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 236 с.

77. Студинський К. З кореспонденції Дениса Зубрицького (1840–1853 pp.) / К. Студинський / Відбитка з XLIII т. НТШ. – Львів, 1901. – 66 с.

78. Свистун Ф. Кореспонденція Д. Зубрицького з В. Копітаром / Ф. Свистун // Вестник Народного Дома. – Львів, 1906. – Ч. 1–6.

79. Письма къ Вячеславу Ганкѣ изъ слав'янскихъ земель: Издалъ В. А. Францевъ. – Варшава, 1905. – 1290 с.

80. Письма къ М. П. Погодину изъ слав'янскихъ земель (1835–1861) / Съ предисловіємъ и примѣчаніями Н. Попова. – М., 1879. – 750 с.

81. “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук. Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін. – К.: Наук. Думка, 1989. – 544 с.

III. Праці українських учених Східної Галичини

82. Барвінський О. Історія Руси. Часть III. Русь подъ панованємъ Литвы і Польщѣ ажъ до сполученя тыхъ державъ подъ володѣнємъ Ягайлоновъ. П?сля рускихъ и чужихъ историк?въ написавъ Ол. Барвѣнскій / О. Барвінський. – У Львовѣ: Товариство “Просвѣта”. – 1880. – 83 + 3 с.

83. Барвінський О. Історія Руси. Часть IV. Русь п?дъ панованємъ Ягайлового роду аж до п?дготовлення Люблинської уніѣ. П?сля рускихъ и чужихъ историк?въ написавъ Ол. Барвѣнскій / О. Барвінський. – У Львовѣ: Коштомъ и заходомъ товариства “Просвѣта”, 1882. – 90 с.

84. Барвінський О. Історія Руси. Часть V. Внутрѣшний станъ Руси п?дъ панованємъ Ягайлового роду аж до цѣлковитого з?лляня Литвы зъ Польщею въ Люблинск?й унії 1569 р. П?сля рускихъ и чужихъ историк?въ написавъ Олександръ Барвѣнскій / О. Барвінський. – У Львовѣ: Коштомъ и заходомъ Товариства “Просвѣта”, 1884. – 96 с.

85. Барвінський О. Ілюстрована історія Руси водъ найдавнішихъ до нинѣшнихъ часовъ послѣ рускихъ и чужихъ историковъ. Написавъ Олександръ Барвѣнскій, членъ товариства “Просвѣта”. Зъ двома историчними картами Руси и 40 ілюстраціями / О. Барвінський. – У Львовѣ: Коштомъ и заходомъ товариства “Просвита”, 1890. – 282+V с.

86. Барвінський О. Участь П. О. Куліша в підемі і розвитку народнього письменства в Галицькій Україні (з нагоди 25-ліття його смерті) / О. Барвінський // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1922. – Т. LXXVII. – Кн. IV. – С. 40–52.

87. Вагилевич І. Передговор к народним руским пѣсням / І. Вагилевич // Русалка Днѣстрова (фотокопія з видання 1837 р.). – К.: Дніпро, 1972. – С. IX–XX.

88. Головацький Я. Три вступительніи преподаванія о русской словесности (Накладом Галицко-Рускои Матицѣ) / Я. Головацький. – Во Львовѣ: Напечатано черенками Института Ставропигійського, 1849. – 28 с.

89. Головацький Я. Розправа о языкѣ южнорускѣмъ и его нарѣчіяхъ сочинена Яковомъ Головацкимъ читана въ общемъ засѣданію на съѣздѣ ученыхъ русскихъ 23 Жовтня 1848 г. н. ч. у Львовѣ / Я. Головацький. – Во Львовѣ: Напечатано черенками Института Ставропигійського, 1849. – 64 с.

90. Головацький Я. Историческій очеркъ основанія Галицко-рускои матицѣ и справозднѣе первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народного просвѣщенія. Составлено Яковомъ Головацкимъ / Я. Головацький. – Въ Львовѣ: Черенками Института Ставропигіянського, 1850. – СХХ + 111 + ХХІ с.

91. Головацький Я. О рукописном молитвенникѣ старочешскомъ съ XIV–XV вѣковъ, хранящемся въ университетской библиотекѣ во Львовѣ / Я. Головацький. – Прага, 1861. – 24 с.

92. Головацький Я. О первомъ літературно-умственномъ движеніи русиновъ въ Галиціи с временъ Австрійского в той землѣ. (Особый оттискъ изъ II Выпуска Наукового Сборника, 1865) / Я. Головацький. – Львовъ: Напечатано въ книгопечатнѣ Ставропигійського Института, 1865. – 40 с.

93. Головацький Я. Коротка вѣдомость о рукописахъ славянскихъ и русскихъ находящихся ся в книжници монастыря св. Василія Вел. у Львовѣ / Я. Головацький // Русалка Днѣстрова (фотокопія з видання 1837 р.). – К.: Дніпро, 1972. – С. 122–129.

94. Головацький Я. Карпатская Русь. Географическо-статистическіе и историческо-этнографическіе очерки Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины / Я. Головацький // Славянскій сборникъ. – Т. I. – Сп-б., 1875. – С. 1–30, 55–84.

95. Головацький Я. Книга о новом календарѣ, напечатанная въ Римѣ въ 1598 году”/ Я. Головацький. – Вильна, 1876–96 с.

96. Головацький Я. О народной одеждѣ русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверо-восточной Венгрии”/ Я. Головацький. – С.-пб, 1877. – 85 с.

97. Головацький Я. Типы славянскихъ народовъ. Болгары / Я. Головацький // Всемирная иллюстрация. – Сп-б., 1877. – № 423. – С. 130; № 424. – С. 146.

98. Головацький Я. Къ исторіи галицко-русской письменности (Несколько замечаний на письмо И. Вагилевича к М. П. Погодину) / Я. Головацький // Киевская Старина. – Августъ. – К., 1883. – Т. VI. – С. 645–663.

99. Головацкий Я. Судьба одного галицко-русского ученого: к биографии Ивана Николаевича Вагилевича / Я. Головацкий // Киевская старина. – К., 1883. – Т. VI. – С. 453–472.

100. Головацкий Я. Географическій словарь западнославянскихъ и южнославянскихъ земель и прилежащихъ странъ, составленный Яковомъ Головацкимъ. Съ приложениемъ географической карты / Я. Головацкий. – Вильна, 1884. – 371 с.

101. Головацкий Я. Замѣтки и дополненія къ статтям г. Пыпинна напечатаномъ в Вѣсникѣ Европы за 1885 и 1886 годъ”/ Я. Головацкий. – Вильна, 1888. – 87 с.

102. Головацкий Я. Велика Хорватія або Галицко-Карпатская Русь / Яків Головацький // Руская письменність. – Том III. Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького. Виданє друге. (З додатком творів Івана Вагилевича і Тимка Падури): Накладом товариства “Просвіта”. – Львів, 1913. – С. 296–320.

103. Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія, укладена Я. Ф. Головацьким / Я. Головацький. – К., 1991. – 93 с.

104. Головацький Я. Введеніє въ исторію руской словесности. Лекція перша / Я. Головацький. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.franko.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=426%3A2012-10-04-19-15-41&Itemid=238.

105. Дідицький Б. Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ послѣ наилучшихъ историк?въ составлена и издана Богданомъ А. Дѣдицкім. Часть первая / Б. Дідицький. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійського Института п?дъ зарядомъ Стефана Гучковского, 1868. – 224 с.

106. Дідицький Б. Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ послѣ наилучшихъ историк?въ составлена и издана Богданомъ

А. Дѣдицкім. Часть вторая / Б. Дідицький. – Львовъ: Въ типографіи Института Ставропигійського, подъ зарядомъ Стефана Гучковского, 1868. – 200 с.

107. Дідицький Б. Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ послѣ наилучшихъ историковъ составлена и издана Богданомъ А. Дѣдицкім. Часть третья / Б. Дідицький. – Львовъ: Въ типографіи Института Ставропигійського, подъ зарядомъ Стефана Гучковского, 1870. – 208 с.

108. Дідицький Б. Антоній Добрянскій его жизнь и дѣятельность въ Галицкой Руси. Списаль Богданъ А. Дѣдицкій / Б. Дідицький. – Львовъ: Накладом Общества имени Михаила Качковского, 1881. – 128 с.

109. Дідицький Б. Лѣтопись Руси отъ 862 до 1340 года, розтолкована Богданомъ А. Дѣдицкім / Б. Дідицький. – Львовъ, 1885. – 46 с.

110. Дідицький Б. Львовская Ставропигія и 300-лѣтній праздникъ ея существованія. Оповѣданье Богдана А. Дѣдицкого, члена Ставропигійского Института / Б. Дідицький. – Львовъ. 1886. – 87 с.

111. Дідицький Б. Лѣтопись Руси отъ 1340 до 1887 года, розтолкована Богданомъ А. Дѣдицкім / Б. Дідицький. – Львовъ, 1887. – 56 с.

112. Зубрицький Д. Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Переводъ съ польскаго Д. Члена Осипа Бодянскаго. Изданіе Императорскаго общества исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ. Отъ водворенія христіанства при князяхъ поколѣнія Владимира Великаго до конца XV столѣтія / Д. Зубрицький. – М.: Въ университетской типографіи, 1845 р. – XLVI+420+44 с.

113. Зубрицький Д. Начало унии / Д. Зубрицький // Чтенія общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. – М.: 1847–1848. – Кн. 7. – С. 1–84.

114. Зубрицький Д. Ведомость о Черногорском народе, или Монтегринцах, вынятая из книги Господина Ковалевскаго / Д. Зубрицький // Пчела. – 1849. – Ч. 8–13. – С. 116–135.

115. Зубрицький Д. Лѣтопись Львовскаго Ставропигійскаго братства. Переводъ съ польскаго И. Б. (Изъ Журнала Мин. Нар. Просв.) / Д. Зубрицький. – Львів: Изданіе Ставропигійскаго Института въ Львовѣ, 1850. – 173 с.

116. Зубрицький Д. Исторія древняго Галичско-русскаго княжества. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Часть первая. С приложеніемъ Родословной Картины / Д. Зубрицький. – Львовъ: Типомъ Ставропигіанскимъ, 1852. – 210 с.

117. Зубрицький Д. Исторія древняго Галичско-русскаго княжества. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Часть вторая. С приложеніемъ Родословной Картины / Д. Зубрицький. – Львовъ: Типомъ Ставропигіанскимъ, 1852. – 136 с.

118. Зубрицький Д. Исторія древняго Галичско-русскаго княжества. Сочиненіе Дениса Зубрицкаго. Часть третья / Д. Зубрицький. – Львовъ: Типомъ и иждивеніемъ Института Ставропигіанскаго, 1855. – 313 с.

119. Зубрицький Д. Анонимъ Гнезненскій и Іоаннь Длугошъ. Латінскія выписки изъ ихъ сочененіи, статей, относящихся къ исторіи Галичско – Владимирской Руси, за періодъ отъ 1337 по 1387 годъ, съ русскимъ переводомъ, и критическими изслѣдованіями и замѣчаніями. Сочененіе Дениса Зубрицкаго. Вмѣсто четвертой части галичской Исторіи. Иждивеніемъ сочинителя / Д. Зубрицький. – Львовъ: Напечатано въ Типографіи Ставропигіанской, 1855. – 122 с.

120. Зубрицький Д. Галицкая Русь въ XVI веке / Д. Зубрицький // Чтенія Московскаго общества Исторіи и Древностей Россійскихъ. – М.: 1862. – Кн. 3. – С. 1–84.

121. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / МГКО “Документальна скарбниця Львова”; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у Львові; Громадська організація “Інститут Львова”; перекл. З польськ. І. Сварника; коментарі М. Капраля; ред. О. Шишки, Ю. Бірюльова. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Львів: Центр Європи, 2006. – 602 с. +XXV с., 23 іл. – (Львівські історичні пам’ятки. Т. 3.).

122. Зубрицький Д. Хроніка Ставропігійського братства / Д. Зубрицький. Переклад: Іван Сварник. Видавництво “Апріорі”. – Львів, 2011. – 440+4 с.

123. Качала С. Коротка історія Руси Стефана Качалы / С. Качала. – Въ Тернополи: Зъ друкарнѣ Іосифа Павловского, 1886. – 155 с.

124. Могильницький І. Вѣдомѣсть о Рускомъ Языцѣ / І. Могильницький // Українсько-руський архив видає історично-філософічна секція Наукового Товариства імени Шевченка. Т. V. Фільольогічні праці Івана Могильницького. Видав Михайло Возняк. – У Львові: Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1910. – С. 1–70.

125. Партицький О. Червоная Русь въ часахъ предъисторичныхъ / О. Партицький // Галичанинъ. Литературный сборникъ издаваемый Богданомъ Андрѣевымъ Дѣдицкимъ. – Книга І. – Выпуск III и IV. – Львовъ: Типомъ Института Ставропігійского, 1863. – С. 208–226.

126. Партицький О. Темн? мѣстця въ “Словѣ о плъку Игоревѣ” пояснивъ Ом. Партыцкій. Передрукъ з “Зорѣ” / О. Партицький. – У Львовѣ: Зъ друкарнѣ Товариства им. Шевченка п?дъ зарядомъ К. Беднарского, 1883. – 110 с.

127. Партицький О. Скандинавщина въ давній Руси. Написавъ Омелянъ Партицкій / О. Партицький. – Львовъ: Въ друкарнѣ товариства имени Шевченка п?дъ зарядомъ К. Беднарского, 1887. – 207 с.

128. Партицький О. Велика славянська держава передь двома тисячами лѣтъ. Исторична студія Омеляна Партицкого / О. Партицький. – Львовъ: Зъ друкарнѣ товариства имени Шевченка подъ зар. К. Беднарского, 1889. – 100 с.

129. Партицький О. Гуни – предки русинів / О. Партицький // Дѣло. – 1890. – Ч. 106–110.

130. Партицький О. Галичина і Поділя в другім віці по Христі / О. Партицький // Дѣло. – 1891. – Ч. 262.

131. Партицький О. Трацка історія в традиції слов'ян / О. Партицький // Дѣло. – 1891. – Ч. 140.

132. Партицький О. Германські впливи на наш нарід / О. Партицький // Дѣло. – 1892. – Ч. 147.

133. Партицький О. Про Білу Хорватію і Білу Сербію / О. Партицький // Дѣло. – 1892. – Ч. 259, 261.

134. Партицький О. Старинна історія Галичини. Написав Омелян Партицкий. Том перший. (Від VII-ого віку перед Христом до року 110 по Христі) / О. Партицький. – Львовъ: З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядомъ К. Беднарского, 1894. – 372+XVI с.

135. Петрушевич А. Польша. Русь й ромыны. Очерк исторический / А. Петрушевич // Пчола. – 1849. – № 1–2. – С. 7–28.

136. Петрушевич А. Обзоръ важнейшихъ политическихъ и церковныхъ происшествий в Галицкомъ Княжестве съ половины XII до конца XIII вѣка / А. Петрушевич // Галицкий историческій сборникъ. – Львовъ, 1854. – Вып. II. – С. 8–81.

137. Петрушевич А. Словене, ихъ древнія жилища и образование между ними первыхъ словенскихъ государствъ / А. Петрушевич // Семейная библиотека. – 1855. – Кн. 1. – С. 1–11.

138. Петрушевич А. Историческое обозрѣніе митрополіи русской Галицкой / А. Петрушевич // Зоря Галицкая яко альбум на годъ 1860. – Львовъ, 1860. – С. 182–195.

139. Петрушевич А. Іосифъ Шумлянскій, первый Львовскій уніятскій Епископъ / А. Петрушевич // Галичанинъ. Литературный сборникъ издаваемый Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ и Богданомъ Андрѣевымъ Дѣдицкимъ. – Книга I. – Выпуск I. – Львовъ: Типомъ Института Ставропигійского, 1862. – С. 117–124.

140. Петрушевич А. Было ли два Галичи, княжескіи города, одинъ въ Угорско-словацкой области, а другій по сю сторону Карпатъ, надъ Днѣстромъ или нѣтъ? Критико-историческое разсужденіе / А. Петрушевич // Науковий сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской матицы. Годъ изданія первый. – 1865. – Выпуск I. – Львовъ: Ставропигійскій Институтъ, 1865. – С. 24–49.

141. Петрушевич А. О паннонскихъ ругахъ или псевдоруссахъ / А. Петрушевич // Науковий сборникъ издаваемый обществомъ Галицко-Русской Матицы. – Львовъ, 1865. – Вып. 2. – С. 120–135; Вып. 3. – С. 170–181.

142. Петрушевич А. Разсужденіе о важности историческихъ записокъ и надписей яко источникъ для нашей исторіи / А. Петрушевич // Науковий сборникъ издаваемый обществомъ Галицко-Русской Матицы. – Львовъ, 1865. – Вып. I. – С. 1–8.

143. Петрушевич А. Краткоє извѣстіе о Холмской епархіи и святителяхъ ея, со временъ введенія христіанства до 1863 года / А. Петрушевич // Науковий сборникъ издаваемый литературнымъ обществомъ Галицко-Русской матицы. Годъ изданія второй. – 1866. – Выпуск I–IV. – Львовъ: Ставропигійскій Институтъ, 1866. – С. 159–298.

144. Петрушевич А. Львовская Лѣтопись съ 1498 по 1649 годъ / А. Петрушевич. – Львовъ, 1868. – 40 с.

145. Петрушевич А. Волинско-Галицкая Лѣтопись, составленная съ концемъ XII вѣка (1205–1292) / А. Петрушевич. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1871. – 96 с.

146. Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская лѣтопись с 1600 по 1700 годъ / А. Петрушевич // Литературный сборникъ 1872–1873. – Львовъ, 1874. – С. 1–270.

147. Петрушевич А. Введенія христіанства въ Великопольщѣ / А. Петрушевич // Слово. – 1876. – Ч. 123.

148. Петрушевич А. Кіево-польская земля и Polska / А. Петрушевич // Слово. – 1876. – Ч. 3–4, 32–33, 38, 53.

149. Петрушевич А. О подложныхъ старочешскихъ письменныхъ памятникахъ. Суде Любуши, Евангельскомъ отрывк св. Іоанна, Краледворской рукописи и подложныхъ чешскихъ глоссахъ въ пражской рукописи Mater Verborum / А. Петрушевич. – Львовъ: Типография Ставропигійского Института, 1878. – 208 с.

150. Петрушевич А. Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена св. Кирилла и Мефодія тих же учениками и проповѣдниками / А. Петрушевич. – Львов: изъ типографіи Ставропигійского Института, 1882. – 76 с.

151. Петрушевич А. Краткое историческое извѣстіе о введеніи христіанства на Галичской Руси, особенноже объ учрежденія святительскихъ столицъ въ Галичѣ и Львовѣ и о святителяхъ сидѣвшихъ на упомянутыхъ столицахъ. / А. Петрушевич. – Львов: Типография Ставропигійского Института, 1882. – 15 с.

152. Петрушевич А. Где умер св. Мефодій? / А. Петрушевич // Слово. – 1884. – Ч. 140–143; 1885. – Ч. 1, 3–8, 10–18, 20–38.

153. Петрушевич А. Лингвистическо-историческіи разсужденія / А. Петрушевич. – Львовъ: Изъ типографіи ставропигійского Института, подъ управленіемъ О. И. Тарнавского, 1887. – 121 с.

154. Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 года. Часть I. / А. Петрушевич. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1887. – XV+329 с.

155. Петрушевич А. Сводная Галицко-Русская лѣтопись съ 1772 до конца 1800 года. Часть II. / А. Петрушевич. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1889. – VII+434 с.

156. Петрушевич А. Вопросы и отвѣты. Библіографическо-историческія письма / А. Петрушевич. – Львовъ: Издженіемъ Института “Народный Домъ”, 1893. – 149 с.

157. Петрушевич А. Лигвистическо-историческія изслѣдованія о начаткахъ города Львова и окрестностей его, съ воззрѣніемъ на передъисторическія времена переселенія словенскихъ и румынскихъ племенъ изъ придунайскихъ странъ въ предкарпатскія области / А. Петрушевич. – Львовъ: Типографія Ставропигійского Института, 1893. – 660 с.

158. Петрушевич А. Дополненія ко Сводной Галицко-Русской Лѣтописи съ 1700 до конца Августа 1772 года / А. Петрушевич. – Львовъ, 1896. – III+423 с.

159. Петрушевич А. Дополненія ко Сводной Галицко-Русской Лѣтописи съ 1772 по 1800 годъ изданной въ Львовѣ 1887 года / А. Петрушевич // Литературный сборникъ. – Львовъ, 1897. – 518 с.

160. Свистун Ф. Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи написалъ Ф. И. С. Часть первая (1772–1850). / Ф. Свистун. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1895. – 350 с.

161. Свистун Ф. Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. Написаль Ф. И. С. Часть вторая (1850–1895). / Ф. Свистун. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1896. – 744 с.

162. Свистун Ф. Споръ о Варягахъ и началѣ Руси. Историко-критическое изслѣдованіе Ф. И. Свистуна / Ф. Свистун. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1887. – 343 с.

163. Свистун Ф. Чѣмъ есть для насъ Шевченко? Критическое разсужденіе проф. Филипа Ив. Свистуна. Третье изданіе / Ф. Свистун. – Львовъ: Типографія Ставропигійская, 1901. – 162 с.

164. Свистун Ф. Старинніи русскіи города Перемышль, Галичъ, Львовъ. II Гайдамаки написаль Ф. И. С. / Ф. Свистун. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1903. – 100 с.

165. Свистун Ф. Що то есть украинофильство? Єго исторія и теперешняя характеристика написаль Ф. И. С. / Ф. Свистун. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1912. – 136 с.

166. Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацкого. Виданє друге. (З додатком творів Івана Вагилевича і Тимка Падури). – Львів, 1913. – 456 с.

167. Шараневич І. Історія Галицько-Володимирскои Руси отъ найдавніѣйшихъ временъ до року 1453. На поставѣ жерель написаль Исидоръ Шараневичъ / І. Шараневич. – Въ Львовѣ: В печатни Института Ставропигійского, 1863. – 462 с.

168. Шараневич І. О первыхъ князяхъ на Острогу Острогскихъ / І. Шараневич // Галичанинъ. Литературный сборникъ издаваемый Богданомъ Андрѣевымъ Дѣдицкимъ. Книга І. Выпуск III и IV. – Львовъ: Типомъ Института Ставропигійского, 1863. – С. 226–229.

169. Шараневич І. Слов'янські начатки у склоновъ Карпатъ. (Речь Д-ра Исидора Шараневича, читана на педагогичномъ зъѣзде дня 18 липця 1870 въ Коломыи) / І. Шараневич. – Львів, 1870. – 12 с.

170. Шараневич І. Географічно-історичні статті / І. Шараневич. – Львів: В печатни Института Ставропигийского, 1875. – 52 с.

171. Шараневич И. Св. Кириль и Методій / И. Шараневич // Руска читанка для 3 кляси школ середных и семинарий учительских. – Львов: Накл. Кравого фонду, 1886. – С. 332–336.

172. Шашкевич М. Азбука і abecadlo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/zahpysm/zah06.htm>.

173. Шашкевич М. Русини. Голос галичан / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Шашкевичівська комісія. Упорядник Феодосій Стеблій. – Львів, 2011. – 28 с. (іл.). – [Бібліотека Шашкевичіани. Нова серія, № 6 (11)].

174. Kaczała S. Polityka Polaków względem Rusi / S. Kaczała. – Lwów, 1879. – 369 s.

175. Petruszewicz A. Słów kilka napisanych w obronie ruskiej narodowości. Dodatek nadzwyczajny do terażniejszych pism czasowych. A. Petruszewicz. – Lwów: gród Rusi Austryjackiej, 1848. – 56 s.

176. Szaraniewicz I. Rys wewnętrznych stosunków Galicyi Wschodniej w drugiej połowie piętnastego wieku / I. Szaraniewicz. – Lwów, 1869. – 124 s.

177. Szaraniewicz I. Rządy Władysława xięcia Opolskiego na Rusi / I. Szaraniewicz // Biblioteka naukowego zakładu im. Ossolińskich. – Lwów, 1864. – T. 4. – S. 262–297.

178. Wagilewicz J. S. Metody / J. Wagilewicz // Dziennik Literacki. – Lwów, 1852. – 7 sierpnia. – S. 45–46

179. Wagilewicz J. Wywód początków słowian od trakoilływ: z powodu “Wstępu krytycznego do dziejów Polski”. Przez Augusta Bielowskiego / J. Wagilewicz // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1852. – T. 4. – S. 528–550.

180. Wagilewicz J. Związek dziejowy poiskich z morawskimi / J. Wagilewicz // Dziennik Literacki. – Lwów, 1854. – 4 marca. – S. 65–67.

181. Zubrytskyi D. Granice między ruskim i polskim narodem w Galicyi / D. Zubrytskyi. – Przez Dychizego Zubryckiego, Czł. Kor. Archeoog. Kom. przy Min. Oświecenia w Petersburgu Czł. hon. Imp. tow. his. i starożytności w Moskwie – 32 s.

182. Zubrytskyi D. Rus do historyi narodu ruskiego w Galicyi i hierarchij cerkiewney w témże krolestwie / D. Zubrytskyi. – Przez Dyohizego Zubryckiego. Zeszyt pierwszy. Od zaprowadzenia Chreścianstwa na Ruśi aż do opanowania Rusi czerwonej przez Kazimierza wielkiego od roku 988 do roku 1340. Lwów: W Drukarni Instytutu Stauropegiańskiego. – 68+22 s.

IV. Мемуари

183. Барвінський О. Спомини з мого життя. Перша часть. (Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів в 60-их рр. XIX ст. з додатком переписки С. Наваковича, М. Лисенка і П. Куліша) / О. Барвінський. – Львів: Накладом Галицької Накладної Я. Оренштайна в Коломиї, 1912. – 336 с.

184. Барвінський О. Спомини з мого життя. Друга часть. (Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів від 1871–1888 р., з додатком споминів про М. Лисенка) / О. Барвінський. – Львів: Накладом Галицької Накладної Я. Оренштайна в Коломиї, 1913. – 406 с

185. Головацький Я. Воспоминания о Маркияне Шашкевиче и Иване Вагилевиче / Я. Головацький // Литературный сборник. – Вып. I. – Львів, 1885. – Вып. 1/3. – 10–41 с.

186. Головацький Я. Пережитое и перестраданное / Я. Головацький // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – К., 1965. – С. 229–285.

187. Дідицький Б. Своежытьевы записки. – Ч. 1: Где що до исторіи саморазвитія языка и азбуки Галицкой Руси / Б. Дідицький. – Львовъ, 1906. – 93 с.

V. Науково-критична література

188. Ададуrow В. Теоретичні засади та методологія вписування української історії в європейський контекст (погляд історика-всесвітника) / В. Ададуrow // Український історичний журнал. – 2013. – Вип. – С. 4. – 23.

189. Ададуrow В. “Хроніка французької революції Дениса Зубрицького” / В. Ададуrow, М. Рожик // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. ССXXXI. – Львів, 1996. – С. 495–506.

190. Алексієвець М. Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / М. Алексієвець, В. Савенко. – Тернопіль, 1999. – 188 с.

191. Алексієвець М. Українська історична біографістика: досягнення та перспективи її розвитку в ТНПУ ім. В. Гнатюка / М. Алексієвець // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. М. М. Алексієвця. Част. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – С. 6–10.

192. Антонович В. [Рецензія]. Ол. Барвинській. – История Руси. Часть IV. – Львов, 1882 г. / В. Антонович // Киевская Старина. – Киевъ, 1883. – Т. V. Мартъ. – С. 649–651.

193. Антонович В. [Рецензія]. Ол. Барвинській. – История Руси. Часть V. – Львов, 1882 г. / В. Антонович // Киевская Старина. – Киевъ, 1884. – Т. X. Август. – С. 708–710.

194. Антонович В. [Рецензія]. Сводная Галичско-русская летопись съ 1700 до конца Августа 1772 г. Составиль А. С. Петрушевичъ / В. Антонович // Киевская Старина. – Киевъ, 1888. – Т. XXI. – Август. – С. 45–52.

195. Аристовъ Ф. Исидоръ Ивановичъ Шараневичъ (съ портретомъ) // Временникъ Ставропігійскаго Института съ місяцесловомъ на 1930 г. / Ф. Аристовъ. – Львовъ. – Ч. 2. – С. 2–6.

196. Аристовъ Ф. Карпато-русскіе писатели: Изслѣдованіе по неизданнымъ источникамъ / Ф. Аристовъ: Изданіе Галицко-русскаго общества въ Петроградѣ. – В 3 т. – М., 1916. – Т. 1. – 304 с.

197. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150 річчя від дня народження / О. Аркуша. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с.

198. Бандрівський М. Археологічні зацікавлення Івана Вагилевича / М. Бандрівський // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 137–140.

199. Бойчук З. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича / З. Бойчук, Б. Гаврилів. – Івано-Франківськ, 1996. – 40 с.

200. Бондаренко Г. Історичне пізнання: питання теорії і практики / Г. Бондаренко. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 1998. – 228 с.

201. Борчук С. Проблеми історії Галицько-Волинської держави та княжого Галича в працях Ісидора Шараневича / С. Борчук // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Вип. 3. – Івано-Франківськ. – 1999. – С. 71–75.

202. Брик І. Йосиф Добровський і українознавство / І. Брик // Записки НТШ. – Т. CXLI–CXLIІІ. – Львів, 1929. – С. 1–35.

203. Брик І. П. Шафарик у ролі судді в термінологічному українсько-польському спорі 1849 р. / І. Брик // Записки НТШ. – Т. CL. – Львів, 1929. – С. 253–269.

204. Брик І. Переклади сербських народних пісень у “Русалці Дністрові” / І. Брик // Записки НТШ. – Т. XCІХ. – Ч. І. – Львів, 1930. – С. 213–231.

205. Брок П. Іван Вагилевич (1811–1866) та українська національна ідентичність / П. Брок // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 1–2. – Львів–Броди–Вінніпег. – С. 389–416.

206. Бурега В. В поисках могилы святого Мефодия [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bogoslov.ru/text/300371.html>.

207. Ваврик В. Жизнь и деятельность Ивана Николаевича Далибора Вагилевича / В. Ваврикъ. – Львов, 1934. – 28 с.
208. Ваврикъ В. Основныя черты литературной деятельности Исидора Ивановича Шараневича / В. Ваврикъ // Временникъ Ставропігійскаго Института съ місяцесловомъ на 1930 г. – Львовъ, 1929. – Ч. 2. – С. 33–121.
209. Ваврик В. Справка о русскомъ движеніи въ Галичинѣ съ бібліографіей за 1929 годъ / В. Ваврик. – Львовъ, 1930. – 16 с.
210. Ваврик В. Якыв Федорович Головацкий. Его деятельность и значение в галицко-русской словесности / В. Ваврик. – Львов, 1925. – 168 с.
211. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.) / В. Верига. Львів: Світ, 1996. – 448 с.
212. Веселовська Г. “Руська трійця” у культурних зв’язках України, Чехії та Словаччини XIX ст. / Г. Веселовська // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 1–2. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 572–573.
213. Віднянський С. Головні етапи та особливості розвитку української історичної славістики нового часу / С. Віднянський, С. Копилов // Слов’янські обрії. – Вип. 2: XIV Міжнародн. з’їзд славістів (2008 р., Охрид, Республіка Македонія): Доповіді. – К., 2008. – С. 92–111.
214. Власто А. Запровадження християнства у слов’ян: Вступ до середньовічної історії слов’янства. З англ. пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; Худож. оформ. С. Полохайло / А. Власто. – К.: Юніверс, 2004. – 496 с., іл.
215. Возняк М. Авторство азбучної статті з 1834 р. / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. CXXXVI-CXXXVII. – Кн. I. – Львів, 1925. – С. 107–118.
216. Возняк М. Апологія кирилиці Дениса Зубрицького / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. CL. – Львів, 1929. – С. 121–142.
217. Возняк М. Дві дрібнички до характеристики Маркіяна Шашкевича / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. CV. – Кн. V. – Львів, 1911. – С. 165–168.

218. Возняк М. До в'яснення національних поглядів Якова Головацького в 1848 р. (Перша редакція “Розправи о язиці южно-рускім і его нарічіях”) / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. СХХІ. – Кн. І. – Львів, 1914. – С. 133–172.

219. Возняк М. До характеристики Петра Лодія / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. СХІІІ. – Кн. І. – Львів, 1913. – С. 148–155.

220. Возняк М. Епізоди культурних зносин галицької і російської України в 1-шій полов. ХІХ в. / М. Возняк // Фільольогічний збірник пам'яті К. Михальчука. Видання Українського Наукового Товариства в Києві. – К., 1915. – С. 56–100.

221. Возняк М. Маркіян Шашкевич / М. Возняк. – Львів: Українське видавництво, 1941. – 52 с.

222. Возняк М. Останні зносини П. Куліша з Галичанами (з додатком його листування з М. Павликом) / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. СХLVIІІ. – Кн. І. – Львів, 1928. – С. 165–240.

223. Возняк М. Писання Маркіяна Шашкевича / М. Возняк. – Львів, 1912. – 294 с.

224. Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками ХІХ ст. Додатки / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. ХСVІІІ. – Кн. VI. – Львів, 1910. – С. 75–146.

225. Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка / М. Возняк. – Львів, 1935. – Част. І, II. – 324 с.

226. Возняк М. Уривок граматики І. Лаврівського / М. Возняк // Записки НТШ. – Т. ХСVІІІ. – Кн. VI. – Львів, 1910. – С. 155–162.

227. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії / М. Возняк. – Львів: Новий час, 1924. – Ч. 1. – 180 с.

228. Гаврилів Б. Галицьке краєзнавство. Ч. 1. Історичні дослідження на Прикарпатті в ХІХ – поч. ХХ ст. / Б. Гаврилів. – Коломия: Вік, 1997. – 166 с.

229. Гаврилів Б. Краєзнавці Прикарпаття (XIX – поч. XX ст.) / Б. Гаврилів // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип. I. – С. 180–190; Вип. II. – С. 181–188.

230. Гаврилів Б. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Вагилевича / Б. Гаврилів, З. Бойчук // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 141–153.

231. Гаврилів Б. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX ст. / Б. Гаврилів, В. Педич. – Івано-Франківськ, 1997. – 37 с.

232. Галас Б. До портрета А. Петрушевича як лексикографа і громадського діяча // [Електронний ресурс] http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/halas.

233. Галенко І. Викладацька діяльність Якова Головацького у Львівському університеті (в контексті розвитку українознавства і славістики) / І. Галенко // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2008. – Вип. 57. – С. 13–27.

234. Галенко І. Мовознавча славістика у Львівському університеті (1787–1939) / І. Галенко // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2004. – Вип. 54. – С. 44–60.

235. Галенко І. Науково-методична робота кафедри слов'янської філології львівського університету (1889–1918) / І. Галенко // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2000. – Вип. 51. – С. 39–45.

236. Галенко І. Яків Головацький як славіст / І. Галенко // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2007. – Вип. 56. – С. 13–31.

237. Гарасимович К. Нѣсколько мыслей о студіяхъ Славянщины / К. Гарасимович // Галичанинъ. Литературный сборникъ издаваемый Яковомъ Федоровичемъ Головацкимъ и Богданомъ Андрѣевымъ Дѣдицкимъ. Книга I. Выпускъ I. Львовъ: Типомъ Института Ставропигійскаго, 1862. – С. 150–153.

238. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст. / С. Гелей. – Львів, 1996. – 122 с.

239. Гелей С. Наукова та громадська діяльність Ісидора Шараневича / С. Гелей // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 320–331.

240. Гербільський Г. До питання про історичні погляди Д. Зубрицького / Г. Гербільський // Вісник Львівського ордена Леніна державного університету ім. Івана Франка. Серія історична. – Вип. 4: Питання історії УРСР. – Львів, 1967. – С. 63–70.

241. Гербільський Г. Передова суспільна думка в Галичині (30-ті – середина 40-х років XIX ст.) / Г. Гербільський. – Львів, 1959. – 160 с.

242. Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.) / Г. Гербільський. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1964. – 253 с.

243. Герета І. Олександр Барвінський та його рідний край / І. Герета // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції. – Львів: 2001. – С. 179–190.

244. Голик Р. Формування галицької славістики в контексті наукових теорій та етнокультурних стереотипів (XIX – 30-ті роки XX ст.) / Р. Голик // Проблеми слов'язнавства. – Львів. – 2011. – Вип. 60. – С. 21–32.

245. Голубовський П. Темние мистцѣ в Словѣ о Пльку Игоревѣ. Пояснивѣ Ом. Партицькій. Часть перша. У Львовѣ. 1883 г. / П. Голубовський // Киевская старина. – Август. – К., 1884. – С. 710–714.

246. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. XIX в. / Я. Гординський // Збірник фільольогічної секції НТШ. – Львів, 1917. – Т. XVI. – 264 с.

247. Гольберг М. Іван Франко і методологічні засади славістики / М. Гольберг // Проблеми слов'язнавства. – Львів. – 1999. – Вип. 50. – С. 23–35.

248. Гнатюк В. Національне відродження австро угорських українців (1772–1880 рр.) / В. Гнатюк. – Відень, 1916. – 66 с.

249. Горинь В. Естетичні погляди “Руської трійці” (До генези українського романтизму) / В. Горинь // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 1–2. – Львів–Вінніпег, 1996. – С. 33–40.

250. Гостічка В. Павел Йозеф Шафарик і українці / В. Гостічка // З історії чехословацько-українських зв’язків. – Братіслава: Словацьке вид-во худ. літ-ри, 1959. – С. 281–307.

251. Грабовецький В. Антон Петрушевич – дослідник історії Галичини / В. Грабовецький, А. Королько. – Івано-Франківськ, 2001. – 75 с.

252. Грабовецький В. Галицька земля XV століття у працях Ісидора Шараневича / В. Грабовецький // Тези доповідей та повідомлень науково – теоретичної конференції, присвяченої 500 річчю початку селянського повстання на Прикарпатті під проводом національного героя Мухи. – Івано-Франківськ, 1990. – С. 20–23.

253. Грицак Я. До оцінки суспільно-політичних поглядів Якова та Івана Головацьких у кінці 30-х – початку 40-х років XIX століття / Я. Грицак // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов’янських народів. Тези доповідей та повідомлень конференції 23–24 жовтня 1989 р. – Тернопіль, 1989. – С. 51–53.

254. Грицак Я. Іван Головацький у міжслов’янських зв’язках 30-х – 40-х років XIX ст. / Я. Грицак // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів. – Вінніпег, 2000. – С. 685–688.

255. Грицак Я. Малий епізод до великої історії, або ще раз про коло ідей “Руської трійці” / Я. Грицак // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 139–143.

256. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття / Я. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.

257. Грицак Я. Суспільно-політична та культурна діяльність Я. Головацького у контексті українського національного відродження / Я. Грицак // Тези наукової конференції, присвяченої 175-річчю з дня народження Я. Ф. Головацького (15 лютого 1990 р.). – Львів, 1990. – С. 3–5.

258. Грицик М. Письменники “Руської трійці” та Михайло Максимович / М. Грицик // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 580–581.

259. Грушевський М. Звичайна схема “руської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов’янства / М. Грушевський // Вивід прав України. – Львів: Слово, 1991. – С. 7–13.

260. Грушевський М. Ізидор Шараневич – заслужений галицький історик / М. Грушевський // Записки НТШ. – Львів, 1902. – Т. XLV. – С. 13–14.

261. Грушевський М. Партицький Омелян. Старинна історія Галичини [Рецензія] / М. Грушевський // Записки НТШ. – Т. V. – Кн. 1. – 1895. – С. 3–5.

262. Гришко В. Панславізм в советській історіографії й політиці / В. Гришко. – Нью-Йорк, 1955. – 37 с.

263. Гуць М. Сербохорватська народна пісня на Україні / М. Гуць. – К.: Наукова думка, 1966. – 250 с.

264. Дашкевич Я. “Весна народів” 1848 року та її передісторія в Україні / Я. Дашкевич // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С. 5–13.

265. Дашкевич Я. Довкола “Хроніки міста Львова” Дениса Зубрицького / Я. Дашкевич // Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / МГКО “Документальна скарбниця Львова”; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у Львові; Громадська організація “Інститут Львова”; перекл. з польськ. І. Сварника; коментарі М. Капраля; ред. О. Шишки, Ю. Бірюльова. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Львів: Центр Європи, 2006. – С. I–X.

266. Дашкевич Я. Михайло Грушевський – історик народницького чи державницького напрямку? / Я. Дашкевич // Михайло Грушевський і розвиток української історичної науки. Збірник матеріалів конференцій. – Львів, 1999. – С. 65–85.

267. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-ге вид., виправл. й доповн. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ / Літературна агенція “Піраміда”, 2007. – 808 с.
268. Дем’ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець / Г. Дем’ян. – К.: Наукова думка, 1993. – 152 с.
269. Дорош Є. Степан Качала / Є. Дорош. – Тернопіль, 1995. – 55 с.
270. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право / Д. Дорошенко. – К.: Українознавство, 1996. – 257 с.
271. Жачек В. Про зв’язки чехів і західних українців у революційних 1848 та 1849 роках / В. Жачек // З історії чехословацько-українських зв’язків. – Братіслава: Словацьке вид-во худ. літ-ри, 1959. – С. 343–370.
272. Жидліцький В. До питання про вплив чеського відродження а розвиток українського національного руху / В. Жидліцький // З історії чехословацько-українських зв’язків. – Братіслава: Словацьке вид-во худ. літ-ри, 1959. – С. 569–574.
273. Залозецький В. Въ 40-летіе литературной деятельности А. С. Петрушевича (1847–1887) / В. Залозецький // Червоная Русь. – Львовъ, 1887. – № 30. – С. 1.
274. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії / Л. Зашкільняк. – Львів: ЛОНМІО, 1996. – 96 с.
275. Зашкільняк Л. Історична полоністика останнього десятиріччя в Україні / Л. Зашкільняк // Проблеми слов’янознавства. – Львів, 2000. – Вип. 51. – С. 34–38.
276. Зашкільняк Л. Історіографічна творчість Михайла Грушевського на тлі європейської історичної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Л. Зашкільняк // Михайло Грушевський і українська історична наука. – Львів, 1999. – С. 31–46.
277. Зашкільняк Л. Історія Польщі: Від найдавніших до наших днів / Л. Зашкільняк, Л. Крикун. – Львів: Львівський державний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.

278. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк – Львів: Львівський державний університет ім. І. Франка, 1999. – 224 с.
279. Зашкільняк Л. Славістика в науковій спадщині та історіософії Михайла Грушевського // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1994. – Вип. 46. – С. 3–24.
280. Ільницька Л. Міжслов'янські зв'язки І. Вагилевича і Я. Головацького в 30–60-х роках ХІХ ст. (з маловідомих матеріалів) / Л. Ільницька // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1989. – Вип. 39. – С. 33–39.
281. Ісаєвич Я. Д. Зубрицький і його діяльність в галузі спеціальних історичних дисциплін / Я. Ісаєвич // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. – К., 1963. – С. 48–57.
282. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
283. Ісаєвич Я. Українське національно-культурне відродження в ХІХ ст.: передумови, контекст, значення / Я. Ісаєвич // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 15–21.
284. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / В. І. Яровий, П. М. Рудяков, В. П. Шумило та ін. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Либідь, 2003. – 632 с.
285. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроби порівняння / А. Каппелер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 1. – Львів, 1992. – С. 104–119.
286. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
287. Кісіль В. Джерела І-го тому “Сводной Галицко-Русской летописи” Антона Петрушевича / В. Кісіль // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ХІV–ХV. – Дрогобич, 2011. – С. 446–448.

288. Колесса О. Погляд на історію українсько-чеських взаємин Х–ХХ ст. / О. Колесса. – Прага, 1924. – 16 с.
289. Колесник І. Українська історіографія (XVIII – початок ХХ століття) / І. Колесник. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.
290. Колосовская О. Библиотека Антония Петрушевича – универсальное славистическое собрание второй половины XIX – начала XX вв. / О. Колосовская. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/12345/31401/29-Kolosovskaya>.
291. Колосовська О. Формування славістичної бібліотеки Антона Петрушевича / О. Колосовська // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2004. – Вип. 54. – С. 190–201.
292. Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму (проблема національного й інтернаціонального) / Т. Комаринець. – К.: Вища школа, 1983. – 224 с.
293. Кондратюк К. Історія України: від половини ХІХ століття до 1917 року / К. Кондратюк. – Тернопіль, 1994. – 176 с.
294. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ століття / К. Кондратюк. – Тернопіль, 1993. – 99 с.
295. Кондратюк К. Українська історіографія ХІХ – початку ХХ століть: основні напрями і концепції / К. Кондратюк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 242 с.
296. Кондратюк К. Українське національне відродження в Галичині ХІХ – початку ХХ століття у міжвоєнній західноукраїнській історіографії / К. Кондратюк, В. Мандзяк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 566–573.
297. Копач І. Омелян Партицький [Некролог] / І. Копач // Записки НТШ. – Т. V. – Кн. 1. – 1895. – С. 5–10.
298. Копилов С. Проблеми історії слов'янських народів в історичній думці України (остання третина ХVІІ – початок ХХ ст.) / С. Копилов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 464 с.

299. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною / М. Кордуба // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1928. – Кн. 5. – С. 33 – 78.
300. Кордуба М. Перша держава слов'янська / М. Кордуба // Записки НТШ. – 1896. – Т. XIII. – С.1–20.
301. Королько А. А. Петрушевич і ранній етап русофільського руху в Галичині / А. Королько // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5–6. – С. 133–139.
302. Королько А. Антон Петрушевич і події 1848–1849 років у Східній Галичині / А. Королько // Україна на порозі ХХІ ст. Міжнародний конгрес українських істориків. Доповіді і виступи. – Чернівці, 2001. – Т. 1. – С. 168–172.
303. Королько А. “Сводная Галицко-русская летопись” А. Петрушевича – джерело для вивчення історичних пам'яток Галичини / А. Королько // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали наукової краєзнавчої конференції (26 жовтня 2000 року, м. Львів). – Львів, 2001. – С. 21–25.
304. Королько А. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих студіях А. Петрушевича / А. Королько // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. III. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 159–166.
305. Коцовський В. Памяти Маркіяна Шашкевича (Читано на засіданню секції фільольогічної) / В. Коцовський // Записки НТШ. – Т. III. – Львів, 1894. – С. 25–36.
306. Коцур В. Історіографія історії України: Курс лекцій / В. Коцур А. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
307. Кравець М. Видавець “Руської історичної бібліотеки” // Український історичний журнал. – 1967. – № 6. – С. 137–138.
308. Кравець М. Іван Франко – історик України. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. – 204 с.
309. Кравець О. Взаємини Олександра Барвінського з Іваном Франком / О. Кравець // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів: Світ, 1998. – С. 752–759.

310. Кравець О. Маркіян Шашкевич в оцінці Олександра Барвінського / О. Кравець // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 1–2. – Львів–Броди–Вінніпег, 1996. – С. 352–356.
311. Кравець О. Літературознавчі концепції Олександра Барвінського / О. Кравець // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції. – Львів, 2001. – С. 59–70.
312. Кравець О. Неопубліковані листи В. Ягича до О. Барвінського / О. Кравець // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2000. – Вип. 51. – С. 189–192.
313. Кравець О. Славістичні студії братів Барвінських / О. Кравець // Славістичні студії. Т. 1. Матеріали V Міжнар. славіст. колокви. Львів, 14–16 травня 1996 р. – Львів, 1997. – С. 10–16.
314. Кравець О. Хорватські дописувачі Олександра Барвінського / О. Кравець // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2004. – Вип. 54. – С. 221–226.
315. Кравченко В. Нариси з української історіографії епохи національного Відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.) / В. Кравченко. – Харків: Основа, 1996. – 376 с.
316. Кримський А. А. С. Петрушевич (Юбилейная справка) / А. Кримський // Этногр. обозрение, 1893. – Кн. 19. – № 4. – С. 146–147.
317. Кріль М. Б. Гакет – професор Львівського університету М. Кріль // Бальтазар Гакет – дослідник Південно-Східної і Центральної Європи. – Львів, 2000. – С. 59–75.
318. Кріль М. Зв'язки Я. Головацького з чеським фольклористом К. Я. Ербеном / М. Кріль // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов'янських народів. Тернопільські славістичні історико-філологічні читання. – Тернопіль, 1989. – С. 18–19.
319. Кріль М. З чеської кореспонденції Якова Головацького / М. Кріль // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1999. – Вип. 50. – С. 217–222.

320. Кріль М. Історична славістика в Україні / М. Кріль // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: Здобутки і перспективи. – Львів, 2004. – С. 349–362.

321. Кріль М. Історична славістика у працях І. Х. Енгеля / М. Кріль // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 1994. – Вип. 46. – С. 90–92.

322. Кріль М. Мартін Куральт і його просвітницька діяльність у Львові / М. Кріль // Бальтазар Гакет – дослідник Південно-Східної і Центральної Європи. – Львів, 2000. – С. 75–86.

323. Кріль М. Невідомий лист Якова Головацького / М. Кріль // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 2003. – Вип. 53. – С. 280–283.

324. Кріль М. Невідомі листи В. Дундера до А. Петрушевича / М. Кріль, А. Моторний // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 1991. – Вип. 43. – С. 48–53.

325. Кріль М. Неопублікована праця Якова Головацького “Новооткрытыя свѣдѣнія о св. Меѳодіи” / М. Кріль // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 2004. – Вип. 54. – С. 211–220.

326. Кріль М. Педагогічна і наукова діяльність Йозефа Маусса / М. Кріль // Багатокультурне історичне середовище Львова в XIX і XX століттях / За ред. Леоніда Зашкільняка і Єжи Матерніцького. – Львів-Жешув: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2006. – Т. 4. – С. 96–110.

327. Кріль М. Славістична книга у Львові в кінці XVIII ст. / М. Кріль // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2013. – Вип. 49. – С. 42–51.

328. Кріль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772–1867 / М. Кріль. – Львів: В-во “Сполом”, 1999. – 296 с.

329. Кріль М. Слов'язнавчі дослідження Ігнація Яна Гануша / М. Кріль // Проблеми слов'язнавства. – Львів, 1995. – Вип. 47. – С. 48–52.

330. Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України / Б. Крупницький. – Мюнхен: УВУ, 1959. – 228 с.
331. Куций І. “Вражий захід”: рецепція європеїзму в історичних та цивілізаційних уявленнях Богдана Дідицького / І. Куций // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. – 2013. – Вип. 20. – С. 163–167.
332. Куций І. Галицьке русофільство XIX ст.: генеза історичної свідомості / І. Куций // Історичний журнал. – 2006. – № 6. – С. 72–83.
333. Куций І “Захід” і “Схід” на ментальних картах українських істориків Східної Галичини XIX ст. / І. Куций // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип.7. – К., 2014. – С. 18–31.
334. Куций І. Концепція етногенезу слов’ян у науковій спадщині Омеляна Партицького / І. Куций // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 6–7: 20-й річниці незалежності України присвячується. Тернопіль: вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 268–272.
335. Куций І. Образ Сходу і Заходу в українській історіографії Галичини XIX ст. / І. Куций // Historia–Mentalność–Tożsamość. Rosja i Zachodnia Europa w polskiej i ukraińskiej historiografii XIX i XX wieku, red. E. Koko, M. Nowak, L. Zaskilniak. – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013. – S.167 – 181.
336. Куций І. Омелян Партицький – теорія гетофракійського походження слов’ян / І. Куций // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 2. – Тернопіль, 2002. – С. 23–26.
337. Куций І. Проблема етногенезу слов’ян та українського народу в галицькій історіографії XIX століття / І. Куций // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 3. – Тернопіль, 2002. – С. 165–169.

338. Куций І. Рецепція козацтва в українській науково історичній думці Галичини ХІХ століття / І. Куций // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 2. – Тернопіль, 2003 – С. 18–22.

339. Куций І. Слов'янофільство як ідейно-світоглядне джерело слов'янської цивілізаційної ідентичності українських інтелектуалів ХІХ ст. / І. Куций // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2014. – Вип. 63. – С. 37–50.

340. Куций І. Спроби цивілізаційної самоідентифікації в українській історіографії Галичини ХІХ ст. / І. Куций // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 10. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 268–272.

341. Куций І. Степан Качала у контексті українського історіографічного процесу / І. Куций // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. М. М. Алексієвця. – Част. 2. – Тернопіль: Лілея, 2008. – С. 57–63.

342. Куций І. Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894): рецепція національної історії / І. Куций. – Тернопіль: Джура, 2006. – 220 с.

343. Куций І. Цивілізаційна проблематика в українській історіографії Східної Галичини ХІХ ст. / І. Куций // *Historia historiografii i metodologia historii w Polsce i na Ukrainie*. – Rzeszow, 2015. – S. 231–239.

344. Лазар Є. До питання про словацько-українські літературні відносини в ХІХ столітті / Є. Лазар // З історії чехословацько-українських зв'язків. – Братіслава: Словацьке вид-во худ. літ-ри, 1959. – С. 370–389.

345. Лаптева Л. Научные связи Я. Ф. Головацкого с чешскими учеными (По данным неопубликованной переписки) / Л. Лаптева // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов'янських народів. Тернопільські славістичні історико-філологічні читання. – Тернопіль, 1989. – С. 20–21.

346. Левицький І. Александеръ Барвѣнскій въ исторіи культурного движенія руского народа на Прикарпатю. Біографично-историчный очеркъ написавъ Иванъ Ем. Левицкій. [Перепечатка зъ “Прикарпатской Руси”, томъ І] / І. Левицький. – Львовъ: Зъ типографіи Ставропигійського Інститута подъ зарядомъ Осипа Данилюка, 1901. – 72 с.

347. Лисяк-Рудницький І. Проблеми термінології і періодизації в українській історії / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – Т. І. – К.: Основи, 1994. – С. 41–46.

348. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу і нації (Методологічні зауваги) / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – Т. І. – К.: Основи, 1994. – С. 11–39.

349. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині / М. Лозинський. – Львів, 1909. – 95 с.

350. Магочій П.-Р. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал. – 1991. – № 3. – С. 97–107.

351. Максимчук І. Нарис історії роду Петрушевичів / І. Максимчук. – Чикаго, 1967. – 292 с.

352. Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.) / В. Масненко. – Київ – Черкаси: Відлуння – Плюс, 2001. – 440 с.

353. Матисякевич З. Археографічна спадщина Якова Головацького / З. Матисякевич // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 1–2. – Львів–Броди–Вінніпег, 1996. – С. 266–275.

354. Матисякевич З. До джерел національної свідомості “Руської трійці” / З. Матисякевич // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 64–70.

355. Матисякевич З. Зв’язки Якова Головацького з югослов’янами / З. Матисякевич // Проблеми слов’янознавства. – Львів, 1980. – Вип. 22. – С. 128–131.

356. Матисякевич З. Український історик Яків Головацький / З. Матисякевич. – Львів: Літопис, 2002. – 154 с.
357. Матисякевич З. Яків Головацький – визначний історик України / З. Матисякевич // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 672–673.
358. Матисякевич З. Я. Ф. Головацький і Болгарія / З. Матисякевич // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1981. – Вип. 24. – С. 63–69.
359. Мельник Я. “Без батька, без матері”. Антін Петрушевич: силуетка Івана Франка / Я. Мельник // Українське літературознавство. – Львів, 2010. – Вип. 72. – С. 239–267.
360. Миллер А. Субсидія газеті “Слово”. Галицькі русини в політиці Петербурга / А. Миллер // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9. – Львів, 2001. – С. 332–338.
361. Мольнар М. Перші українські переклади Яна Коллара // Мольнар М. Зустрічі культур. З чехословацько-українських відносин. – Братіслава, 1980. – С. 138–146.
362. Моріель Ф. [Рецензія] Старинна історія Галичини. Написавъ Омелянъ Партицькый. Томъ першый. (Видъ VII-го віку перед Христом до 110 по Христи) у Львови / Ф. Моріель // Киевская Старина. – Т. I. Январь – К., – 1895. – С. 28–33.
363. Моторний В. “Русалка Дністровая” – це ключ для розуміння русинської літератури...” (Відгомін діяльності “Руської трійці серед чехів і словаків”) / В. Моторний // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 5–6. – Львів, 2000. – С. 129–136.
364. Моторний В. Сторінка з історії українсько-чеських культурних зв'язків (І. Горак про українську культуру) / В. Моторний // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1978. – Вип. 17. – С. 19–23.
365. Моторний В. Сторінки з історії українсько-чеських культурних взаємин XIX ст.: Л. Ріттенсберг / В. Моторний, З. Урбан // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1990. – Вип. 31. – С. 10–16.

366. Моторний В. Ф. Л. Челяковський і розвиток українсько-чеських взаємин першої половини XIX ст. / В. Моторний, З. Урбан // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1988. – Вип. 37. – С. 33–40.

367. Мудрий М. Листування Б. Дідицького з В. Барвінським як джерело до вивчення українського національного руху в Галичині початку 80-х років XIX ст. / М. Мудрий // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 20–21 вересня 1996 року. – Львів, 1999. – С. 52–64.

368. Неврлий М. Слов'янське питання колись і сьогодні / М. Неврлий // Минуле й сучасне: збірник слов'янознавчих праць. – К., 2009. – С. 290 – 297.

369. Олексів І. Сербська книжка XIX століття у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника (за матеріалами фонду відділу рідкісної книги) / І. Олексів // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. – 12. – 2007. – С. 3–17.

370. Оленич Я. Галицька історична славістика у 1830–1894 роках: предмет та методологія дослідження / Я. Оленич // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Історичні науки” / ред. кол.: І. Д. Пасічник, В. В. Трофимович, А. І. Смирнов та ін. – Вип. 24. – Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2015. – С. 136–143.

371. Оленич Я. Давньочеські писемні пам'ятки у славістичній спадщині Антона Петрушевича / Я. Оленич // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Вип. 11. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 314–320.

372. Оленич Я. Іван Вагилевич як славіст / Я. Оленич // Дні науки історичного факультету, присвячені 180-річчю заснування Київського університету: матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених / Редкол.: чл.-кор. НАНУ, проф. В. Ф. Колесник

(голова), доц. О. Ю. Комаренко (заст. голови), Є. С. Браїлян (відп. редактор).
– К., Логос, 2014. – Т. 2. – С. 241–245.

373. Оленич Я. Кирило-мефодіївська проблематика у наукових працях галицьких учених XIX століття / Я. Оленич // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – Вип. 40. – С. 245–249.

374. Оленич Я. Козацька доба: українсько-польські стосунки в рецепції галицьких учених XIX ст. / Я. Оленич // Восьмі Богданівські читання: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: О. Драч, К. Івангородський, А. Котиченко та ін. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. – С. 79–83.

375. Оленич Я. Наукова співпраця Якова Головацького з європейськими ученими XIX ст. в галузі славістики / Я. Оленич // “Брідщина – край на межі Галичини й Волині”. – Вип. 8. (Матеріали дев'ятої краєзнавчої конференції, присвяченої Міжнародному дню пам'яток історії та культури. 24 квітня 2015 р.) – Броди: Бродівський історико-краєзнавчий музей, 2015. – С. 89–92.

376. Оленич Я. Українсько-польські стосунки XI–XVIII ст. у слов'янознавчій спадщині Дениса Зубрицького / Я. Оленич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 168–173.

377. Орлевич І. Денис Зубрицький – автор “Хроніки міста Львова”/ І. Орлевич // Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / МГКО “Документальна скарбниця Львова”; Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України; Центральний державний історичний архів України у Львові; Громадська організація “Інститут Львова”; перекл. з польськ. І. Сварника; коментарі М. Капраля; ред. О. Шишки, Ю. Бірюльова. – Видання друге, виправлене і доповнене. – Львів: Центр Європи, 2006. – С. XI–XXI.

378. Павлишин С. Життя, віддане Україні / С. Павлишин // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції. – Львів, 2001. – С. 11–31.
379. Панькевич І. Західноукраїнське літературне відродження і Ян Коллар / І. Панькевич // З історії чехословацько-українських зв'язків. – Братіслава: Словацьке вид-во худ. літ-ри, 1959. – С. 253–281.
380. Пашаєва М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX – XX вв. / М. Пашаєва. – М., 2001. – 201 с.
381. Петраш О. Подвижники української ідеї: М. Шашкевич та його побратими / О. Петраш. – Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво “Тернопіль”, 1996. – 157 с.
382. Петрів Р. Виникнення та розвиток національної свідомості та української національної ідеї в Західній Україні 70-х рр. XVIII – 70-х рр. XIX ст. [Електронний ресурс] <http://www.petrivroman2009.narod.ru/gal.htm>.
383. Погачник Е. Инициативы Копитара в украинском народном возрождении / Е. Погачник // IX международный съезд славистов. Резюме докладов и письменных сообщений. – М.: Наука, 1983. – С. 588–589.
384. Полещук Т. Зв'язки Я. Головацького з Ф. Міклошичем / Т. Полещук // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов'янських народів. Тернопільські славістичні історико-філологічні читання. – Тернопіль, 1989. – С. 31–32.
385. Полещук Т. Засідання славістичної комісії НТШ (Львів, березень 2000 р.) / Т. Полещук, В. Чорній // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2000. – Вип. 51. – С. 221–240.
386. Полянський О. Революція 1848–1849 рр. в Європі й національно-визвольницький рух у Західній Україні / О. Полянський // Західна Україна у двох революціях 1848–1918. – Тернопіль: Джура, 1998. – С. 6–27.
387. Полянський О. Яків Головацький і Тернопільщина / О. Полянський // Історичні силуети. – Тернопіль: Лілея, 1998. – С. 31–36.

388. Потульницький В. Україна всесвітня історія. Історіографія світової та української історії XVII–XX століть / В. Потульницький. – К.: Либідь, 2002. – 480 с.

389. Райківський І. Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів у 1830–1840-х рр. / І. Райківський // Український історичний журнал. – 2009. – Вип. 1. – С. 39–55.

390. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття / І. Райківський. – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т, 2012. – 931 с.: іл.

391. Райківський І. Місце і роль галицького народовства в українському національному відродженні XIX ст. / І. Райківський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Вип. III. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 26–37.

392. Рахно М. Омелян Партицький як дослідник германських впливів на києворуський епос / М. Рахно // Англійська філологія: проблеми лінгвістики, літературознавства, лінгвометодики: Збірник наукових праць. – Полтава: видавець Шевченко Р. В., 2011. – Вип. 5. – С. 35–41.

393. Романів О. Олександр Барвінський і Наукове товариство ім. Шевченка / О. Романів // Олександр Барвінський 1847–1927. Матеріали конференції. – Львів, 2001. – С. 91–100.

394. “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К.: Наукова думка, 1987. – 339 с.

395. “Руська трійця”: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький / Укл. Л. Ільницька. – Львів, 1993. – 379 с.

396. Савченко Ф. Протест Якова Головацького до Австрійського міністерства з приводу тусу в його мешканні / Ф. Савченко // Записки НТШ. – Т. С. – Ч. II. – Львів, 1930. – С. 379–398.

397. Свѣнцицкій И. Матеріали по исторіи возрожденія Карпатской Руси / Свѣнцицкій И. – Львовъ, 1909. – 212 с.

398. Свѣнцицкій И. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. / Свѣнцицкій И. – С-пб., 1906. – 109 с.
399. Склярєнко В. До питання про “руські письмена” в “Житті Костянтина-філософа” / В. Склярєнко // Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 3–14.
400. Соневицький Л. Володимир Антонович і українська історична наука в Галичині / Л. Соневицький // Український історик. – 1981. – Ч. 1–4 (69–72). – С. 98–105.
401. Стеблій Ф. И., Криль М. М. Галицкая матица во Львовѣ / Ф. И. Стеблій, М. М. Криль // Славянские матицы. XIX век. – М., 1996. – Ч. 1. – С. 190–233.
402. Стеблій Ф. Державницькі акценти в діяльності “Руської трійці” / Ф. Стеблій // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів, 2000. – С. 22–41.
403. Стеблій Ф. До генези “Історії давнього Галицько-руського князівства” Дениса Зубрицького / Ф. Стеблій // Збірник праць і матеріалів на пошану Л. І. Крушельницької. – Львів, 1998. – С. 127–130.
404. Стеблій Ф. Західноукраїнські землі в культурних зв’язках України з південними слов’янами кінця XVIII – першої половини XIX ст. / Ф. Стеблій // З історії міжслов’янських зв’язків. – К., 1983. – С. 96–120.
405. Стеблій Ф. Культурне життя Львова в кінці XVIII – першій половині XIX ст. / Ф. Стеблій // Львів: місто–суспільство–культура. – Т. 3. – Львів, 1999. – С. 232–249.
406. Стеблій Ф. П. Й. Шафарик і “Руська трійця”: до історії взаємин / Ф. Стеблій // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 5–6. – Львів, 2000. – С. 122–128.
407. Стеблій Ф. Предтечі “Просвіти” / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2010. – Вип. 19. – С. 7–20.
408. Стеблій Ф. “Руська трійця” в концепції українського національного відродження М. Грушевського / Ф. Стеблій // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 1–2. – Львів–Броди–Вінніпег, 1996. – С. 26–32.

409. Стеблій Ф. “Руська трійця” і початки національно-визвольного руху на західноукраїнських землях / Ф. Стеблій // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 3–4. – Львів–Вінніпег, 2000. – С. 557–559.

410. Стеблій Ф. Сподвижник Маркіяна Шашкевича: Яків Головацький – діяч українського національного відродження / Ф. Стеблій. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 2004. – 96 с.

411. Стеблій Ф. Ян Коллар і національне відродження українців Галичини / Ф. Стеблій // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 5–6. – Львів, 2000. – С. 111–121.

412. Студинський К. Богдан Дідицький – poeta laureatus 1867 р. / К. Студинський // Наша культура. Науково-літературний місячник. – Варшава, 1935. – Кн. 3. – С. 170 – 176.

413. Студинський К. Галичани в гостині у Мих. Максимовича 1872 р. / К. Студинський // Записки НТШ. – Львів, 1935. – Т. СЛІІІ. – С. 209–233.

414. Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. / К. Студинський / Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв’язків з Україною. – Харків – Київ, 1931. – 606 с.

415. Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною / К. Студинський. – Львів, 1906. – 24 с.

416. Студинський К. До історії зв’язків Куліша з Галичанами в р. 1869–70 / К. Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1927. – Кн. 1–2. – С. 76–93.

417. Студинський К. Карел Ербен і Яків Головацький / К. Студинський // Записки НТШ. – Львів, 1937. – Т. 155. – С. 6–28.

418. Студинський К. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр. / К. Студинський // Українсько-руський архів: видає історично-філософічна секція Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ХІІІ–ХІV. – Львів, 1920. – 232 с.

419. Студинський К. Павло Йосипович Шафарик і Українці. До історії українсько-чеських зв'язків. Відбитка з "Нашої культури" / К. Студинський. – Варшава, 1935. – Кн. 7. – С. 1–14.

420. Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47 / К. Студинський / Відбитка з XI і XII т. Збірник фільольогічної секції НТШ. – Львів, 1909. – СХХХVIII с.

421. Студинський К. Псевдо-посланіє Маркіяна Шашкевича / К. Студинський // Записки НТШ. – Львів, 1935. – Т. СLIII. – С. 189–207.

422. Студинський К. Слідами Куліша / К. Студинський // Записки НТШ. – Львів, 1928. – Т. СXLVIII. – С. 241–306.

423. Сухий О. Від русофільства до москвофільства: російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті / О. Сухий. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. – 498 с.

424. Тепляков І. Міжнародний славістичний колоквіум (Львів, травень 1998) / І. Тепляков, В. Чорній // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2000. – Вип. 50. – Львів, 2000. – С. 267–271.

425. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції / О. Терлецький // Літературно-Науковий Вістникъ. – 1903. – Кн. VI. – 146 с.

426. Терлецький О. Москвофіли і народовці в 70-х рр. ХІХ ст. / О. Терлецький. – Львів, 1902. – 64 с.

427. Тершаковець М. Відносини Варфоломея Копітара до галицько-українського письменства / М. Тершаковець. – Львів, 1910. – 71 с.

428. Тершаковець М. Галицько-руське літературне відродження / М. Тершаковець. – Львів, 1908. – 166 с.

429. Тершаковець М. До житєписи Маркіяна Шашкевича / М. Тершаковець // Записки НТШ. – Львів, 1911. – Т. CV. – С. 92–115; Т. CVI. – С. 77–134.

430. Тершаковець М. Маркіян Шашкевич про свою читанку / М. Тершаковець // Записки НТШ. – Львів, 1904. – Т. LXI. – Кн. V. – С. 2–3.

431. Тершаковець М. Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830 та 1840 рр. / М. Тершаковець // Українсько-руський архив. Видає історично-філософська секція НТШ. – Львів, 1907. – Т. III. – 308 с.

432. Тершаковець М. Причинки до житєпису Маркіяна Шашкевича та дещо із його письменської спадщини / М. Тершаковець // Записки НТШ. – Львів, 1904. – Т. LVIII. – Кн. II. – С. 1–48.

433. Тишинська Є. Погодін і Зубрицький / Є. Тишинська // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1912. – Т. CX. – С. 101–122.

434. Тіхий Ф. Із словацько-українських зв'язків у п'ятдесятих і шістдесятих роках минулого століття / Ф. Тіхий // З історії чехословацько-українських зв'язків. – Братіслава: Словацьке вид-во худ. літ-ри, 1959. – С. 588–594.

435. Томашівський С. [Рецензія]. Ф. И. С. Прикарпатская Русь Подъ владѣніемъ Австріи / С. Томашівський // ЗНТШ. – Львів, 1901. – Т. 42. – Кн. 4. – С. 31–34.

436. Трофимович К. Фрагмент недосліджених зв'язків Я. Головацького з лужицькими сербами / К. Трофимович // Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов'янських народів. Тернопільські славістичні історико-філологічні читання. – Тернопіль, 1989. – С. 44–46.

437. Трусевич С. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50–70-х роках ХІХ ст. / С. Трусевич. – К.: Наукова думка, 1978. – 168 с.

438. Федорів І. Володимир Антонович у перцепції Мирона Кордуби / І. Федорів // Наукові записки ТНПУ. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2011. – Вип. 1. – С. 247–252.

439. Федорів І. Концепція етногенезу східно-слов'янських націй у науковій спадщині Мирона Кордуби в контексті історіографічного дискурсу українських й зарубіжних учених першої половини ХХ ст. / І. Федорів // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ

ім. В. Гнатюка, 2010. – Вип. 5. У 2 ч.: Україна–Європа–Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку / Міжнародний збірник наукових праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Ч. 1. – С. 265–272.

440. Федорів І. Концепція панславізму у творчості Івана Франка / І. Федорів // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. 20-й річниці Незалежності України присвячується. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 6–7. – С. 252–259.

441. Федорів І. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX – перша половина XX ст.) / І. Федорів. – Тернопіль, 2001. – 127 с.

442. Федорів І. Проблеми історії слов'янських народів у науковій спадщині Мирона Кордуби / І. Федорів // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2008. – Вип. 1. – С. 134–150.

443. Федорів І. Славістичні студії Івана Франка: зміст і методологія / І. Федорів // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ, 2009. – Вип. 3. – С. 140–151.

444. Франко І. Галицьке краєзнавство / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т.: 46. – Кн. 2. Історичні праці (1883–1890). – К.: Наукова думка, 1986. – С. 116–150.

445. Франко І. Галицьке українофільство / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 46. – Кн. 1. Історичні праці (1883–1890). – К.: Наукова думка, 1985. – С. 442–447.

446. Франко І. Два панславізми / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 46. – Кн. 1. Історичні праці (1883–1890). – К.: Наукова думка, 1985. – С. 435–437.

447. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку / І. Франко Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці (1890 – 1910). – К.: Наукова думка, 1984. – С. 471–529.

448. Франко І. “Ідеї” й “ідеали” галицької москвофільської молодезі / І. Франко // Іван Франко. Збір. творів у 50-ти томах. – Т. 45. Філософські праці. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 410–422.
449. Франко І. Із історії “москвофільського” письменства в Галичині / І. Франко // Іван Франко. Збір. Творів у 50 т. – Т. 31. Літературно-критичні праці (1897–1899). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 458–480.
450. Франко І. Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848 / І. Франко // Іван Франко. Збір. Творів у 50 т. – Т. 29. Літературно-критичні праці (1893 – 1895). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 403–410.
451. Франко І. Нарис з історії українсько-руської літератури до 1848 р. / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці (1890 – 1910). – К.: Наукова думка, 1984. – С. 194–470.
452. Франко І. Поступ славістики у Віденському університеті / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 31. Літературно-критичні праці (1897–1899). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 7–10.
453. Франко І. Стара Русь / І. Франко // Іван Франко. Збір. Творів у 50-ти томах. – Т. 37. Літературно-критичні праці (1906–1908). – К.: Наукова думка, 1982. – С. 79–110.
454. Франко І. Чи Шашкевича вірші? / І. Франко // Записки НТШ. – Львів, 1904. – Т. LXI. – Кн. V. – С. 4–5.
455. Франко І. Южнорусская литература / І. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 41. Літературно-критичні праці (1890 – 1910). – К.: Наукова думка, 1984. – С. 101–161.
456. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772–1918 / І.-П. Химка // Ковчег: Збірник статей у церковній історії. – Ч. 1. – Львів, 1993. – С. 73–107.
457. Химка І.-П. Український національний рух у Галичині в світлі нових теоретичних праць про націоналізм і національні рухи / І.-П. Химка // Другий міжнародний конгрес українців, Львів, 22–28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Історія. – Ч. I. – Львів, 1994. – С. 215–220.

458. Чишко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. Чишко. – К., 1996. – 240 с.
459. Чорній В. До генези слов'янської ідеї // Слов'янознавчі студії: Статті, виступи та ювілейні матеріали: З нагоди 70-річчя від дня народження / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т славістики. – Львів, 2002. – С. 183–187.
460. Чорній В. Інститут славістики Львівського національного університету імені Івана Франка (до 15-річчя з часу заснування) / В. Чорній // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2003. – Вип. 53. – С. 303–308.
461. Чорній В. Історія української славістики (предмет, напрями та періодизація) / В. Чорній // Слов'янознавчі студії: Статті, виступи та ювілейні матеріали: З нагоди 70-річчя від дня народження / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т славістики. – Львів, 2002. – С. 119–123.
462. Чорній В. Львів як осередок слов'янознавства / В. Чорній // Слов'янознавчі студії: Статті, виступи та ювілейні матеріали: З нагоди 70-річчя від дня народження / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т славістики. – Львів, 2002. – С. 145–150.
463. Чорновол І. Олександр Барвінський у контексті своєї і нинішньої епохи / І. Чорновол // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції. – Львів, 2001. – С. 32–44.
464. Шафарик П. – Погодину М. Письмо. 23 мая 1836 г. / П. Шафарик // ЖМНП. – С.-пб., 1837. – Ч. 14. – С. 276–287.
465. Шафарик П. Славянские древности. Часть историческая / П. Шафарик. Переклад. О. Бодянского. – М., 1837. – Т. I. – Кн. I. – 319 с.
466. Шнейдеръ К. [Рецензія]. Сводная галичско-русская летопись съ 1700 до конца августа 1772 г. Часть I-я. Составиль А. С. Петрушевичъ. Львовъ. 1887 г. / К. Шнейдеръ // Киевская старина. – К., 1887. – Декабрь. – С. 773–774.
467. Шпорлюк Р. Українське національнетвідродження в контексті європейської історії кінця XVIII – початку XIX століть / Р. Шпорлюк // Наука і культура. – Вип. 25. – К., 1991. – С. 159 – 164.

468. Щурат В. Перша галицько-українська просвітна організація / В. Щурат // Щурат В. На досвітку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Гал. України. – Львів, 1919. – С. 51–55.

469. Яків Головацький і рух за національне відродження та культурне єднання слов'янських народів. Тернопільські славистичні історико-філологічні читання. – Тернопіль, 1989. – 255 с.

470. Яковенко Н. Вступ до історії / Н. Яковенко. К.: Критика, 2007. – 376 с.

471. Balinski M. Recenzj na “Kronika miasta lwowa” / M. Balinski // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1846. Т. 1., marzec. – S. 624–636.

472. Cooper H. The role of Jernej Kopitar in the foundation of South Slavic studies / H. Cooper // IX международный съезд славистов. Резюме докладов и письменных сообщений. – М.: Наука, 1983. – С. 540–541.

473. Himka J.-P. Galician villagers and the Ukrainian national movement in the nineteenth century. – New-York: St. Martin's Press, 1988. – 358 p.

474. Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1983. – 244 p.

475. Kozak S. Literatura ukraińska epoki romantyzmu w kontekście polskim / S. Kozak // Шашкевичіана. Нова серія. – Вип. 5–6. – Львів, 2000. – С. 137–142.

476. Kozik J. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848 / J. Kozik. – Kraków: Wydawnictwo literackie, 1973. – 308 s.

477. Kulczycki T. Rys historyczny wraz z zbiorem przywilejów Towarzystwa Strzelców Lwowskich. – Lwów, 1848. – 159 s.

478. Mokry W. “Ruska Trójca”: Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku / W. Mokry. – Kraków, 1997. – 308 s.

479. Serczyk W. Historia Ukrainy. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk: Zakład Narodowy imienia Ossolinski, 1979. – 500 s.

480. Štefanova R. Slovenski razsvetljenec Martin Kuralt v lvovski dobi / R. Štefanova // Slavistična revija, 1990. St.2. – S. 81–99.

481. Zawadzki W. Literatura w Galicji. 1772–1848 / W. Zawadzki. – Lwów.
– 160 s.

VI. Дисертації та автореферати дисертацій

482. Борчук С. Громадсько-культурна та наукова діяльність Ісидора Івановича Шараневича (1829–1901 рр.): Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.01. – Чернівці, 1999. – 20 с.

483. Булик Н. Археологічна наука у Львові у XIX – на початку XX століття: Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук / 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львів, 2007. – 264 с.

484. Гаврилів Б. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.01. – Чернівці, 1996. – 24 с.

485. Грицак Я. Формування модерної української нації: історіографія та історіософія проблеми: Автореф. дис... докт. історичних наук / 07.00.06. – К., 1996. – 44 с.

486. Зуляк І. Діяльність товариства “Просвіта” у національно-культурному відродженні українського народу Східної Галичини (друга пол. XIX – поч. XX ст.): Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.01. – Чернівці, 1997. – 25 с.

487. Королько А. Громадсько-політична та наукова діяльність Антона Петрушевича: Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук / 07.00.01. – Історія України. – Чернівці, 2002. – 200 с.

488. Коцур А. Ідея державності в історичній думці та суспільно – політичному житті України кінця XVIII – початку XX ст.: Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.01. – К., 2001. – 35 с.

489. Кріль М. Слов'янські народи Австрійської монархії: культурно-освітні та наукові зв'язки з українцями. 1772–1867: Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.02. – Львів, 2000. – 37 с.

490. Петришин Г. Проблема національного самоутвердження в Західній Україні (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.): Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.01. – К., 1997. – 20 с.

491. Руда О. В. Дослідження історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX століття: Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. історичних наук / 07.00.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львів, 2005. – 238 с.

492. Турій О. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини у 1848–1867 р.: Автореф. дис... канд. історичних наук / 07.00.01. – Львів, 1994. – 24 с.

VII. Довідкові видання

493. Архівні установи України: Довідник. Державні архіви / Держкомархів України. УНДІАСД; Редкол.: Г. В. Боряк (голова), І. Б. Матяш, Г. В. Папакін. – Т. 1. – 2-е вид., доп. – К., 2005. – С. 106-127.

494. Бібліографія Записок наукового товариства імені Шевченка. Томи I–CCXL. 1892–2000. Укладач Василь Майхер. Редактор Олег Купчинський. – Львів, 2003. – 740 с.

495. Енциклопедія Львова. В 3 томах. – Львів: Літопис, 2007-2010. – Т. 1. А-Г / За ред. А. Козицького та І. Підкови. – Львів: Літопис, 2007. – 656 с.; – Т. 2. Д-Й / За ред. А. Козицького – Львів: Літопис, 2008. – 608 с.; – Т. 3. К / За ред. А. Козицького – Львів: Літопис, 2010. – 736 с.

496. Іван Вагилевич: Показчик рукописів праць та матеріалів до бібліографії / Іван Вагилевич. – Львів, 1986. – 84 с.

497. Ільницька Л. “Руська трійця”: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Я. Головацький / Л. Ільницька. Бібліографічний покажчик (1834–1990 рр.). – Львів, 1993 – 380 с.

498. Михайло Кріль: Біобібліогр. покажч. / Уклад. Л. Шаповал; Наук. ред. Г. Чопик; Авт. вступ. ст. В. Моторний; Редкол.: Б. Якимович (голова) та ін. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 109 с.: іл., портр. – (Українська біобібліографія. Нова серія; Чис. 20. Біобібліографія вчених університету).

499. “Українське слов’янознавство”. Випуск 1–12. “Проблеми слов’янознавства”. Випуск 13–50. 1970-1999. Тематичний покажчик опублікованих матеріалів. Уклали Михайло Кріль і Володимир Чорній. Наукова редакція та передмова Володимира Чорнія. – Львів, 2005. – 140 с.